

**Etnopolitiskā
spriedze Latvijā:
konflikta risinājuma
meklējumi**

Baltic Institute of Social Sciences

Baltic Institute of Social Sciences

**ETNOPOLITISKĀ SPRIEDZE LATVIJĀ:
KONFLIKTA RISINĀJUMA
MEKLĒJUMI**

RĪGA 2005

Pētījums ir tapis ar ASV vēstniecības Latvijā finansiālu atbalstu (grants S-LG750-04-GR-006). Pētījumā sniegtie viedokļi nav oficiāla ASV nostāja.

Baltic Institute of Social Sciences

Autori: Brigita Zepa, Inese Šūpule, Evija Kļave, Līga Krastiņa, Jolanta Krišāne, Inguna Tomšone

Vāka noformējums: Mārtiņš Seleckis
Maketētājs: Mārtiņš Seleckis

© Baltic Institute of Social Sciences, 2005

Elizabetes iela 65 - 16, Rīga LV-1050, Latvija
Tālr.: 371 7217553
Fakss: 371 7217560
www.biss.soc.lv

SATURS

IEVADS	5
PĒTĪJUMA APRAKSTS	7
SECINĀJUMI	10
PĒTĪJUMA TEORĒTISKAIS PAMATS	19
PĒTĪJUMA REZULTĀTI	24
ATŠĶIRĪGAIS UN KOPIĢAIS	24
Latviešu un cittautiešu sociāli-ekonomiskais raksturojums	24
Latvijas sabiedrība šodien – aktuālie jautājumi un problēmas.....	26
Dzimtā valoda un etniskā identitāte.....	28
Valodu zināšanas.....	30
Reliģiskā piederība	31
Visbiežāk svinētie svētki	32
Etniskā piederība un mediju telpas.....	33
Viedoklis par Latvijas iestāšanos NATO un ES.....	37
Partiju atbalstīšana vēlēšanās.....	37
Viedoklis par valsts valodu.....	39
Viedoklis par izglītības reformu.....	39
Etnisko attiecību vērtējums un dzīves veida atšķirības.....	40
Etniskās plaisas cēloņi.....	44
Norobežošanās tendences.....	49
NĀKOTNES VĪZIJAS	53
Viedoklis par Latvijas sabiedrības modeli nākotnē.....	53
Vēlme aizbraukt no Latvijas.....	54
Piederības sajūta un pilsoniskā identitāte.....	55
Etnisko attiecību attīstība nākotnē.....	58
LĀTVIEŠU UN KRIEVU PRESES SALĪDZINOŠA ANALĪZE	60
Ievads.....	60
Sociāli politiskā konteksta raksturojums.....	60
Analīzes rezultāti.....	62
ATSAUCES	74

Ievads

Pēdējo gadu notikumi etnopolitikas īstenošanas laukā arvien biežāk līdzās vārdiem „sabiedrības integrācija” liek izskanēt dažādiem minējumiem par etniskā konflikta iespējamību mūsu sabiedrībā.

Pētījuma „Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi” mērķis ir, izmantojot dažādas pētniecības perspektīvas, sniegt izpratni par to, kā sabiedrība izprot etnisko situāciju Latvijā, cik lielā mērā tā ir noskaņota sabiedrības integrācijai un etniskam mieram, vai uzskata konflikta pastāvēšanu par neizbēgamu un cik lielā mērā cilvēku nostādnes un uzvedība varētu sekmēt konflikta padziļināšanos. Pētījumā cieši savītas makro un mikro pieejas, kas, no vienas puses, ļauj gūt kopskatu par noskaņojumiem un nostādnēm sabiedrībā un, no otras puses, sniedz dažādām sociālajām grupām piederošo cilvēku izpratni par notiekošo tuvplānā.

Pētījumu zināmā mērā var uzskatīt par turpinājumu BISS 2004. gadā veiktajiem diviem pētījumiem „Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā” un „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija”, kuros bija daudz arī neatbildētu jautājumu un šķietamu pretrunu. Kā vienu no tām var minēt sabiedrības vispārējo nostādni par to, kādai jābūt Latvijas sabiedrībai nākotnē: atbilstoši pētījuma par etnisko toleranci rezultātiem 84% latviešu, 79% krievu un 89% citas tautības pārstāvju ir vienoti savā pārliecībā, ka *ir jāpanāk, lai Latvija būtu vienota, vienas kopienas sabiedrība, kurā kopā dzīvo dažādu tautību cilvēki*. Tikai 6% latviešu, 10% krievu un 5% citas tautības uzskata, ka *Latvija var būt arī divkopienu sabiedrība, kurā latvieši un krievvalodīgie dzīvo vairāk nošķirti un maz kontaktējas savā starpā*. Tas liecina, ka sabiedrības vairākums ir noskaņots uz draudzīgas un vienotas sabiedrības veidošanu, nevis norobežošanas vai konfliktiem, tai pašā laikā pētījums parādīja visai izteiktu etnisko norobežošanas no latviešu puses (Zepa, Šūpule et al., 2004). Savukārt pētījums par cittautiešu jauniešu integrāciju atklāja izteiktu neapmierinātību, pat agresiju krievvalodīgo vidū gan pret valsts īstenoto etnopolitiku, gan arī pret latviešiem kā šīs politikas veidotājiem (Zepa, Kļave et al., 2004).

Pētījums „Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi” ļauj soli pa solim sekot sabiedrības dažādu grupu nostādnēm un uzvedībai un konstatēt, ka situāciju maldīgi būtu raksturot kā stabilu un nemainīgu, bet, ka tā drīzāk uzlūkojama kā jūtīgs process, kur noteikti faktori sekmē līdzsvaru un etnisko mieru, bet citi faktori, gluži otrādi, provocē konfliktu. Pētījums vērš uzmanību uz virkni faktoru, kas var šo konfliktu gan mazināt, gan arī vērst dziļumā, kas būtu pieskaitāmi konflikta attīstības riska faktoriem.

Pētījums parāda, ka galvenā robežšķirtne, kas veidojas starp latviešiem un cittautiešiem un ap kuru notiek visvairāk diskusiju, ir attieksmes pret etnopolitikas jautājumiem. Atklājas risks, ka no etnopolitiskā konflikta, kad atšķirības ir vienīgi uzskatos par noteiktu jautājumu risināšanu, var veidoties etniskais konflikts, kad neapmierinātība vēršas vienai sociolingvistiskajai grupai pret otru. Situācijas turpmākā attīstība lielā mērā ir atkarīga no politiskās elites lēmumiem un rīcības.

Pētījumā liela loma pievērsta politiķu lomai, izmantojot dažādu autoru viedokļus šajā jautājumā, piemēram, P.Brass (1985), analizējot etniskās attiecības,

uzsver tieši politiķu lomu etniskās piederības manifestēšanā un mobilizācijā, un uzskata, ka etniskās grupas ir politiskā procesa artefakti. Savā analīzē P.Brass pamato, ka konkurence elites grupu starpā ir galvenais katalizators etnisko konfliktu attīstībā, jo elites izmanto etnisko piederību kā līdzekli, lai mobilizētu lielu cilvēku skaitu. Etniskā piederība ir viens no galvenajiem politisko partiju un etniskās elites resursiem.

Pārmaiņas sabiedrībā rada lielu neskaidrību visās sabiedrības grupās, un tas izsauc kolektīvas etniskās bailes (Rothschild, 1982). To izmanto politiķi, lai polarizētu sabiedrību, tādējādi veicinot neuzticības un aizdomīguma izplatīšanos, kas kļūst bīstami situācijā, kad valsts vairs nespēj nodrošināt noteiktu grupu aizsardzību. Tajā pašā laikā jaunajām demokrātijas valstīm ir raksturīgs valsts institūciju vājums, neprasme meklēt konfliktu risināšanas paņēmienus demokrātiskā ceļā.

Etniska konflikta rašanos veicina arī strauja kādas grupas statusa maiņa un savstarpēja grupu konkurēšana (Horowitz, 1985). To novērojam arī Latvijā, jo sociolingvistisko grupu hierarhijas maiņas process vēl nav noslēdzies, un latvieši kā valsts pamatnācija joprojām jūtas kā apdraudētā majoritāte.

Sabiedrību šķeļoši ir arī masu mediji: diskusiju grupu dalībnieki atzīst, ka Latvijas gadījumā ir pamatoti runāt ne tikai par atšķirīgiem informācijas laukiem latviešu un cittautiešu iedzīvotājiem lingvistiskā faktora dēļ, bet arī saturiski atšķirīgām informācijas telpām. Viņuprāt, latviešu un krievu valodā iznākošo preses izdevumu sniegtā informācija, notikumu interpretācija un paustie viedokļi ir ļoti atšķirīgi, turklāt nereti tendenciozi negatīvi noskaņoti pret vienu vai otru sociolingvistisko grupu.

“Es iedomājos, ka es te teicu, ka man nav tādas nacionālās piederības sajūtas, bet, lasot šādus rakstus, pārņēmu sajūtu, ka “savējos šit”. Ar visu manu neitralitāti, tas tomēr rada tādas sajūtas. Tomēr jūtu savā virzienā kaut kādus sitienus.” (Cittautieši, jaunieši)

Paralēli faktoriem, kas uzskatāmi, kā etniskā konflikta riska faktori, pastāv arī krīzi mazinoši faktori.

Pirmām kārtām pie tiem jāpieskaita tas, ka Latvijā etniskās grupas nav viendabīgi koncentrētas noteiktos reģionos un saimniecības nozarēs, bet ir pārstāvētas daudzās un dažādās nodarbēs, īsteno dažādas ekonomiskās funkcijas, un ir izkaisītas pa dažādiem Latvijas reģioniem, tādējādi veidojot tīklveida jaukto modeli. Saskaņā ar Rotčailda koncepciju tīklveida jauktais modelis ir vislabākais priekšnosacījums pakāpeniskam un mierīgam etnisko konfliktu risinājumam (Rothschild, 1982).

Par sabiedrības līdzsvarojošu faktoru var uzskatīt arī to, ka gan latvieši, gan krievvalodīgie pamatā pieder kristīgajai ticībai un ticīgo skaits visās tautību grupās ir apmēram līdzīgs.

Arī tādas sadzīves tradīcijas kā svētku svinēšana latviešiem un citu tautību piederīgajiem ir kopīgas. Kā vieni, tā otri svin, piemēram, Jauno gadu, Ziemassvētkus, Lieldienas, arī Jāņus, bet latvieši atšķirībā no cittautiešiem gandrīz nemaz nesvin tādus svētkus kā 8.marts, 1.maijs un Uzvaras diena. Etniskās attiecības stabilizē arī līdzības dzīvesveidā un ienākumos, kā arī vēlme uzturēt draudzīgas attiecības.

Pētījums aplūko arī dažādas konfliktu risināšanas stratēģijas un mēģina rast piemērotāko Latvijas situācijai.

Pētījuma apraksts

Pētījuma mērķis ir no konfliktoloģijas teorijas perspektīvas izvērtēt Latvijas sabiedrības etniskās integrācijas procesus un novērtēt iespējamās etnopolitiskās spriedzes risinājumus. Šī projekta ietvaros īpaša uzmanība ir pievērsta tieši etnopolitikas, konkrēti, izglītības reformas mazākumtautību skolās, ietekmei uz sabiedrības integrāciju.

Pētījuma mērķgrupas ir latvieši un cittautieši Latvijā, pilsoņi un nepilsoņi, kā arī īpaša uzmanība ir pievērsta mediju analīzei, fokusējot uzmanību uz lielākajiem laikrakstiem, kas tiek izdoti latviešu un krievu valodā.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) Iegūt salīdzinošu informāciju par politiskajiem uzskatiem un attieksmēm, piederības sajūtu un lojalitāti latviešu un cittautiešu vidū;
- 2) Izpētīt masu mediju, konkrēti, latviešu un krievu valodā izdoto lielāko laikrakstu, veidoto priekšstatu atšķirības etnopolitikas jautājumos;
- 3) Novērtēt, kādi faktori veicina sabiedrības integrāciju Latvijā un kādi faktori savukārt kavē sabiedrības integrācijas procesus un sekmē konflikta veidošanos starp latviešiem un cittautiešiem.

Metodoloģijas apraksts

Pētījuma ietvaros tika izmantotas gan kvalitatīvās (fokusa grupas, mediju analīze), gan kvantitatīvās (aptaujas) pētījuma metodes, jo vairāku metožu pielietošana paaugstina pētījuma rezultātu ticamību un atbilstību.

Kvantitatīvas aptaujas:

Lai noskaidrotu būtiskākās atšķirības latviešu un cittautiešu sociāli-demogrāfiskajos rādītājos, uzvedībā, politiskajos uzskatos un attieksmēs, tika analizēti aptaujas rezultāti latviešu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju vidū. Kopējais izlases lielums – 1000 respondenti, no kuriem 500 – latvieši un 500 – cittautieši. Aptauju izlases nodrošina reprezentatīvu pārstāvniecību gan Latvijā dzīvojošo latviešu, gan Latvijā dzīvojošo cittautiešu vidū. Aptaujas laiks: 2004.gada marts - aprīlis. Papildus tika izmantota arī informācija no citiem pētījumiem, piemēram, BISS veiktajiem pētījumiem „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” (Zepa, Šūpule et al., 2004), „Valoda” (BISS, 1996-2004).

Fokusa grupas:

Pētījuma ietvaros tika veiktas fokusa grupu diskusijas, kuru mērķis bija iegūt padziļinātu izpratni par latviešu un cittautiešu skatījumu uz Latvijas sabiedrību šodien un nākotnē, raugoties no starptautisko attiecību, to veidošanas un turpmākās attīstības perspektīvas. Viens no galvenajiem uzdevumiem bija iegūt zināšanas par to, kādas etniskās spriedzes mazināšanas stratēģijas izmanto un atbalsta abu lielāko Latvijas sociolingvistisko grupu pārstāvji, tādējādi iezīmējot iespējamās konflikta risinājumus plašākā mērogā.

Kopumā tika veiktas 4 fokusa grupu diskusijas (respondentu atlasē tika ievērotas vecuma, dzimuma un pilsonības kvotas (cittautiešu grupās)):

1. grupa – latvieši, jaunieši vecumā no 18 līdz 30 gadiem.
2. grupa – latvieši, vidējā un vecākā paaudze vecumā no 31 līdz 74 gadiem.

3. grupa – cittautieši, kuriem dzimtā valoda ir krievu, jaunieši vecumā no 18 līdz 30 gadiem.
4. grupa – cittautieši, kuru dzimtā valoda ir krievu, vecumā no 31 līdz 74 gadiem.

Diskusiju norises laiks: 28., 30. septembris (latviešu grupas) un 5., 7. oktobris (cittautiešu grupas). Vidējais diskusijas norises ilgums: 120 minūtes.

Fokusa grupu diskusijās tika izmantotas vairākas, t.s., projektīvās metodes, kuru mērķis bija iegūt pēc iespējas padziļinātāku un daudzveidīgāku respondentu viedokli par pētāmajiem jautājumiem. Metodoloģiski katra diskusija sastāvēja no trīs daļām, trīs uzdevumu – jautājumu blokiem.

1. *uzdevums*: kolāža par Latvijas sabiedrību šodien un nākotnē (pēc 10 gadiem). Diskusijas dalībnieki tika sadalīti divās apakšgrupās – viena grupa veidoja attēlu kolāžu, kas raksturo Latvijas šodienas sabiedrību (kāda tā ir, kādas ir galvenās problēmas, kādi cilvēki to veido utt.); otra grupa veidoja attēlu kolāžu, kas atspoguļo Latvijas sabiedrību pēc 10 gadiem (kāda tā būs, kādas būs dominējošās problēmas, aktualitātes utml.). Respondentiem kolāžu veidošanai visās grupās tika piedāvāti vienādi žurnālu komplekti – trīs izdevumi latviešu valodā, trīs izdevumi krievu valodā. Metodes galvenais mērķis: noteikt iedzīvotāju dienas kārtības jautājumus un izprast, kāda vieta tajā ir starpetniskajām attiecībām un etnopolitiskajiem jautājumiem.
2. *uzdevums*: 10 jautājumu bloks par starpetniskajām attiecībām Latvijas sabiedrībā. Jautājumi tika formulēti ļoti konkrēti un īsi (piemēram, Kādas ir manas attiecības ar latviešiem/ cittautiešiem šodien? Kas varētu notikt turpmāk labākajā/ ļaunākajā gadījumā? Ko es/ citi var darīt, lai īstenotos/ neīstenotos labākais/ ļaunākais gadījums? u.c) Metodes galvenais mērķis: noteikt esošās un vēlamās starpetniskās spriedzes mazināšanas individuālās stratēģijas.
3. *uzdevums*: rakstu fragmentu analīze. Respondenti iepazinās ar diviem rakstu fragmentiem – viens latviešu valodā, otrs krievu valodā no Latvijā iznākošajiem dienas preses izdevumiem. Saturiski rakstu autori atspoguļoja radikālus viedokļus par galvenajiem etnopolitikas jautājumiem: latviešu valodu, pilsonību, izglītības reformu. Dalībnieku uzdevums: rakstu komentēšana un analīze. Metodes galvenais mērķis: iegūt izpratni par masu saziņas līdzekļu nozīmi etnopolitisko attieksmju veidošanā.

Mediju analīze:

Lai izpētītu masu mediju, konkrēti, latviešu un krievu valodā izdoto lielāko laikrakstu, konstruētās realitātes atšķirības, laikrakstu veidoto priekšstatu atšķirības jautājumā par izglītības reformu mazākumtautību skolās, tika analizēti seši laikraksti, no kuriem trīs tiek izdoti latviski un trīs – krieviski:

- (1) “Diena”;
- (2) “Neatkarīgā Rīta Avīze”;
- (3) “Latvijas Avīze”;
- (4) “Час”;
- (5) “Телеграф”;
- (6) “Вести Сегодня”.

Analīze ir fokusēta uz laika periodu, kad visā Latvijā noritēja aktīva protesta kampaņa pret izglītības reformu mazākumtautību skolās. Analīzes vienību kopums ir ierobežots, par analīzes periodu nosakot laiku no 2004.gada 1.-29.februārim un no

2004.gada 15.augusta – 15.septembrim. Tika caurskatīti un pētīti visi uzskaitīto laikrakstu izdevumi, kas iznākuši norādītajos laika periodos. Analīzes procesā ir pielietotas kritiskās diskursa analīzes metodes.

Izmantojot Van Deika kritisko diskursu analīzi, tika atklātas un salīdzinātas nozīmīgākās tēmas (propozīcijas) un to pasniegšanas veids krievu un latviešu presē. Savukārt, balstoties uz N.Ferklafa (Fairclough, 2003) diskursa analīzes pieeju, mediju tekstos tika izdalīti un analizēti procesi un dalībnieki.

Secinājumi

Etniskās stratifikācijas struktūra Latvijā

Analizējot Latvijas iedzīvotāju etniskās stratifikācijas struktūru, var secināt, ka Latvijā ir novērojams tīklveida jauktais modelis, saskaņā ar kuru katra etniskā grupa ir pārstāvēta daudzās un dažādās nodarbēs un īsteno atšķirīgas ekonomiskās funkcijas, bet sistēma nav simetriska. Par to liecina tas, ka Latvijā ir noteiktas sfēras, kurās vairāk ir nodarbināti latvieši (valsts pārvalde, izglītība, lauksaimniecība), un ir arī sfēras, kur lielāks īpatsvars ir cittautiešiem (transporta, rūpniecība, būvniecība), bet būtiskas ienākumu atšķirības latviešu, krievu un citu tautību pārstāvju vidū nav vērojamas. Saskaņā ar Rotčailda koncepciju (Rothschild, 1982), **tīklveida jauktais modelis** ir vislabākais priekšnosacījums pakāpeniskam un mierīgam etniskās spriedzes risinājumam. Arī Latvijas gadījumā situācija, kad katra etniskā grupa ir pārstāvēta dažādās nodarbēs un nav vērojamas ienākumu atšķirības pēc etniskās piederības, ir vērtējama kā faktors, kas samazina etniskā konflikta eskalācijas iespējamību.

Etnisko grupu attiecības ar valsti

Tā kā valsts vara ietekmē gan politiskās līdzdalības iespējas, gan ekonomiskās iespējas, gan arī grupas statusu, noteiktas etniskās grupas attiecības ar valsti varu ir ļoti būtisks nosacījums konfliktu dinamikā. Latvijā lūzumpunkts valsts un etnisko grupu attiecībās iestājās 80-to gadu beigās, 90-to gadu sākumā, kad līdz ar neatkarības atgūšanu ļoti liela uzmanība tika pievērsta latviešu un latviešu valodas statusa noteikšanai Latvijā. Īstenotās etnopolitikas rezultātā Latvijā strauji mainījās gan latviešu kā etniskās grupas, gan arī krievu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju statuss. To noteica, pirmkārt, Latvijas īstenotā valodas politika, saskaņā ar kuru par vienīgo valsts valodu tika pasludināta latviešu valoda, kā arī pilsonības politika, atbilstoši kurai latvieši saņēma pilsonību automātiski, bet lielai daļai krievu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju tika piedāvāta iespēja iegūt Latvijas pilsonību naturalizējoties. Atbilstoši valodu konflikta teorijai (Nelde, 1986, 1998) sabiedrībā, kurā dominējošā grupa (majoritāte) par pārējās sabiedrības daļas (minoritātes) integrācijas pamatu izvirza savu valodu, veidojas augsne politiskam valodu konfliktam, kas attīstoties var pāraugt etniskā konfliktā. Latvijas gadījumā nozīmīgi ir arī tas, ka līdz ar valsts neatkarības atgūšanu ir notikusi sociolingvistisko grupu hierarhijas maiņa. Kvalitatīvo datu analīze liecina, ka šis process joprojām turpinās un abu grupu gadījumos tas lielā mērā nosaka viņu etnisko attiecību veidošanas modeļus un etnopolitiskās spriedzes mazināšanas stratēģijas. Kā norāda D.Horovics (Horowitz, 1985), strauja kādas grupas **statusa maiņa** ir viens no iemesliem, kas var izsaukt etnisku konfliktu, un arī Latvijas gadījumā tas ir uzskatāms par vienu no galvenajiem etniskās spriedzes cēloņiem.

Lai gan Latvijā īstenotā etnopolitika nav vērsta tikai uz latviešu un latviešu valodas aizsardzību un nostādņu līmenī tā paredz arī nacionālo minoritāšu tiesību ievērošanu, pētījuma rezultāti liecina, ka kopumā cittautieši Latvijā, salīdzinot ar latviešiem, ir noskaņoti negatīvāk vērtēt valsts varu. Vislielākā neapmierinātība krievu un cittautiešu vidū ir tieši ar Latvijā īstenoto etnopolitiku. Piemēram, lielākā daļa latviešu atbalsta izglītības reformu mazākumtautību skolās (atbalsta 77%), bet lielākā daļa krievu un cittautiešu ir pret to (atbalsta – 26% krievu un 35% citu tautību

pārstāvju). Konfliktējošas attieksmes ilustrē arī atbilžu sadalījums jautājumā par otro valsts valodu: latvieši lielākā daļa ir pret otras valsts valodas ieviešanu, kas būtu krievu valoda (atbalsta 19%), bet lielākā daļa cittautiešu atbalsta šo ideju (atbalsta – 87% krievu un 75% citu tautību pārstāvju). Fokusa grupu diskusiju rezultāti liecina, ka latviešu valodas zināšanas un saskarsmes problēmas latviešu valodā ir viens no galvenajiem sociolingvistisko grupu konfliktu sekmējošajiem faktoriem. Jāpiebilst, ka šī atziņa attiecināma galvenokārt uz latviešiem. Cittautieši šajā ziņā nesaskata problēmas, kas, no vienas puses, ir skaidrojams ar pieaugošo latviešu valodas zināšanu līmeni šajā grupā, bet, no otras puses, ir skaidrojams arī ar krievu valodas pašpietiekamību Latvijā, un sabiedrībā joprojām vērojamo ieradumu starptniskajā komunikācijā lietot krievu valodu. Valodas lietošanas pētījumi rāda, ka pēdējos gados starptniskajās attiecībās gan publiskajā, gan privātajā telpā (izņemot darbu) latviešu valodas lietošanai ir vērojama tendence samazināties (“Valoda”, BISS, 1996-2004).

No šī viedokļa raugoties, kā konfliktu veidojošu faktoru var vērtēt arī latviešu īpatsvaru valsts pārvaldē (83% no visiem, kas nodarbināti šajā sfērā), jo valsts vara tiek saistīta ar latviešiem kā etnisko grupu, un veidojas atsvešinātība un atgrūdoša attieksme pret valsts īstenoto politiku. Šo atziņu nostiprina gan iepriekš veiktie BISS pētījumi (Zepa, Šūpule et al., 2004; Zepa, Kļave et al., 2004), gan šī pētījuma kvalitatīvo datu izpēte. Pielietojot diskursa analīzes principus, atklājas, ka cittautiešu dominējošais diskurss par attiecībām ar latviešiem ir: attiecības ir labas, draudzīgas, balstītas uz savstarpēju sapratni. Vienlaikus šajā grupā valda negatīvas un kritiskas attieksmes pret valsts etnopolitiku, kuras veidotāji visbiežāk pieder pie latviešiem kā etniskās un lingvistiskās grupas. Tādējādi diskursa līmenī nepatika pret valdošo politisko eliti un tās pieņemtajiem lēmumiem tiek vērsta pret latviešu valodā runājošo kopienas kopumā, sekmējot attiecsmju konflikta attīstību sabiedrībā.

Tā kā etnisko grupu attiecības ar valsts varu tiek uzskatītas par ļoti nozīmīgu faktoru konfliktu dinamikā (Esman, 1990, 1994; Horowitz, 1985), etniskās spriedzes mazināšanas nolūkos valsts iestādēs būtu nepieciešams vairāk īstenot **uz sadarbību vērstu stratēģiju**, saskaņā ar kuru dominē konstruktīva pieeja un tiek radītas institūcijas, kuru darbības mērķis ir līdztiesības nodrošināšana un konfliktu risināšana. Līdz ar ĪUMSILS izveidi Latvijā ir radīti labi priekšnoteikumi šādas stratēģijas īstenošanai, bet tie būtu arī pilnveidojami citu valsts iestāžu darbā, kā arī būtu vēlams valsts iestādēs iesaistīt vairāk cittautiešus, lai, tuvinot lēmumu pieņemšanai, palielinātu viņos atbildības sajūtu par to izpildi.

Konkurence elites grupu starpā kā etnisko konfliktu katalizators

Kā liecina autorkolektīva veiktais pētījums „Etnopolitika Latvijā” (Apine et al., 2001: 58), „politiskās partijas 2000.gadā ar savu uzskatu popularizēšanu un publiskajām aktivitātēm etnopolitikas jomā nav veicinājušas sabiedrības integrāciju”. Mūsu pētījums liecina, ka pēdējo gadu laikā nav vērojamas būtiskas izmaiņas šajā jomā – politiskās partijas joprojām turpina politisko konfrontāciju etnopolitikas jautājumos un nevis veicina, bet gan tieši kavē sabiedrības integrāciju, palielinot etnisko spriedzi sabiedrībā. Latvijas gadījumā politiskās elites pārstāvji joprojām turpina ekspluatēt etnisko piederību, lai mobilizētu atbalstu savai grupai vēlēšanās, tādējādi kļūdami par vienu no galvenajiem katalizatoriem etniskās spriedzes veicināšanā.

Pētījuma rezultāti parāda, ka joprojām turpinās Latvijas partiju šķelšanās pēc etniskā principa: latvieši pārsvarā atbalsta tādas partijas kā „Jaunais Laiks”, „Tautas partija”, „Zaļo un Zemnieku Savienība”, „TB/LNNK”, savukārt krievi un citu tautību pārstāvji - „PCTVL” un „Tautas Saskaņas partiju”. Kvalitatīvo datu analīze liecina, ka politisko spēku atbalsts atbilstoši politiķu etniskajai piederībai ir viena no etnisko attiecību veidošanas stratēģijām, īpaši tas attiecināms uz latviešu vidējo un vecāko paaudzi. Šīs stratēģijas mērķis ir krievvalodīgās kopienas izolēšana no valsts pārvaldes telpas, tādējādi sekmējot savai etniskajai grupai labvēlīgu etnopolitisko lēmumu pieņemšanu. Tas savukārt jāvērtē kā krievu valodā runājošās kopienas politisko līdzdalību bremzējošs faktors, kas veicina etniskās segregācijas un spriedzes attīstību. Aptauju rezultāti liecina, ka krievu atbalsts PCTVL 2004.gada protesta aktivitāšu rezultātā ir pat nedaudz palielinājies¹. Tas liecina, ka tieši šī partija krieviski runājošo vidū tiek uztverta kā partija, kas aizstāv krieviski runājošo intereses, un citas partijas nespēj vai negrib šo vēlētāju segmentu aizsniegt, jo savā darbībā ir vairāk fokusētas tieši uz latviešu interešu aizstāvēšanu.

Saskaņā ar P.Brassa (Brass, 1985) teoriju un analīzi lielā daļā etnisko konfliktu politiskā elite ir vainojama etniskās piederības manifestēšanā un mobilizācijā, un konkurence elites grupu starpā ir viens no etnisko konfliktu riska faktoriem. Arī Latvijas gadījumā tieši politiskās elites pārstāvji ir atbildīgi par etniskās spriedzes palielināšanos, un no viņu darbības ir atkarīgs, vai šī spriedze atrisināsies, vai samilzīs turpmāk. P. Brasa teorijas kontekstā jānorāda, ka Latvijas šodienas un nākotnes sabiedrības vīziju izpēte grupu diskusijās ļauj secināt, ka etnopolitiskās aktualitātes un no tām izrietošais attieksmju konflikts latviešu un cittautiešu starpā ir uzspiestā dienas kārtība. Tāpēc etnopolitiskais konflikts šobrīd lielā mērā ir vērtējams kā politiska un sociāla konstrukcija, kuras divi galvenie veidotāji, kā liecina grupu diskusiju datu analīze, ir politiskā elite un plašsaziņas līdzekļi. Respondentu dienas kārtību veido tādi jautājumi kā sabiedrības sociālā un ekonomiskā noslāņošanās, iestāšanās Eiropas Savienībā un tās sekas un vides problēmas.

Kolektīvās etniskās bailes un to loma konfliktu dinamikā

Kā norāda etnisko attiecību pētnieki, viens no būtiskiem etnisko konfliktu saasinātājiem ir radikālas un straujas sociāli-politiskas izmaiņas sabiedrībā, jo pārmaiņas sabiedrībā rada lielu neskaidrību visās sabiedrības grupās un izsauc kolektīvas etniskās bailes (Rothschild, 1982). BISS iepriekš veiktie pētījumi (Zepa, Šūpule et al., 2004) liecina, ka Latvijā kolektīvās etniskās bailes jeb apdraudētības sajūta ir sastopama gan latviešu, gan cittautiešu vidū. Tomēr latviešu vidū šī apdraudētības sajūta ir izteiktāka, un tā izpaužas arī kā norobežošanās no citām etniskajām grupām. Fokusa grupu diskusiju rezultāti parāda, ka norobežošanās no otras etniskās vai lingvistiskās grupas ir viena no tipiskākajām etniskās spriedzes mazināšanas stratēģijām, īpaši raksturīga tā ir latviešiem. Tā ir viena no stratēģijām, kas tiek pielietota, lai novērstu tiešā konflikta attīstības draudus.

Kolektīvās bailes jeb apdraudētības sajūta gan latviešu, gan cittautiešu vidū ir tas, ko savā politiskajā darbībā ekspluatē politiķi un tādējādi veicina sabiedrības polarizāciju. Šāda tendence noteiktā brīdī var kļūt bīstama, jo rezultātā sabiedrībā izplatās neuzticēšanās un aizdomīgums, tādēļ arī attiecībā uz kādas etniskās grupas

¹ Baltic Institute of Social Sciences. Jaunais Baltijas Barometrs. 2004.gada novembris – decembris. Nepublicēti dati.

apdraudētības sajūtas izmantošanu politisko labumu ieguvē, politiķiem būtu jārēķinās, ka apdraudētības sajūtas ekspluatēšana var izrādīties katalizators etniska konflikta attīstībai.

Etnopolitiskā spriedze Latvijā: situācijas novērtējums

Balstoties uz pētījumā izmantoto definīciju, saskaņā ar kuru **etniskais konflikts** ir situācija, kad divām vai vairākām etniskajām grupām ir nevienprātība par kādu sabiedrībā nozīmīgu politisku, ekonomisku, sociālu, kulturālu vai teritoriālu jautājumu (Brown, 1993), var secināt, ka Latvijā ir vērojamas etniskā konflikta iezīmes, un šī etniskā konflikta pamats ir nevienprātība etnopolitikas jautājumos, kā arī cittautiešu neapmierinātība ar valsts īstenoto etnopolitiku. No konflikta dinamikas analīzes viedokļa saskaņā ar Aklajeva (1999) tipoloģiju šobrīd Latvijā ir „konkurences stadija”, kurai raksturīgs tas, ka saasinās attiecību konkurējošais raksturs. Savukārt, to, vai notiks konflikta eskalācija un tas pāraugs „tiešā konflikta stadijā”, kad uz sadarbību vērstās attiecības tiek sabojātas un abās pusēs institucionalizējas konfliktējošas attieksmes un uzvedība, vislielākā mērā noteiks tieši politiskās elites uzvedība – tas, cik lielā mērā politiskā elite ekspluatēs etniskos jautājumus.

Jāpiezīmē, ka noteiktu apstākļu gadījumā, piemēram, tad, ja vienā vai otrā grupā etniskā apdraudētība būtiski palielināsies, Latvijā ir iespējama konflikta saasināšanās un mijiedarbības etnopolitiskās krīzes veidošanās. Kā faktori, kas samazina šāda scenārija iespējamību Latvijā, ir jāvērtē tas, ka Latvijā etniskā spriedze izpaužas vairāk kā lingvistisks konflikts, kas neveicina tālāku konflikta eskalāciju un vardarbību, jo kulturālās atšķirības nav ļoti izteiktas, kā arī etniskajā stratifikācijā nav vērojama izteikta vertikālā hierarhija. Kā faktors, kas palielina šāda scenārija veidošanos, ir vērtējama politiskās elites polarizācija. Latviešu un cittautiešu viedokļu polarizācija attiecībā uz valsts etnopolitiku ir vērtējama kā etnisko attiecību krīzi sekmējošs faktors, kas raksturo abu valodas grupu varas attiecību uztveri un veidošanu.

Turpinājumā tiks sniegts kopsavilkums par to, kas ir atšķirīgs un kas ir kopīgs divu Latvijas lingvistisko grupu raksturojumā un attieksmēs, kā arī abu grupu nākotnes vīzijās.

Atšķirīgais un kopīgais divu Latvijas lingvistisko grupu raksturojumā un attieksmēs

Analizējot latviešu un cittautiešu sociolingvistiskās īpatnības, redzams, ka cittautiešu vidū Latvijā dominē krievu valoda: 58% to citu tautību pārstāvju, kas neuzskata sevi par krieviem, norāda, ka viņu dzimtā valoda ir krievu valoda, un 82% mājās pārsvarā lieto krievu valodu. Līdz ar to krievu valodas dominēšana citu tautību pārstāvju vidū ir sociāli lingvistiskā dalījuma – latvieši un krievvalodīgie – pamats.

Valodas lietošanas ieradumi un latviešu valodas zināšanas savukārt ir viens no galvenajiem sociolingvistisko grupu konflikta sekmējošajiem faktoriem, jo vairāk kā 10 gadus pēc Latvijas neatkarības atgūšanas valstī joprojām saglabājas situācija, ka komunikācija starp latvieti un citas tautības pārstāvi visbiežāk notiek krieviski. Krievu un cittautiešu vidū latviešu valodas zināšanas kopumā ir ievērojami sliktākas, nekā

krievu valodas zināšanas latviešu vidū: vairāk vai mazāk brīvi latviešu valodu pārvalda 47% cittautiešu, bet krievu valodu vairāk vai mazāk brīvi lieto 73% latviešu².

Atšķirības, kas iezīmējas, analizējot latviešu un cittautiešu sociāli-demogrāfiskos parametrus, attiecas uz dzīvesvietu un nodarbinātības struktūru. Krievi un citu tautību pārstāvji Latvijā ir galvenokārt koncentrējušies Latvijas lielākajās pilsētās – Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē, Jelgavā, Jūrmalā, Liepājā un Ventspilī, savukārt latvieši veido lauku iedzīvotāju galveno īpatsvaru. Līdz ar to ir daļēji izskaidrojamas atšķirības nodarbinātības struktūrā. Latvieši ir vairāk nodarbināti lauksaimniecībā, bet cittautieši - transporta sfērā, rūpniecībā un būvniecībā. Savukārt latviešu īpatsvars valsts pārvaldē un izglītībā ir skaidrojams ar valsts valodas un pilsonības politikas ietekmi uz nodarbinātības sfēru. Analizējot latviešu un cittautiešu ienākumus Latvijā, jāsecina, ka latviešu, krievu un citu tautību pārstāvju ienākumos nav statistiski būtiskas atšķirības. Kopumā var secināt, ka Latvijā ir novērojams tīklveida jauktais modelis, saskaņā ar kuru katra etniskā grupa ir pārstāvēta daudzās un dažādās nodarbēs, un no konfliktu teorijas viedokļa (Rothschild, 1982), šis modelis ir vērtējams kā etniskā konflikta eskalācijas iespējas mazinošs faktors.

Aplūkojot latviešu un cittautiešu reliģisko piederību un uzvedību, jāatzīmē, ka konfesionālā piederība latviešu, krievu un cittautiešu grupās atšķiras: latvieši pieder galvenokārt luterāņu un katoļu konfesijām, savukārt krievi – galvenokārt pareizticīgo konfesijai, bet citas tautības pārstāvji – pareizticīgo un katoļu konfesijām. Tomēr jānorāda, ka tās visas ir kristīgās konfesijas, kuras Latvijas teritorijā savstarpēji neveido konfliktu, un iedzīvotāju reliģiskā uzvedība (ticīgo īpatsvars, dievkalpojumu apmeklēšanas biežums) ir ļoti līdzīga.

Vairāk kopīgā, nekā atšķirīgā var saskatīt arī analizējot citus jautājumus, kas nomēra latviešu un cittautiešu sadzīves atšķirības. Vairākums latviešu (61%) un krievu (74%), kā arī citu tautību pārstāvju (67%) uzskata, ka nav sevišķi lielu atšķirību latviešu un citu tautību dzīves veidos Latvijā. Par līdzīgu dzīvesveidu liecina arī tas, ka svētki abām grupām – latviešiem un cittautiešiem – ir kopīgi, piemēram, Jaunais gads, Ziemassvētki, Lieldienas, arī Jāņi. Tas, ka latvieši atšķirībā no cittautiešiem gandrīz nemaz nesvin tādus svētkus kā 8.marts, 1.maijs un Uzvaras diena, liecina jau vairāk par atšķirīgu vēstures interpretāciju, nevis dzīves veida atšķirībām.

Vislielākās atšķirības latviešu un cittautiešu vidū ir vērojamas jautājumos, kas attiecas uz valsts īstenotās etnopolitikas aspektiem: latvieši atbalsta izglītības reformu mazākumtautību skolās, kurai cittautiešu vairākums ir pret, savukārt, cittautieši atbalsta otras valsts valodas ieviešanu Latvijā, kurai lielākā daļa latviešu iebilst.

Cittautiešu vidū dominējošā nostāja ir, ka valsts likumdošana, īpaši attiecībā uz etnopolitiskajiem jautājumiem (valoda, izglītība, pilsonība), ir veidota labvēlīgi latviešiem, kā rezultātā viņiem ir vairāk dzīves iespēju nekā cittautiešiem. Savukārt latviešu nostāja ir diametrāli pretēja - krievvalodīgo kritiskās attieksmes pret valsts etnopolitiku ir nepamatotas, jo likumdošana paredz visiem Latvijas iedzīvotājiem iespējas gan apgūt latviešu valodu, gan iegūt pilsonību, gan nodrošina ar izglītību.

² Baltic Institute of Social Sciences. *Valoda*. Pētījums. 1996-2004.

Etnisko attiecību vērtējums latviešu un cittautiešu vidū atšķiras. Kvalitatīvo datu izpētes rezultātā atklājas, ka cittautieši starpetniskās attiecības sabiedrībā vērtē pozitīvāk nekā latvieši. Turklāt, ja latvieši savas negatīvās attieksmes vērs tieši pret krievvalodīgās kopienas locekļiem, tad cittautieši – pret etnopolitiskajiem lēmumiem. Kaut arī abu kopienu viedokļi par etniskās plaisas cēloņiem ir atšķirīgi, tomēr galvenais no tiem ir valsts etnopolitika. Taču arī šeit katra no grupām fokusējas uz citiem problēmas aspektiem. Latvieši kā problemātiskus min tādus aspektus kā latviešu valodas lietošana un statuss, kā arī vēsturiskās patiesības interpretācija, savukārt, cittautieši norāda uz, viņuprāt, “netaisnīgu” pilsonības un izglītības politiku.

Atšķirīgs viedoklis latviešiem un cittautiešiem ir arī jautājumā par Latvijas pievienošanos ES un NATO. Ja latvieši pamatā atbalsta Latvijas pievienošanos ES un NATO (atbalsta attiecīgi 65% un 71%), tad krievu un citu tautību pārstāvji ir vairāk pret to (iestāšanos ES atbalsta 32% krievu un 37% citu tautību pārstāvju, iestāšanos NATO atbalsta 22% krievu un 35% citu tautību pārstāvju).

Būtiskas atšķirības iezīmējas arī masu saziņas līdzekļu patērēšanā un politisko partiju atbalstīšanā. Kopumā masu mediju lietotāju auditorija Latvijā dalās tajos, kas lasa, skatās un klausās latviski, un tajos, kas lasa, skatās un klausās krieviski. Arī partijas dalās pēc šī paša principa – tās, kuras atbalsta latvieši, un tās, kuras atbalsta cittautieši.

Fokusa grupu diskusiju rezultāti liecina, ka ir pamatoti runāt par saturiski atšķirīgām latviešu un krievu valodas informācijas telpām. Latviešu un krievu valodā iznākošo preses izdevumu sniegtā informācija, notikumu interpretācija un paustie viedokļi ir ļoti atšķirīgi, turklāt nereti tendenciozi negatīvi noskaņoti pret vienu vai otru sociolingvistisko grupu. Pētījumā izmantotā kvalitatīvā metodoloģija, kā arī diskursa analīzei atbilstošā intertekstualizācija (atšķirīgu aģentu – masu mediju un respondentu kā sabiedrības locekļu - diskursu salīdzinājums), ļauj secināt, ka ir pamatoti runāt par atšķirīgiem latviešu un krievu valodas kopienu dominējošajiem etnopolitiskajiem diskursiem, kas lielā mērā atbilst plašsaziņas līdzekļu izplatītajiem diskursiem. Tas, savukārt, norāda uz masu mediju kā etnopolitisko diskursu veidotāju un izplatītāju lomu sabiedrībā.

Kontrastējot ar būtiskajām atšķirībām etnopolitiskajās attieksmēs, kā arī attieksmēs pret Latvijas dalību ES un NATO, kā pozitīvs faktors ir jāvērtē fakts, ka Latvijā cittautiešu vidū nav aktuālas „atdalīšanās” stratēģijas (autonomija, pievienošanās Krievijai, aizbraukšana no Latvijas), un arī nākotnes vīzijas latviešiem un cittautiešiem ir līdzīgas. 84% latviešu, 79% krievu un 89% citas tautības pārstāvju ir vienoti savā pārliecībā, ka *ir jāpanāk, lai Latvija būtu vienota, vienas kopienas sabiedrība, kurā kopā dzīvo dažādu tautību cilvēki*. Tas liecina, ka sabiedrības vairākums ir noskaņots uz draudzīgas un vienotas sabiedrības veidošanu, nevis separātismu.

To apstiprina arī latviešu un cittautiešu identitātes analīze: latviešu vidū piederību Latvijai pauduši 82%, bet krievu un citu tautību pārstāvju vidū – 74% aptaujāto. Kopumā tas liecina, ka lielākā daļa cittautiešu, kas dzīvo Latvijā, jūtas piederīgi un saistīti ar šo vietu. Salīdzinoši pavisam neliela daļa krievu un citu tautību pārstāvju Latvijā ir norādījuši, ka jūtas saistīti ar Krieviju (atbilstoši 25% un 18%).

Latviešu un krievu preses salīdzinoša analīze

Krievu un latviešu preses salīdzinājums ļāva pārlicināties par izteikti atšķirīgajām informācijas telpām, kurās informāciju gūst krieviski un latviski lasošā auditorija. Pirmām kārtām šī atšķirība izpaužas „dienas kārtībā”: piemēram, ja krievu preses uzmanības centrā ir izglītības reforma, tad latviešu presē šī tēma parādās salīdzinoši ievērojami retāk, parasti kāda nozīmīga notikuma sakarā (labojumi Izglītības likumā, protesta akcijas utml.).

Analizējot raksturīgās tēmas un to pasniegšanas veidu, nereti vērojamas pilnīgi atšķirīgas ainas latviešu un krievu laikrakstos. Izglītības reforma latviešu presē pamatā tiek pasniegta no valsts politikas redzes viedokļa, uzsverot latviešu valodas apguves nozīmīgumu un izglītības reformas pamatotību, kā arī nosodījumu attiecībā pret krievvalodīgo protestiem.

Savukārt krievu presē uzsvars ir likts uz protestu akciju pret izglītības reformu atspoguļošanu, un šī protestu kustība tiek glorificēta un pielīdzināta Atmodas laika neatkarības kustībai, parādot to kā cīņu par savām tiesībām, pretošanos netaisnībai. Protesti krievu presē tiek plaši atspoguļoti, lietojot gan spilgtu valodu, piesātinātu ar lozungiem, gan piedāvājot lasītājam krāšņas fotogrāfijas. Jāuzsver, ka krievu prese ne vien *informē*, bet atsevišķi izdevumi, piemēram, „Час”, uzņemas arī mūsdienu masu medijiem neraksturīgo masu *organizatora* funkciju, ar lozungiem un aicinājumiem mobilizējot krievvalodīgo kopienu protestam pret izglītības reformu.

Mediji veido plaisu starp abām etnolingvistiskajām grupām, uzturot savos lasītājos apdraudētības sajūtu. Ja latviešu presē dalījums „mēs” un „viņi” ir drīzāk nojaušams zemtekstos un orientācijā uz latviešu tautības lasītāju, tad krievu laikraksti diezgan skaidri norāda, ka sabiedrībā pastāv šīs divas nošķirtās grupas un viņu lasītāji ir krievvalodīgie.

Etnopolitiskās spriedzes mazināšanas un etnisko attiecību veidošanas stratēģijas

Fokusa grupu diskusiju rezultātu analīze atklāj vairākas spriedzes mazināšanas stratēģijas, kuras raksturo to, kā respondenti veido un ir gatavi turpmāk veidot savas attiecības ar cittautiešiem/ latviešiem. Izvērtējot etnisko attiecību attīstības scenārijus, jāsecina, ka iezīmējās trīs dominējošie, kas atspoguļo pilnu iespējamo modeļu spektru – atklāts etniskais konflikts, nemainīgas attiecības (neitralitāte) un integrācija. Kvalitatīvo datu analīze rāda, ka latvieši, kaut arī vēlas, lai sabiedrība būtu vienota, tomēr skeptiski vērtē integrācijas īstenošanos, kas zināmā mērā izskaidrojams ar viņu pašu vājo motivācijas līmeni integrēties.

Abu sociolingvistisko grupu pārstāvji norāda uz atšķirīgām etnopolitiskās spriedzes mazināšanas stratēģijām. Izmantojot K. Bolgeres (Bolger, 2003) konflikta risināšanas stratēģiju tipoloģiju un papildinot to ar citām stratēģijām, pētījums atklāj latviešiem raksturīgās stratēģijas:

- (1) Uzspiešana. Latviešu vidū dominē pārlicība, ka valsts etnopolitikas izvirzītās prasības ir adekvātas Latvijas situācijai, un valsts uzdevums ir nodrošināt šīs politikas stingrāku īstenošanu, tādējādi risinot etnopolitiskās problēmas.
- (2) Atlikšana uz vēlāku laiku. Šo stratēģiju respondenti vērtē drīzāk nevis kā apzinātu rīcību, bet gan kā neizbēgamu, pamatojot savu viedokli ar to, ka ir nepieciešama paaudžu nomaīņa, lai risinātu esošās etnopolitiskās problēmas.

(3) Norobežošanās. Šī ir vistipiskākā etnopolitiskās spriedzes mazināšanas un etniskā konflikta novēršanas stratēģija. Tā tiek īstenota dažādi – sekmējot krievvalodīgo iedzīvotāju aizbraukšanu no Latvijas, apzināti izvairoties no saskarsmes ar cittautiešiem, ierobežojot cittautiešu politisko līdzdalību ar aktīvu savas sociolingvistiskās (etniskajai) grupas pārstāvju politisko partiju atbalstu, veidojot slēgtu iekšējo grupu un tās locekļiem saprotamu kultūras kodu sistēmu.

(4) Funkcionālā integrācija. Viena no integrācijas dimensijām ir funkcionālā integrācija (Karklins, 2000), kas attiecas uz spēju veidot saskarsmi ar citiem sabiedrības locekļiem. Centrālā loma šeit ir valodai, tās prasmei, lietošanas telpām. Latvieši pieņēmuma formā kā vienu no etnisko attiecību veidošanas stratēģijām min gatavību mainīt šobrīd dominējošo saskarsmes modeli – proti, saskarsmē ar krievvalodīgajiem nepāriet uz krievu valodu, bet lietot latviešu valodu, tādējādi sekmējot krievvalodīgo integrāciju.

Attiecībā uz cittautiešiem jāsecina, ka viņiem ir grūtības raksturot jebkādas etnopolitiskās spriedzes mazināšanas vai etnisko attiecību veidošanas stratēģijas. To var skaidrot ar faktu, ka cittautieši kopumā etniskās attiecības vērtē drīzāk pozitīvās kategorijās, savukārt etnopolitiku – negatīvās. Līdz ar to no viņu viedokļiem izrietošā pamata stratēģija ir kompromiss, sekmējot tādas etnopolitikas attīstību, kas ir atbilstoša viņu interesēm un iespējām.

Datu padziļinātās izpētes rezultātā izdalāmas šādas cittautiešu stratēģijas:

(1) Strukturālā integrācija. Šī integrācijas dimensija ir attiecināma uz indivīda starpetniskajiem sociālajiem tīkliem un politisko līdzdalību sabiedrībā (Karklins, 2000). Līdzšinējie BISS pētījumi (Zepa, Kļave et al., 2004) liecina, ka šobrīd strukturālā integrācija tieši attiecībā uz cittautiešiem izpaužas protesta formā. Proti, krievvalodīgās kopienas politiskā līdzdalība pēdējā gada laikā saistīta ar piedalīšanos dažādās sociāli politiskās kustībās un pasākumos, kuru mērķis ir paust protestu pret valstī īstenoto etnopolitiku, īpaši mazākumtautību izglītības reformu. Savukārt, raugoties no sociālo tīklu teorijas perspektīvas, strukturālā integrācija ir vāji attīstīta - kaut arī starpetniskie sociālie tīkli ir atvērti un heterogēni, dominējošais ikdienas saskarsmes modelis norāda uz vājām mijiedarbības saitēm ar otras sociolingvistiskās grupas pārstāvjiem (starpetniskie kontakti ir reti un īslaicīgi).

(2) Kompromiss. Šī stratēģija ir vērsta uz izmaiņām valsts etnopolitikā attiecībā uz cittautiešiem (minoritātēm), proti, cittautieši sagaida no latviešiem (politiskās elites) likumdošanas piemērošanu viņu interesēm un iespējām, pamatojot savu nostāju ar pārliecību, ka šobrīd valsts etnopolitika ir citu etnisko un lingvistisko grupu (izņemot latviešus) diskriminējoša.

Salīdzinot abu Latvijā lielāko sociolingvistisko grupu pārstāvju raksturotās etnopolitiskās spriedzes mazināšanas un etnisko attiecību veidošanas stratēģijas, jāsecina, ka tās ir atšķirīgas un norāda uz atšķirīgām etniskajām gaidām attiecībā pret otru grupu. Latviešiem vairāk raksturīgas pasīvās etnisko attiecību veidošanas un spriedzes mazināšanas stratēģijas, savukārt cittautieši ir gatavi arī uz aktīvu rīcību, piemēram, heterogēnu starpetnisko tīklu veidošanu.

Kopumā var teikt, ka Latvijā ir vērojamas vairākas pazīmes, kas liecina par etnisku konfliktu – attieksmes etnopolitikas jautājumos, partiju atbalsts, apdraudētības sajūta. Vienlaikus jānorāda, ka ir arī vairākas pazīmes, kas pagaidām nodrošina to, ka

šis konflikts nepāraug vardarbīgās akcijās un etnopolitiskā krīzē, piemēram, etnisko grupu struktūras tīklveida jauktais modelis, līdzības dzīvesveidā un ienākumos un vēlme uzturēt draudzīgas attiecības. Jāsecina, ka tas, kā šīs attiecības attīstīsies turpmāk, būs ļoti atkarīgs no politiskās elites darbības un tā, vai politiskā elite centīsies vairāk uzturēt „konkurējošas” attiecības vai „konstruktīvas”.

Pētījuma teorētiskais pamats

Kā norāda sociālo zinātņu pārstāvji³, demokrātiskas pārvaldes attīstības viens no pamatjautājumiem daudzās pasaules valstīs ir etniskā miera saglabāšana. Etnisko konfliktu eskalācija var apdraudēt jaunizveidoto valstu demokrātiskumu un ekonomisko attīstību, tādēļ viens no būtiskākajiem jautājumiem ir, kā etniskā konflikta situācijas risināt, lai aizkavētu vardarbību un veicinātu konstruktīvu, uz demokrātiskiem principiem balstītu sadarbību starp etniskajām grupām.

Šīs pieejas pamatā ir pārliecība, ka demokrātija ir režīms, kas piedāvā iespējas mierīgā ceļā risināt konfliktus, un demokrātijas principu ievērošana nodrošina etnisko saspīlējumu risinājumu, nevis saasinājumu. Tas tiek skaidrots, pirmkārt, ar to, ka demokrātisko režīmu normatīvais fons („politiskā kultūra”) ir tolerance un kompromisu meklēšana (Verba, 1965, Almonds un Verba, 1963, 1980, Hofstede, 1989). Otrkārt, institūciju darbība demokrātijas apstākļos ir vērsta uz līdzsvara meklēšanu un publisko diskusiju organizēšanu, kas arī virza uz saspīlējuma risināšanu, nevis saasināšanu.

Tomēr arī demokrātijas apstākļos pastāv dažādas stratēģijas, kā tiek risināti konflikti un kā tiek organizēta varas sadale. K.Doičs (Deutsch, 1987) izdala divas teorētiskas pieejas: **konkurējošā** (competitive) un **uz sadarbību vērstā** (cooperative) stratēģija. Uz sadarbību vērstajai stratēģijai raksturīga kreatīva un konstruktīva pieeja konflikta transformēšanai un risināšanai (tiek radītas institūcijas, kuru darbības mērķis ir līdztiesības nodrošināšana un konfliktu risināšana), savukārt konkurējošā stratēģija aprobežojas tikai ar status quo uzturēšanu un konflikta attīstības aizkavēšanu.

Etniskie konflikti un to skaidrojumi

Termins „etniskais konflikts” šī pētījuma ietvaros tiek definēts, izmantojot M.Brauna (Brown, 1993) definīciju, saskaņā ar kuru **etniskais konflikts** ir situācija, kad divām vai vairākām etniskajām grupām ir nevienprātība par kādu sabiedrībā nozīmīgu politisku, ekonomisku, sociālu, kulturālu vai teritoriālu jautājumu. Šī definīcija ir pielietojama Latvijas gadījumā tādēļ, ka neuzstāda pašu etniskumu par konflikta pamatu, jo, kā norādīts vairākos pētījumos⁴, Latvijā etnisko konfliktu pamats ir valodas politikas jautājums un vēstures interpretācija.

Etnisko konfliktu skaidrojumos sociālajās zinātnēs tiek izšķirtas divas pamatpieejas: izcelsmes perspektīva un instrumentālistu perspektīva. **Izcelsmes perspektīvas** pārstāvji vairāk runā par noteiktu grupu mantotajām īpašībām un raksturojumiem – etnisko piederību, valodu un tradīcijām, to atšķirībām (Geertz, 1963). Savukārt, **instrumentālistu perspektīvas** pārstāvji etnisko piederību aplūko vairāk kā cilvēku sociālo un politisko resursu, ko indivīdi izmanto, lai sasniegtu savu mērķi. Saskaņā ar instrumentālistu viedokli etniskā piederība ir sociāla konstrukcija, kas sastāv no kultūras elementiem, un ir kontekstuāla, mainīga un tad, kad sociālo

³ Aklaev, A., R. (1999) *Democratization and Ethnic Peace. Patterns of ethnopolitical crisis management in post-Soviet settings*. Ashgate Publishing Ltd.: England.

⁴ a) Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Peņķe, I., Krišāne, J. (2004) Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

b) Zepa, B., Kļave, E., Jeruma, L., Krišāne, J. (2004) Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

grupu saites ir vājas, funkcionē kā sabiedrību strukturējošs elements (Anderson, 1983; Brass, 1985).

Pauls Brass (1985), analizējot etniskās attiecības, uzsver tieši politiķu lomu etniskās piederības manifestēšanā un mobilizācijā, un uzskata, ka etniskās grupas ir politiskā procesa artefakti. Savā analizē P.Brass pamato, ka **konkurence elites grupu starpā ir galvenais katalizators etnisko konfliktu attīstībā, jo elites izmanto etnisko piederību kā līdzekli, lai mobilizētu lielu cilvēku skaitu.** Etniskā piederība ir viens no galvenajiem politisko partiju un etniskās elites resursiem.

Pēdējos gados etnisko konfliktu teorijas ietver gan izcelsmes pieejas, gan instrumentālistu pieejas dimensijas, jo, no vienas puses, etniskā identitāte vēsturiski sakņojas kolektīvajā apziņā, no otras puses, noteiktas elites grupas mērķtiecīgi ekspluatē etnisko piederību, lai mobilizētu atbalstu savai grupai vēlēšanās.

Psiho-kulturālās pieejas pārstāvis Horovics (1985) lielu lomu etnisko konfliktu skaidrošanā piešķir grupu psiholoģijai un savstarpējai grupu konkurēšanai. Strauja kādas **grupas statusa maiņa** ir viens no iemesliem, kas var izsaukt etnisku konfliktu.

Etnopolitisko konfliktu struktūra un manifestācija

A.R.Aklajevs savā etnisko konfliktu analizē grāmatā „Demokratizācija un etniskais miers. Etnopolitisko krīžu vadīšanas modeļi post-padomju nosacījumos” (1999) ietver trīs aspektus:

- 1) etniskās grupas konfigurācija attiecībā pret pārējo sabiedrību (etniskās stratifikācijas struktūra);
- 2) etniskās grupas attiecības ar valsti;
- 3) etniskā konflikta dinamiku.

Turpinājumā tiks īsumā raksturoti visi trīs A.R.Aklajeva izceltie etnisko konfliktu analīzes parametri un sniegts ieskats vairāku autoru koncepcijās attiecībā uz konfliktu analīzi.

Etniskās stratifikācijas struktūra

Saskaņā ar Rotčaildu (Rothschild, 1982) pastāv sekojoši etniskās stratifikācijas tipi: vertikālā hierarhija, paralēlā segmentācija un tīklveidīgais jauktais modelis. **Vertikālās hierarhijas** gadījumā visas sociālās dzīves dimensijas (politika, ekonomika, kultūra) tiek pakļautas etniskajam pārākumam vai subordinācijai (piemēram, Dienvidāfrikas klasiskā apartēda sistēma). **Paralēlās segmentācijas** gadījumā katra etniskā grupa ir stratificēta pēc sociāli-ekonomiskajiem parametriem, un to pārstāv politiskā elite, kas reprezentē tās intereses. **Tīklveida jauktā modeļa** gadījumā katra etniskā grupa ir pārstāvēta daudzās un dažādās nodarbēs un īsteno dažādas ekonomiskās funkcijas, katra sociālā šķira vai sabiedrības sektors organiski iesaista dažādu etnisko grupu pārstāvjus, bet sistēma nav simetriska. Saskaņā ar Rotčaildu tīklveida jauktais modelis ir vislabākais priekšnosacījums pakāpeniskam un mierīgam etnisko konfliktu risinājumam.

Horovics (1985) savukārt analizē etniskās piederības un sociālās šķiras savstarpējo saistību sabiedrībā, un norāda, ka tajos gadījumos, kad kāda sociālā šķira sakrīt ar kādu etnisku grupu, potenciālais konflikts ir ievērojami bīstamāks.

Etnisko grupu pārstāvniecība varas institūcijās

M.J.Esmans savā darbā „Etniskā politika” (Esman, 1994) norāda, ka valsts vara nosaka gan politiskās līdzdalības iespējas, gan grupas statusu, gan ekonomiskās iespējas, līdz ar to etnisko attiecību kontekstā noteiktas etniskās grupas attiecības ar valsts varu ir ļoti būtisks nosacījums konfliktu dinamikā. Arī Horowics (1985) norāda, ka būtiskas etniskās atšķirības varas sadalījumā un ienākumu sadalē ir viens no galvenajiem etnopolitisko konfliktu cēloņiem. Varas attiecības tiek izmantotas, lai noteiktu gan pilsonību, gan vēlēšanu sistēmu, gan valsts valodu, gan noteiktu etnisko vai reliģisko grupu priekšrocības.

Etnisko konfliktu dinamika

Lielākā daļa pētnieku, kas analizē konfliktus, ir vienprātis, ka konfliktiem ir novērojama noteikta dinamika – saasinājumi un spriedzes samazināšanās. A.Aklajevs (1999) izšķir šādas konflikta stadijas:

- 1) „Pirmskonkurences stadija” („precompetition stage”), kad iesaistītajām pusēm ir neitrālas attiecības, kas vērstas uz sadarbību, vai arī nav vispār attiecību.
- 2) „Konkurences stadija” („competition stage”), kas raksturīga ar to, ka saasinās attiecību konkurējošais raksturs, un to var izsaukt gan paša konflikta iekšējā dinamika, gan apkārtējie notikumi.
- 3) „Tiešā konflikta stadija” („conflict proper stage”), kuras laikā konfliktējošās puses uzbrūk viena otrai. Konflikta saturošo interakciju skaitam un nozīmīgumam palielinoties, notiek konflikta eskalācija – katra nākošā darbība izsauc pretdarbību un uz sadarbību vērstās attiecības tiek sabojātas, abās pusēs institucionalizējas konfliktējošas attieksmes un uzvedība.

Viens no būtiskiem etnisko konfliktu saasinātājiem ir radikālas un straujas sociāli-politiskas pārmaiņas sabiedrībā. To nosaka gan uztveres, gan institūciju, gan drošības stratēģiju maiņa. Pārmaiņas sabiedrībā rada lielu neskaidrību visās sabiedrības grupās, un tas izsauc **kolektīvas etniskās bailes** (Rothschild, 1982). Etnisko grupu līderi, politiķi savukārt izmanto šīs bailes un polarizē sabiedrību. Rezultātā sabiedrībā izplatās neuzticēšanās un aizdomīgums, kas kļūst bīstami situācijā, kad valsts vairs nespēj nodrošināt noteiktu grupu aizsardzību. Tajā pašā laikā pārejas periodam ir raksturīgs **valsts institūciju vājums**, jo iedibinātās procedūras un normas vairs nav situācijai atbilstošas, bet jaunu vēl nav, līdz ar to līdz šim pastāvējušās konfliktu risināšanas struktūras vairs nedarbojas. Valdošās elites vai militāristu grupējumi bieži vien izmanto šīs situācijas un kādas etniskās grupas, lai iegūtu sev lielāku atbalstu – tiek radīti nacionālistiski mīti un ārējo briesmu draudi. Drošība kļūst par iedzīvotāju galveno jautājumu („**drošības dilemma**”), kas veicina noteiktu grupu veidošanos, mobilizēšanos un gatavošanos aizstāvībai. Etnisko attiecību pētnieks B.R. Posens (1993) uzskata, ka šāds scenārijs bija raksturīgs Austrumeiropas un bijušās PSRS valstīm 80-to gadu beigās.

Etnopolitisko krīžu tipoloģizācija

Analizējot sabiedrības, kurās noris straujas pārmaiņas, A.Aklajevs (1999) izdala divu tipu etnopolitiskās krīzes: sistēmiskās un mijiedarbības. Multietniskās sabiedrībās nozīmīgu politisku pārmaiņu gadījumā, sabiedrībai demokratizējoties, **sistēmiskas etnopolitiskās krīzes** parādās kā pārvaldes institucionālās problēmas – **valdības nespēja nodrošināt multietniskas demokrātijas funkcionēšanai nepieciešamus nosacījumus**. Galvenās problēmas parasti ir identitātes (vienotas nācijas izveidošanas), leģitīmācijas un līdzdalības aspektos, jo dažādas etniskās grupas parasti nav vienotas šajos jautājumos, vai arī tām nav nodrošinātas vienādas iespējas.

Mijiedarbības etnopolitiskās krīzes raksturo nozīmīgas pārmaiņas attiecībās starp etniski-politiskajiem aģentiem – valsti, dominējošo etnisko grupu un citām etniskajām grupām. Valstīs, kurās noris būtiskas pārmaiņas, visbiežāk šīs krīzes veidojas šādu apstākļu ietekmē:

- 1) kādas grupas sociālā statusa izmaiņas politiskās sistēmas ietvaros, kolektīvu baiļu vai apdraudētības izplatīšanās;
- 2) etniskās bažas, apdraudētība, tās būtiska palielināšanās, fokusējoties uz kādu noteiktu jautājumu, piemēram, robežstrīds, diskriminējoša likumdošana utt.

Etnopolitisko krīžu vadīšana un konfliktu risināšana

Krīzes vadīšanas mērķis ir atrisināt bīstamu konfrontāciju bez asinsizliešanas, bet tā, lai abu pušu intereses tiktu īstenotas. Krīzes situācijā pamatproblēma ir **politikas dilemma**: kā, aizstāvojot abu pušu intereses, izvairīties no pasākumiem, kas varētu vēl padziļināt konfliktu. Kā norādījis E.Vinns (Winn, 1996), viens no būtiskākajiem jautājumiem krīzes vadīšanā ir dienas kārtības noteikšana (agenda-setting), proti, pārdomāta un atbilstoša jautājumu izskatīšanas kārtība publiskajā diskursā. Konstruktīvas krīzes vadīšanā tiek izmantotas tādas tehnikas kā uz problēmas risināšanu vērstas sarunas, trešās puses vidutāja iesaistīšana.

K. Bolgere (Bolger, 2003) izdala piecas konflikta risināšanas stratēģijas, uzskatot, ka katra no tām var būt pielietojama kādā noteiktā situācijā, tomēr jāspēj izvērtēt situācijas kontekstu.

Konfliktu risināšanas stratēģijas (Bolger, 2003):

- 1) **Atlikšana uz vēlāku laiku**. Šī stratēģija ir piemērota gadījumos, kad nav iespējams organizēt racionālas diskusijas, jo emocijas ir ņēmušas virsroku. Tomēr atlikšanas stratēģija neatrisina pašu konfliktu, tā ir risinājuma atlikšana uz vēlāku laiku, kad tāpat būs jāizvēlas kāda no konflikta risināšanas stratēģijām. Atlikšana ir piemērota stratēģija tajos gadījumos, kad nav pieejama visa nepieciešamā informācija, vai arī gadījumos, kad ir cerība, ka konflikts var atrisināties pats no sevis. Nepareizi izmantota šī stratēģija var novest pie konflikta eskalācijas.
- 2) **Uzspiešana**. Tā ir piemērota situācijām, kad nav laika diskusijām, un ir nepieciešams pieņemt ātru un izšķirošu lēmumu. Tā nav demokrātiska stratēģija un ir bīstama, jo arī var izsaukt konflikta eskalāciju.
- 3) **Piekāpšanās**. Šī stratēģija ir izdevīga tajos gadījumos, kad labu attiecību saglabāšana vai izveidošana tiek vērtēta augstāk nekā savu interešu īstenošana konkrētajā jautājumā. Dažkārt šī stratēģija tiek izmantota tādēļ, ka ar tās palīdzību tiek nodibinātas labas attiecības ar otru pusi, un tas ir izdevīgi kāda

cita jautājuma risināšanā. Šī stratēģija tiek izmantota arī situācijās, kad nav iespējas ietekmēt lēmumu pieņemšanu.

- 4) **Kompromiss.** Tas nozīmē, ka abas puses kādos jautājumos piekāpjas, un pilnībā netiek īstenotas nevienas puses intereses. Kompromisa stratēģija arī dažkārt tiek lietota kā pagaidu risinājums kādā sarežģītā jautājumā.
- 5) **Izpēte.** Izmantojot izpētes stratēģiju, abas puses strādā kopā, lai radītu jaunas idejas – risinājumus. Tas rada lielāku izpratni un saliedētību, jo abas puses redz, ka viņu vajadzības tiek ņemtas vērā. Tā ir piemērota gadījumiem, kad nepieciešama visu iesaistīto pušu pilnīga līdzdalība un ieguldījums. Stratēģijas galvenie trūkumi ir tas, ka tās īstenošanai nepieciešams laiks, piepūle un atvērtība komunikācijai. To sarežģī liels iesaistīto cilvēku daudzums.

Pētījuma rezultāti**ATŠKIRĪGAIS UN KOPĪGAIS****Latviešu un cittautiešu sociāli-ekonomiskais raksturojums****Latvijas iedzīvotāju etniskais sadalījums un dzīvesvieta**

LR Statistikas pārvaldes dati liecina, ka Latvijā krievi un citu tautību pārstāvji ir galvenokārt koncentrējušies Latvijas lielākajās pilsētās – Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē, Jelgavā, Jūrmalā, Liepājā un Ventspilī. No 26 Latvijas rajoniem visvairāk krievu un citas tautības pārstāvju ir sastopami Rēzeknes rajonā, Daugavpils rajonā, Ludzas rajonā, Preiļu rajonā, Krāslavas rajonā un Rīgas rajonā.

1.tabula. Iedzīvotāju sadalījums lielajās pilsētās un rajonos 2004.gada sākumā

	Latvieši	Krievi	Citi
LATVIJA	58,6	28,8	12,6
<i>Rīga</i>	42	42,9	15,1
<i>Daugavpils</i>	17	54,5	28,5
<i>Jelgava</i>	54,2	30,4	15,4
<i>Jūrmala</i>	49,9	36,4	13,7
<i>Liepāja</i>	50,9	33,7	15,4
<i>Rēzekne</i>	43,7	49,4	6,9
<i>Ventspils</i>	53,3	30,7	16
Aizkraukles rajons	76,5	14,3	9,2
Alūksnes rajons	82,2	13,7	4,1
Balvu rajons	77,5	18,7	3,8
Bauskas rajons	73,7	11,2	15,1
Cēsu rajons	85,6	9,3	5,1
Daugavpils rajons	39,7	37,9	22,4
Dobeles rajons	73,4	12	14,6
Gulbenes rajons	85	11,2	3,8
Jelgavas rajons	66	18,8	15,2
Jēkabpils rajons	67,5	22,6	9,9
Krāslavas rajons	48,6	24,8	26,6
Kuldīgas rajons	91,5	3,1	5,4
Liepājas rajons	87,8	3,4	8,8
Limbažu rajons	88,6	6	5,4
Ludzas rajons	56,6	35,8	7,6
Madonas rajons	87,6	8,6	3,8
Ogres rajons	76,8	15,5	7,7
Preiļu rajons	67,6	26,9	5,5
Rēzeknes rajons	56,6	39,3	4,1
Rīgas rajons	64,8	24,3	10,9
Saldus rajons	83,7	5,3	11
Talsu rajons	92,1	3,4	4,5
Tukuma rajons	84,8	8,2	7
Valkas rajons	81	12,5	6,5
Valmieras rajons	83,3	10,7	6
Ventspils rajons	89,9	5	5,1

Avots: LR Centrālā Statistikas pārvalde.

<http://data.csb.lv/pxweb2004/Database/Gadagramata/04.%20Iedz%EEvot%E2ji/04.%20Iedz%EEvot%E2ji.asp>

Ienākumi un nodarbinātība

LR Centrālās Statistikas pārvaldes Darbaspēka apsekojuma dati liecina, ka ir noteiktas sfēras, kurās vairāk ir nodarbināti latvieši, un ir arī sfēras, kur lielāks īpatsvars ir cittautiešiem. Kopumā no visiem nodarbinātajiem 62% ir latvieši. Salīdzinoši latvieši ir vairāk nodarbināti valsts pārvaldē (83%), izglītībā (73%) un lauksaimniecībā (77%), savukārt cittautieši ir vairāk nodarbināti transporta sfērā (51%), rūpniecībā (48%) un būvniecībā (46%).

Minētās īpatnības ir skaidrojamas gan ar valsts valodas un pilsonības politikas ietekmi (latviešu īpatsvaru valsts pārvaldes sfērā nosaka pilsonības nosacījumi un latviešu valodas zināšanu nepieciešamība, savukārt, izglītībā – valodas politika izglītības sistēmā), kā arī ar vēsturiskām tradīcijām un rūpniecības attīstības īpatnībām Latvijā – latviešu vidū vēsturiski ir vairāk bijis zemnieku, savukārt, rūpniecība PSRS laikā Latvijā tika lielā mērā attīstīta, pieaicinot darbaspēku no Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas.

2.tabula. Nodarbinātie 15-74 gadu vecumā pa darbības veidiem

	Latvieši %	Cittautieši %	Kopā, tūkst. cilv.
Nodarbinātie – pavisam	62	38	1006,9
Lauksaimniecība, medniecība, mezsaimniecība un zvejniecība (A+B)	77	23	138,5
Rūpniecība (C+D+E)	52	48	197,7
Būvniecība (F)	54	46	74,4
Vairumtirdzniecība, mazumtirdzniecība, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts (G)	57	43	152,6
Viesnīcas un restorāni (H)	57	43	24,7
Transports, glabāšana un sakari (I)	49	51	94,5
Finanšu starpniecība (J)	68	32	15,7
Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un cita komercdarbība (K)	58	42	41,9
Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana (L)	83	17	67,4
Izglītība (M)	73	27	78,6
Veselība un sociālā aprūpe (N)	69	31	59,0
Pārējie komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi (O-P)	60	40	61,8

Avots: CSP Darbaspēka apsekojums. 2003.gads.

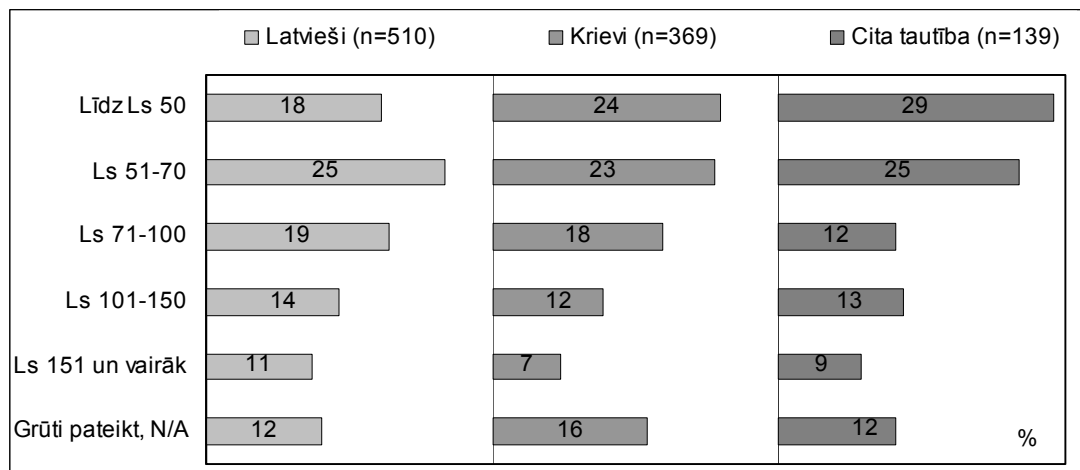
Analizējot latviešu un cittautiešu ienākumus Latvijā, jāsecina, ka latviešu, krievu un citu tautību pārstāvju ienākumos nav statistiski būtiskas atšķirības. Kopumā respondenti visās trijās grupās apmēram līdzīgi novērtē savus ienākumus, un nelielās atšķirības nav statistiski nozīmīgas un ir skaidrojamas izlases kopuma kontekstā⁵.

No etnisko grupu nodarbinātības struktūras un ienākumu sadalījuma var secināt, ka Latvijā ir novērojams tīklveida jauktais modelis, saskaņā ar kuru katra

⁵ Izlasē citu tautību pārstāvju vidū ir salīdzinoši lielāks vecāku cilvēku īpatsvars, kas varētu būt skaidrojams tam, ka lielāks īpatsvars novērtē savus ienākumus zem 50 LVL.

etniskā grupa ir pārstāvēta daudzās un dažādās nodarbēs un īsteno dažādas ekonomiskās funkcijas, bet sistēma nav simetriska. Saskaņā ar Rotčailda koncepciju (1982), šis modelis ir vislabākais priekšnosacījums pakāpeniskam un mierīgam etniskās spriedzes risinājumam.

1. grafiks. Ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Apmierinātība ar darbu

Apmierinātību ar savu darbu 10 ballu skalā strādājošie latvieši kopumā vidēji vērtē ar 6,6 (vidējais aritmētiskais), savukārt citu tautību pārstāvju vidū vidējais vērtējums ir 6,4. Jāatzīmē, ka cittautieši pilsoņi ir nedaudz apmierinātāki ar savu darbu, viņu vidū vidējais vērtējums ir 6,8, bet nepilsoņu vidū – 6,0.

Apmierinātība ar dzīvi

Apmierinātību ar savu dzīvi 10 ballu skalā latvieši kopumā vidēji vērtē ar 5,6 (vidējais aritmētiskais), savukārt citu tautību pārstāvju vidū vidējais vērtējums ir 5,5. Arī šajā jautājumā cittautieši pilsoņi ir pozitīvāki, viņu vidū vidējais vērtējums ir 5,9, bet nepilsoņu vidū – 5,2.

Latvijas sabiedrība šodien – aktuālie jautājumi un problēmas

Kā liecina fokusa grupu diskusiju rezultāti, abu sociolingvistisko grupu pārstāvji, raksturojot šodienas Latvijas sabiedrību un tajā valdošās problēmas, izvirza vienus un tos pašus centrālos tematus – sociālā noslāņošanās, sociāli ekonomiskās labklājības līmenis, ienākumi, Eiropas Savienība, vides un pārtikas kvalitātes problēmas.

“Sabiedrība ir sadalījusies nabaģajos un bagātajos, nevis latviešos un krievos, bet bagātajos un nabaģajos. Šis sadalījums ir mūsu sabiedrībā visam pamatā.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(..) pats aktuālākais mums dotajā brīdī ir mūsu barošana ar Eiropas fondiem, un tik skaisti stāsta mums, ka daudzi vienkārši atver muti un domā, ka tāpat vien mums naudu dod, ka

mums būs labi, ka viņi tikai priekš mums centīsies un mums nevajadzēs neko dot. (..) Lielas atvērtas mutes, un paši neko nespēj padomāt!” (Cittautieši, jaunieši)

“Mēs uzskatām, ka ļoti liela problēma ir diezgan augstais bezdarba līmenis, un daudzi netiek galā ar to dzīves līmeni, kuru mums piedāvā valsts. Mazi pabalsti, īpaši bērnu pabalsti. Pensijas, cilvēki, kas ir godīgi atstrādājuši visu savu dzīvi, maksājuši nodokļus un saņemt tādu ubagu pensiju tik ilgu gadus, un pieliek klāt viņiem pa vienam, pa diviem latiem ... tā ir valsts attieksme.” (Latvieši, jaunieši)

Saskaņā ar kritiskā diskursa analīzes pieeju (KDA) tematu noteikšana atklāj attiecīgās grupas vai indivīda pašu nozīmīgāko diskursa informāciju (Van Dijk, 2000). Tematu un apakštematu izdalīšana ļauj noteikt, kuriem pētāmās problēmas aspektiem respondenti pievēršas un kurus ignorē, tādējādi ļaujot tos klasificēt pēc to nozīmīguma. Pētījuma dalībnieku minētie temati, runājot par Latvijas šodienas sabiedrību, ir apkopoti 3.tabulā.

3.tabula. Latvijas šodienas sabiedrību raksturojošie procesi un problēmas: kvalitatīvo datu apkopojums

Grupa	Galvenie jēdzieni/ parādības/ problēmas	Retāk minētie jēdzieni/ parādības/ problēmas
1. grupa – latvieši, jaunieši	Nauda (darbs, bezdarbs, vairākas darba vietas, inflācija, eiro), kredīti, veselība, uztura kvalitāte, Eiropas Savienība, politika, negācijas.	Dievs, mīlestība, divkopienu sabiedrība, sports kā sabiedrību vienojošs spēks, drošība uz ceļiem, straujš dzīves temps, jaunās tehnoloģijas, vides problēmas.
2. grupa – latvieši, vidējā un vecākā paaudze	Nauda, sabiedrības noslāņošanās (trūcīgie un pārticīgie), Eiropas Savienība, eiro, politika, inflācija (cenu pieaugums), negatīvisms.	Jaunās tehnoloģijas, ģimeniskums, laiks (pārāk lēna virzība sociālā, ekonomiskā un politiskā progresa virzienā), bērni (valsts attieksme pret ģimenēm ar bērniem – zemi pabalsti utml.).
3. grupa – cittautieši, jaunieši	Eiropas Savienība, struktūrfondi, eiro, amerikanizācija, nabadzība, kapitālisms (nauda), uztura kvalitāte, bezdarbs, zems labklājības līmenis, sabiedrības noslāņošanās.	Azartspēles, alkoholisms, ekoloģijas/ vides problēmas, zema dzimstība.
4. grupa – cittautieši, vidējā un vecākā paaudze	Ģimene, reklāma, kredīti, sabiedrības noslāņošanās, nauda, negācijas sabiedrībā, neticība valdībai/ valstij.	Pārtikas kvalitāte, jaunatne (visatļautība), politika.

Raksturojot sabiedrības profilu respondenti vairāk uzmanības pievērta ekonomiskajām un sociālajām problēmām, mazāk politiskajām. Viena no centrālajām

politiskajām tēmām – Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, taču arī šis jautājums tiek aplūkots vairāk caur valsts ekonomiskās un sociālās dzīves prizmu.

Gan latviešu, gan krievu jauniešu grupās izskanēja doma par sportu kā integrāciju veicinošu faktoru, uzsverot, ka lielāku ieguldījumu sabiedrības integrācijā sniedz ar politiku tieši nesaistītu jomu pārstāvji – sportisti, mūziķi, mākslinieki utml. Šāds viedoklis netieši raksturo indivīda un valsts atsvešinātās attiecības.

“Un šī sportiste nozīmē to, ka tieši sportisti, nevis politiķi mūsu valsti bīda uz priekšu. Ne tikai sportisti, bet arī mūziķi, mākslinieki. Katrā ziņā ne politiķi. Vienkāršie cilvēki!” (Cittautieši, jaunieši)

“(..) hokejistu, jo par hokejistu panākumiem priecājas visa tauta, visa Latvija, kad viņi uzvar, un tas ir vienojošs spēks.” (Latvieši, jaunieši)

Nevienā no jauniešu grupām respondenti, raksturojot šodienas sabiedrību, neminēja jebkādas etnopolitiskās problēmas – tātad tie nav uzskatāmi par jauniešu dienas kārtības jautājumiem.

Latviešu vidējās un vecākās paaudzes grupā vienīgajā, raksturojot šodienas Latvijas sabiedrību, parādījās ar etnopolitiku un etniskajām attiecībām saistīti temati. Centrālais temats šajā kontekstā bija Latvijas politiķi, kas tika raksturoti no diviem aspektiem. Pirmkārt, kritiska attieksme pret politisko eliti, otrkārt, negatīva attieksme pret opozīcijas politiķiem un viņu politiskajiem uzskatiem, mērķiem. Runājot par šo tematu, iezīmējās kritiskās attieksmes pret krievvalodīgo kopieni Latvijā. Taču arī šajā grupā etnopolitiskie jautājumi drīzāk ir uzspiestās dienas kārtības jautājums.

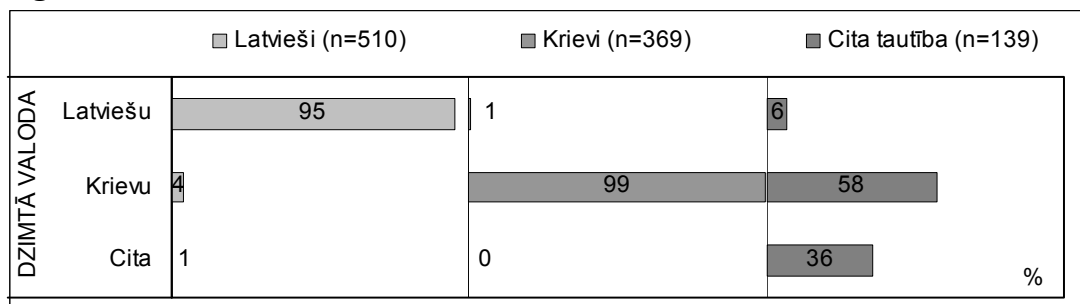
Kopumā kvalitatīvo datu analīze liecina, ka etniskās attiecības un ar valsts etnopolitiku saistītie jautājumi netiek minēti starp lielākajām šodienas Latvijas sabiedrības problēmām. Cittautieši, raksturojot šodienas Latvijas sabiedrību, šādus tematus neattīsta vispār, bet latviešu tautības respondenti norāda uz tādām problēmām kā divkopienas sabiedrība, ideoloģiski sašķelta politiskā elite/vara.

Dzimtā valoda un etniskā identitāte

Sabiedrības sociāli lingvistiskais dalījums (latvieši un krievvalodīgie) izriet no divu valodu izplatības Latvijā. Ja latviešu vidū vairākus latviešu valoda ir dzimtā un sadzīvē viņi parasti sarunājas latviski, tad krievvalodīgo grupu veido dažādas Latvijā dzīvojošās minoritātes, kas ikdienas komunikācijā visbiežāk lieto krievu valodu.

Aptaujāto latviešu vidū 95% respondentu norāda, ka viņu dzimtā valoda ir latviešu, 4% - krievu, 1% - kāda cita valoda. Aptaujāto krievu vidū gandrīz 100% dzimtā valoda ir krievu, savukārt citu tautību pārstāvju vidū 6% dzimtā valoda ir latviešu, **58%** - krievu, bet 36% - kāda cita valoda.

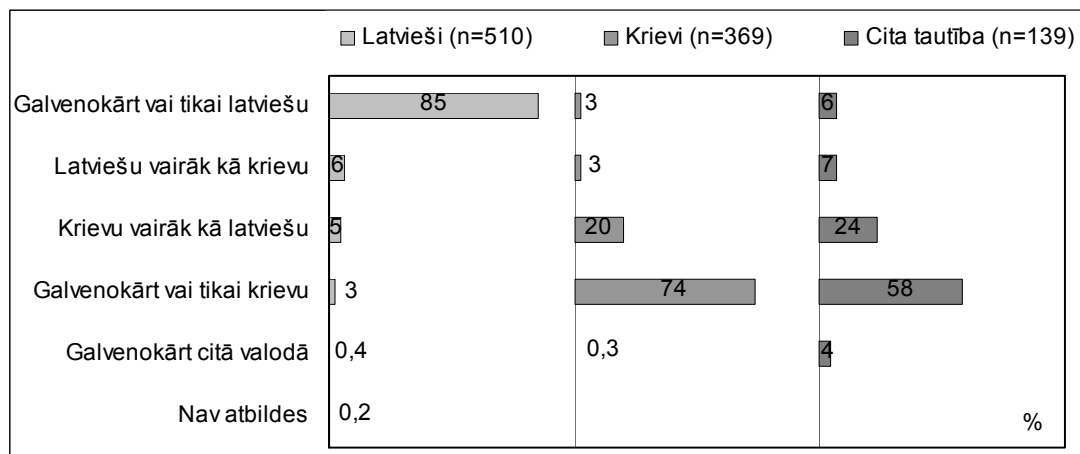
2. grafiks. Dzimtā valoda

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Līdzīgi sadalās arī valodas lietošana mājās un draugu vidē: 91% latviešu mājās kā sarunvalodu pārsvarā lieto latviešu valodu, bet 8% latviešu mājās pārsvarā lieto krievu valodu. Krievu tautības cilvēku vidū 94% mājās pārsvarā lieto krievu valodu, 6% - latviešu valodu, bet citu tautību pārstāvju vidū **82%** mājās pārsvarā lieto krievu valodu, 13% - pārsvarā latviešu valodu, bet 4% - kādu citu valodu.

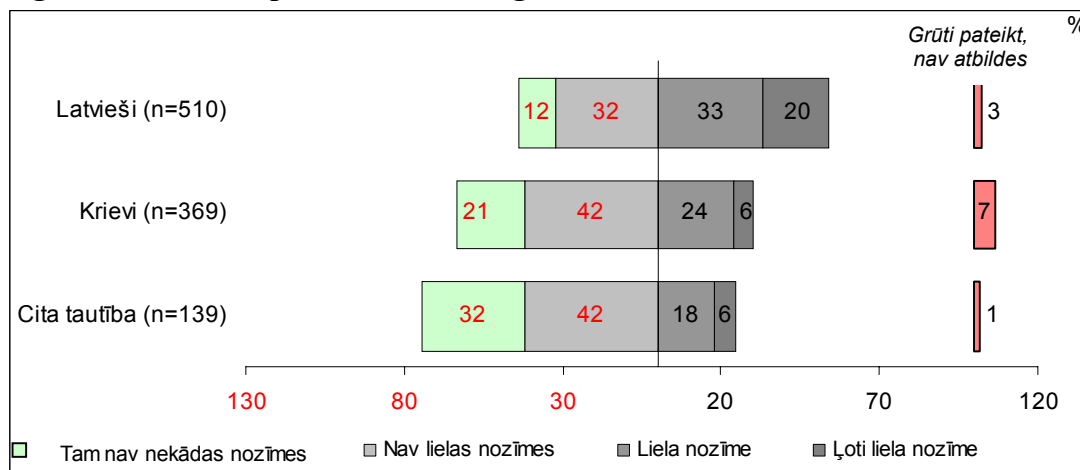
3. grafiks. Valodas lietošana mājās

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Lai novērtētu etniskās identitātes nozīmīgumu, respondentiem tika uzdots jautājums: „Cik liela nozīme Jūsu dzīvē ir tam, ka esat [atbilstošā tautība]?”. Pētījuma rezultāti iezīmē būtiskas atšķirības latviešu, krievu un citu tautību pārstāvju atbildēs: kopumā **53% latviešu uzskata, ka viņu tautībai ir liela nozīme viņu dzīvē**, krievu vidū savai tautībai lielu vai ļoti lielu nozīmi piešķir **30%**, citu tautību pārstāvju vidū – **24%**.

4. grafiks. Etniskās piederības nozīmīgums

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

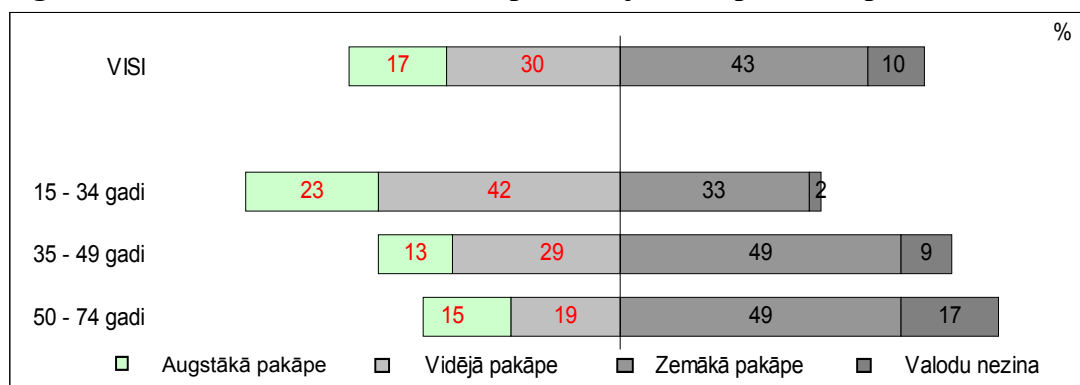
Valodu zināšanas

Vairāk kā 10 gadus pēc Latvijas neatkarības atgūšanas Latvijā joprojām saglabājas situācija, ka komunikācija starp latvieti un citas tautības pārstāvi visbiežāk notiek krieviski, jo krievu un citu tautību pārstāvju vidū latviešu valodas zināšanas kopumā ir ievērojami sliktākas, nekā krievu valodas zināšanas latviešu vidū.

Latviešu valodas zināšanu pašvērtējums citu tautību pārstāvju vidū liecina, ka latviešu valodu nezina 10%, bet ļoti vāji zina (pirmā (zemākā) pakāpe) 43% cittautiešu. Vairāk vai mazāk brīvi latviešu valodu pārvalda 47% cittautiešu. Labākas latviešu valodas zināšanas ir vecuma grupā 15-34 gadi, bet visvairāk to, kas latviešu valodu nezina, ir vecumā no 50-74 gadiem.

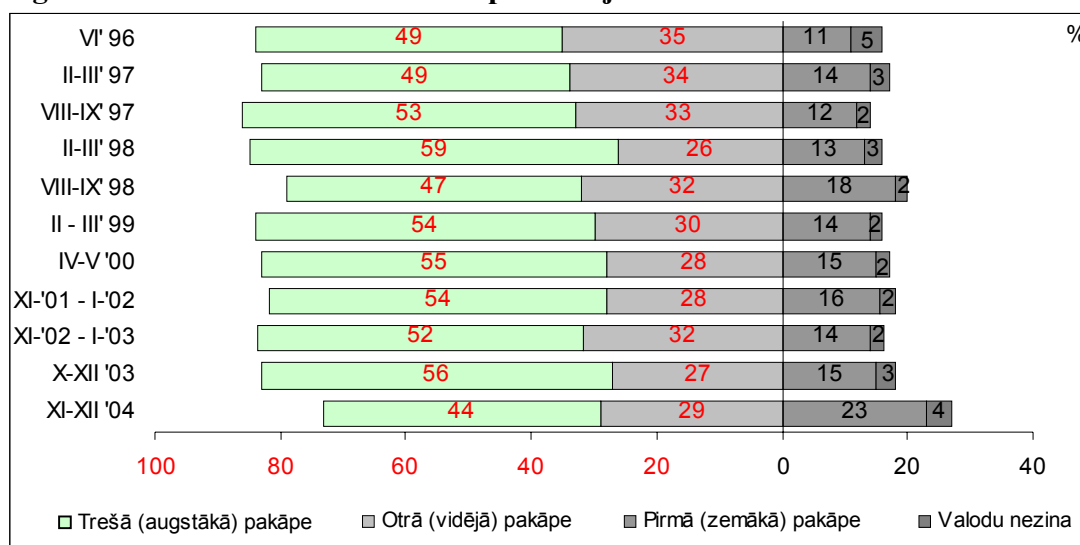
Krievu valodas zināšanas latviešu vidū joprojām saglabājas labas: vairāk vai mazāk brīvi krievu valodu pārvalda 73% latviešu, vājas valodas zināšanas ir 23%, bet vispār krievu valodu nezina 4% latviešu.

5. grafiks. Latviešu valodas zināšanu pašvērtējums kopumā un pa vecumiem

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. LVAVP. „Valoda”. 2004.gada novembris – decembris. % no respondentiem, kam dzimtā valoda nav latviešu, N=848

6. grafiks. Krievu valodas zināšanu pašvērtējums

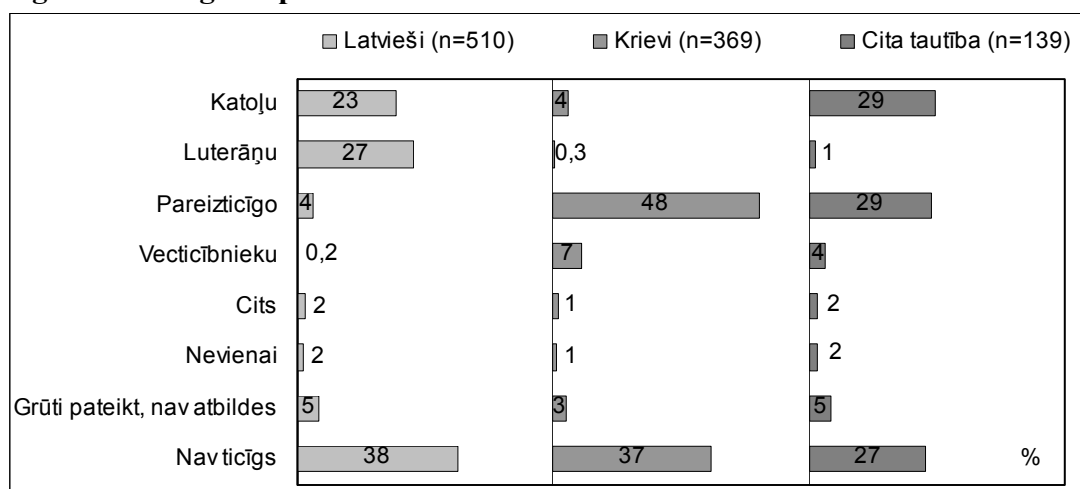
Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. LVAVP. „Valoda”. 2004.gada novembris – decembris. % no respondentiem, kam dzimtā valoda ir latviešu, N=1155

Reliģiskā piederība

Saskaņā ar aptaujas datiem latviešu vidū 58% pieskaita sevi pie ticīgiem cilvēkiem, krievu vidū – 60%, bet citu tautību pārstāvju vidū – 70%⁶.

Ja ticīgo skaits visās tautību grupās ir apmēram līdzīgs, tad konfesionālā piederība visai būtiski atšķiras. Latviešu vidū 23% pieder katoļticībai, 27% - luterāticībai un 38% neuzskata sevi par ticīgiem, savukārt krievu vidū 48% pieder pareizticīgajiem, 7% - vecticībniekiem un 37% neuzskata sevi par ticīgiem. Citas tautības piederīgo vidū lielākais īpatsvars ir katoļticīgo (29%) un pareizticīgo (29%).

7. grafiks. Reliģiskā piederība

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

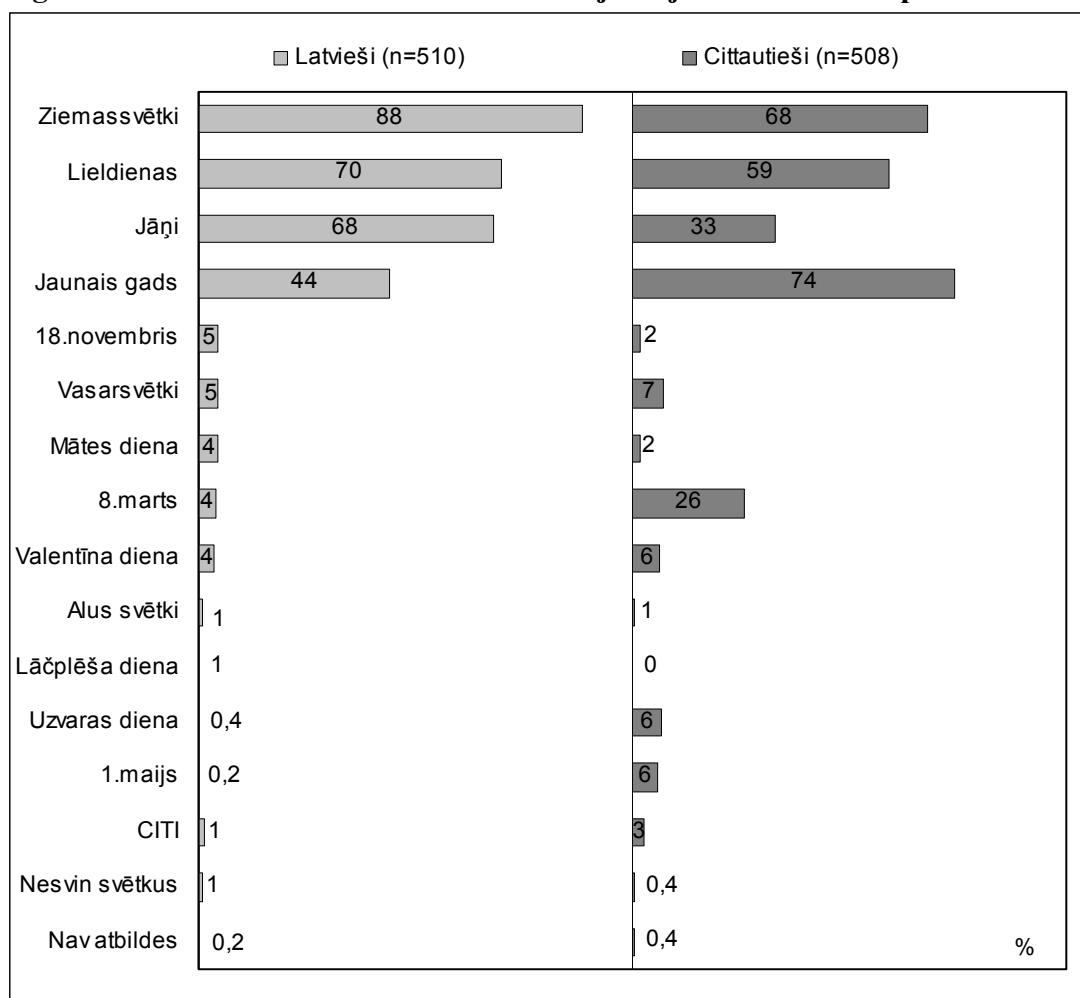
⁶ Izlasē citu tautību pārstāvju vidū ir salīdzinoši lielāks vecāku cilvēku īpatsvars, kas varētu būt skaidrojums arī tam, ka lielāks to īpatsvars uzskata sevi par ticīgu cilvēku.

Savukārt dievkalpojumu apmeklēšanas biežums dažādu etnisko grupu pārstāvju vidū neatšķiras – intensīvi (vismaz reizi mēnesī) dievkalpojumus apmeklē 26-27% ticīgo.

Visbiežāk svinētie svētki

Lai salīdzinātu sadzīves tradīciju atšķirības starp latviešiem un cittautiešiem, respondentiem tika uzdots jautājums: „Kādus svētkus Jūs un Jūsu ģimene parasti atzīmē: gan mājās, gan apmeklējot dažādus pasākumus (neskaitot dzimšanas un vārda dienas)?”. Latviešu un citu tautību pārstāvju atbildes liecina, ka ir svētki, kas abām grupām ir kopīgi, piemēram, Jaunais gads, Ziemassvētki, Lieldienas, arī Jāņi, bet latvieši atšķirībā no cittautiešiem gandrīz nemaz nesvin tādus svētkus kā 8.marts, 1.maijs un Uzvaras diena.

8. grafiks. Svinamie svētki. Vairāku atbilžu jautājums. % summa pārsniedz 100.

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Etniskā piederība un mediju telpas

Kopumā plašsaziņas lietotāju auditorija Latvijā sadalās tajos, kas lasa, skatās un klausās latviski, un tajos, kas lasa, skatās un klausās krieviski. Par atšķirīgu lingvistiskās informācijas telpu izmantošanu liecina arī fokusa grupu diskusiju dalībnieku raksturotie paradumi attiecībā uz preses izdevumu lasīšanu. Balstoties uz aptauju datiem, ir redzams, ka visaktuālākā šī situācija ir attiecībā uz televīziju, jo lielākā daļa krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju patērē Krievijā raidīto mediju pārraides, un televīzija kā medijs aptver visplašākos iedzīvotāju slāņus. Līdz ar to daudzu krieviski runājošo iedzīvotāju attieksmes ir tuvākas šajos plašsaziņas līdzekļos paustajām attieksmēm, nevis blakus esošo iedzīvotāju un valsts, kurā dzīvo, oficiālajam viedoklim.

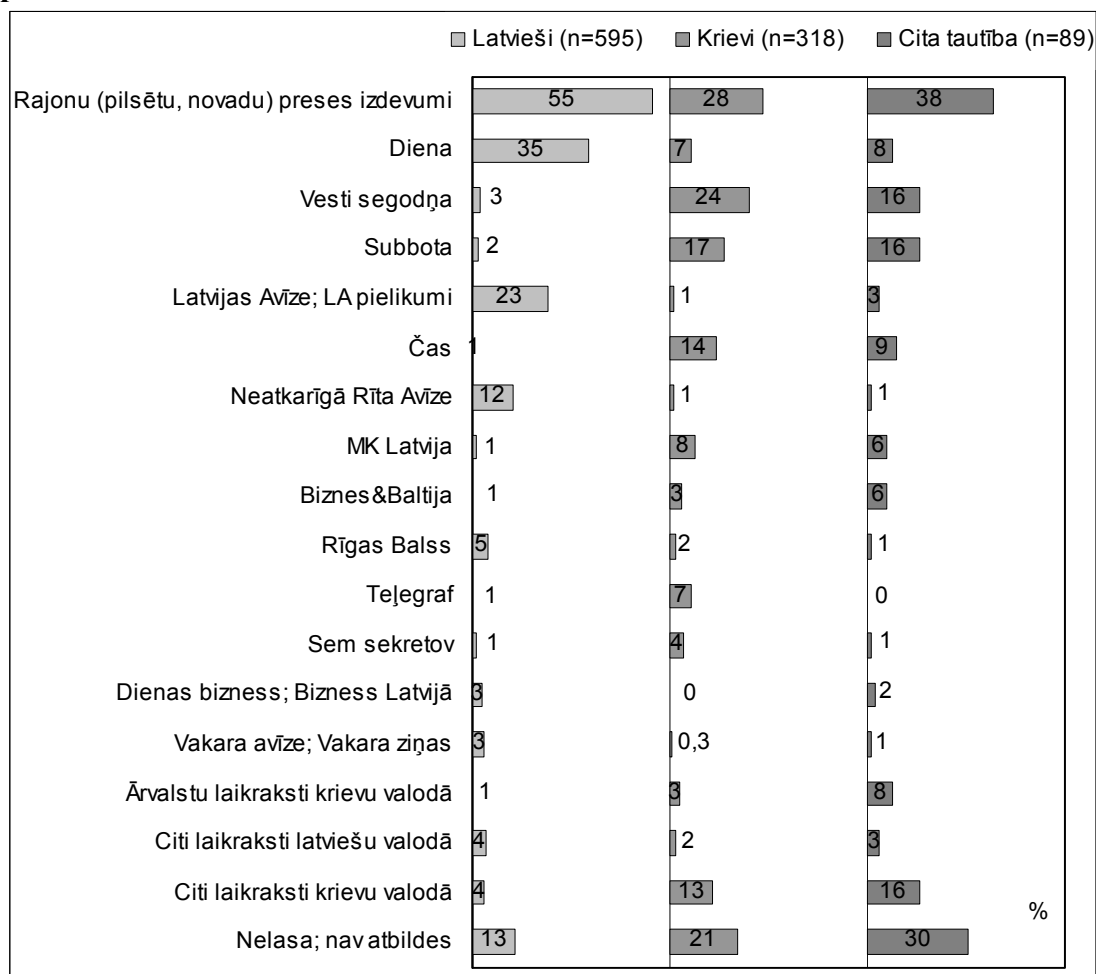
Laikraksti

Vienīgais laikraksts, kas iznāk latviešu valodā un kuru lasa arī nelatvieši, ir „Diena” – latviešu vidū to regulāri lasa 35%, krievu vidū – 7%, bet citu tautību pārstāvju vidū – 8% aptaujāto.

Neskaitot „Dienu”, latviešu auditorijā populāra ir arī „Latvijas Avīze” (23%) un „Neatkarīgā Rīta Avīze” (12%), bet krievu un citu tautību pārstāvju auditorijā – „Vesti segodņa” (24%/16%), „Subbota” (17%/16%), „Čas” (14%/9%) un „Telegraf” (7% krievu).

Kopumā latvieši, salīdzinot ar krieviem un citu tautību pārstāvjiem, vairāk lasa vietējos rajonu, pilsētu un novadu izdevumus: latvieši 55%, krievi – 28%, bet citu tautību pārstāvji – 38%.

9. grafiks. Laikraksti, ko lasa regulāri. Vairāku atbilžu jautājums. % summa pārsniedz 100.

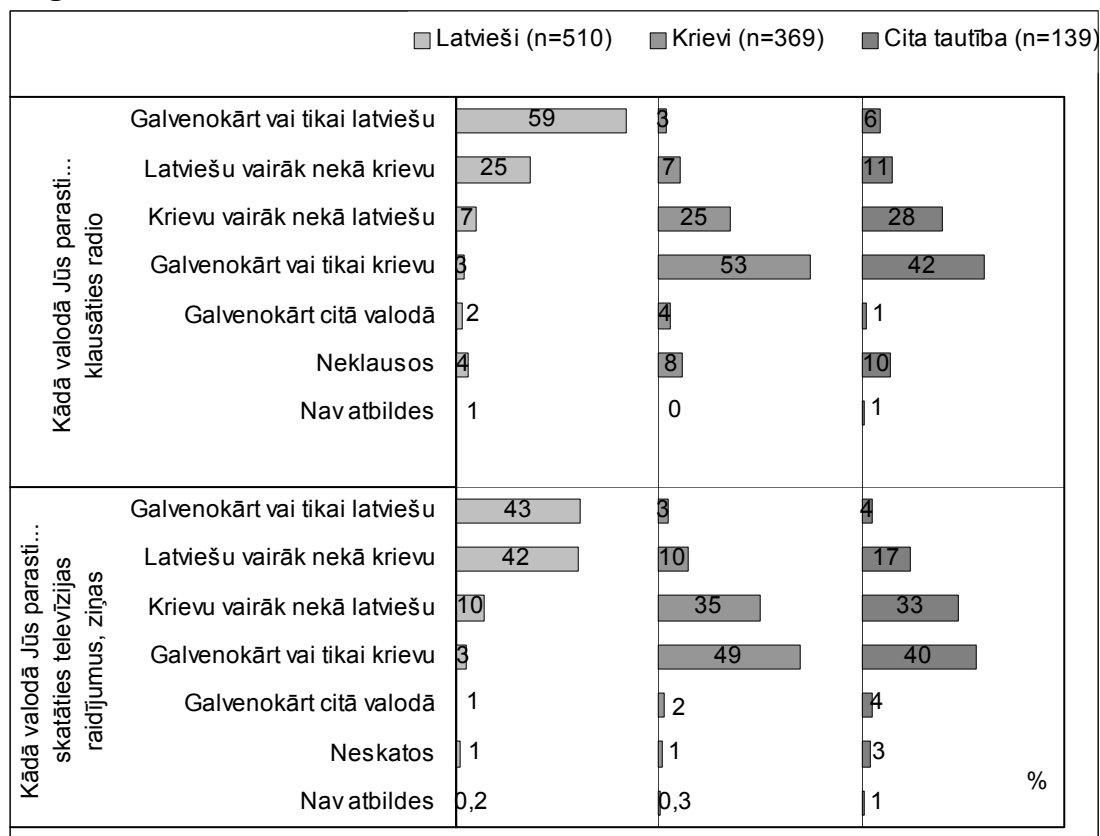

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada oktobris, N=1002.

Radio un televīzija

Līdzīgi kā laikrakstu gadījumā, arī radio un televīziju latvieši pārsvarā skatās/klausās latviski, bet krievi un citu tautību pārstāvji – krieviski: no latviešiem radio **latviski** pārsvarā klausās 84%, TV pārsvarā **latviski** skatās – 85%. Krievu vidū radio **krieviski** pārsvarā klausās 78%, bet TV pārsvarā **krieviski** skatās 84%. Citu tautību vidū savukārt radio **krieviski** pārsvarā klausās 70%, bet TV pārsvarā **krieviski** skatās 73%.

10. grafiks. Radio un TV klausīšanās/ skatīšanās valoda

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Plašsaziņas līdzekļu loma etniskās plaissas izveidošanā un uzturēšanā

Visu fokusa grupu diskusiju dalībnieki atzīst, ka Latvijas gadījumā ir pamatoti runāt ne tikai par atšķirīgiem informācijas laukiem latviešu un cittautiešu iedzīvotājiem lingvistiskā faktora dēļ, bet arī par saturiski atšķirīgām informācijas telpām. Šādu atziņu diskusiju dalībnieki pamato ar to, ka, viņuprāt, latviešu un krievu valodā iznākošo preses izdevumu sniegtā informācija, notikumu interpretācija un paustie viedokļi ir ļoti atšķirīgi, turklāt nereti tendenciozi negatīvi noskaņoti pret vienu vai otru sociolingvistisko grupu.

“Dažreiz es domāju – paldies Dievam, ka daudzi krievi nezina latviešu valodu, jo dažreiz mati ceļas stāvus. Un otrādi, labi, ka latvieši nelasa krievu avīzes.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(..) vienu brīdi bija tā, ka nāca netīšām [krievu valodā iznākoša avīze]. (..) jā, interesanta avīze, man liekas, ka tur raksta absolūtos melus nepārtraukti. Tur bija rakstīts, piemēram, ka Latvija nav okupēta.” (Latvieši, jaunieši)

“Es iedomājos, ka es te teicu, ka man nav tādas nacionālās piederības sajūtas, bet, lasot šādus rakstus, pārņēmu sajūtu, ka “savējos sit”. Ar visu manu neitralitāti tas tomēr rada tādas sajūtas. Tomēr jūtu savā virzienā kaut kādus sitienus.” (Cittautieši, jaunieši)

Diskusiju dalībnieki atzīst, ka neuzticas masu medijiem (nedz latviešu, nedz krievu valodā rakstošajiem), īpaši viedokļu rakstiem, taču tas nav iemesls, lai atteiktos no preses lasīšanas vispār. Respondenti uzskata, ka preses izdevumos informācija ir sagrozīta atbilstoši šo mediju finansētāju politiskajām interesēm.

“(..) politiķiem ir tā prese, kas viņiem ir vajadzīga. Apmaksā to presi. Liks presei par to rakstīt un maksās par to naudu.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(..) vienu un to pašu gadījumu es cenšos izlasīt dažādās avīzēs. Kaut vai tie paši raksti par krievu skolām. Man pašam veidojas savs viedoklis, bet tajā pašā laikā es krītu panikā par to, ka vieni saka vienu, bet otri otru. Viss izskatās, kā pēc pasūtījuma rakstīts.” (Cittautieši, jaunieši)

Viedokļu izpētē par atšķirīgām informācijas telpām fokusa grupu diskusijā tika izmantota viena no, t.s., projektīvajām metodēm (skat. “Pētījuma apraksts”). Respondentiem diskusijas laikā tika piedāvāti divi rakstu fragmenti ar etnopolitisku tematiku (valodas, izglītības un pilsonības jautājumi) – viens no latviešu, otrs no krievu preses izdevuma. Abi rakstu fragmenti raksturojami kā radikālu viedokļu atspoguļojums, kas atbilst diviem atšķirīgiem etnopolitiskajiem diskursiem.

Komentējot piedāvātos rakstu fragmentus no latviešu un krievu valodā iznākošajiem izdevumiem, pētījuma dalībnieki visās grupās atzina, ka nepieņemams ir veids, kā šajos rakstos autori pasniedz savu viedokli. Kritiska attieksme tika pausta pret izteiksmes veidu un līdzekļiem, kas, pēc respondentu domām, ir “*pārspīlēti*”, “*provocējoši*”, “*demagoģiski*”. Vienlaikus diskusiju dalībnieki saturiski piekrita šiem rakstiem – attiecīgi cittautieši krievu laikrakstā paustajam viedoklim, latvieši – latviešu valodā izdotajam preses izdevumam. Līdz ar to ir pamatoti runāt par atšķirīgiem etnopolitiskajiem diskursiem latviešu un cittautiešu vidū, kas turklāt lielā mērā atbilst plašsaziņas līdzekļu izplatītajiem diskursiem. Tas, savukārt, norāda uz masu mediju kā etnopolitisko diskursu veidotāju un izplatītāju lomu sabiedrībā.

“Ja krievvalodīgie domā tā un dara tā, tad attiecīgi arī avīzes viņus daļēji aizstāvēs, un latviešu avīzes atkal rakstīs pretējo. Iespaidot? Vienīgi savstarpēju nacionālo naidu kurināt.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Valdībai ir izdevīgi radīt tādu mākslīgu ienaidnieku. Tagad es esmu lasījis arī latviešu presē, ka viņi (krievi) sakot, ka pāriešot jau pie ārkārtējiem līdzekļiem.” (Cittautieši, jaunieši)

“Krievvalodīgie lasa krievu presi, kas veido šo cilvēku domāšanu. Un, ja viņi varētu lasīt paralēli arī latviešu presi, tad viņiem būtu vieglāk orientēties. (..) Bet viņi lasa šāda tipa presi, ko jūs iedevāt, tīrā demagoģija, un viņu apziņā veidojas, jā, es esmu nospiests, demokrātija ir ierobežota. Un viņi patiesi daži tic tam, ka tas tā ir.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Respondentu komentāri par saturiski pretējiem viedokļu rakstiem ļauj izvirzīt vairākas būtiskas atziņas. Pirmkārt, etnopolitiskā plaisa ir attiecināma kā uz sabiedrību, tā arī uz masu medijiem. Otrkārt, viens no galvenajiem faktoriem, kas sekmē šīs plaisas pastāvēšanu, pēc diskusiju dalībnieku domām, ir dažādi politiskie spēki (politiskās partijas), kas izmanto masu medijus savām interesēm.

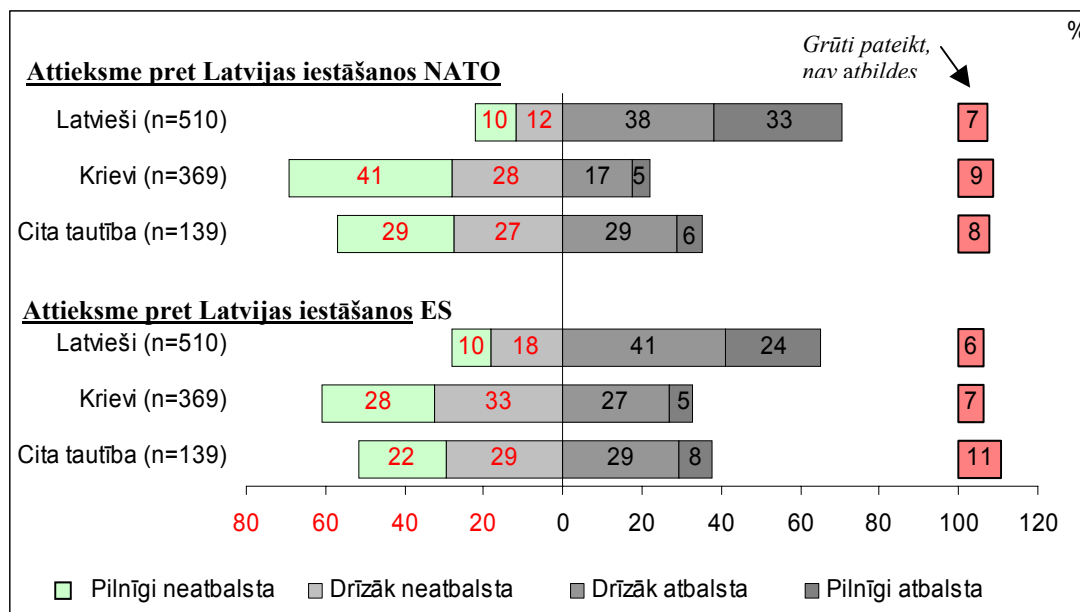
“(..) avīzes ir vairāk labējas un vairāk kreisas. Avīzes, kā arī visa sabiedrība ir sadalītas pa partijām.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(..) politiķi manipulē. Un prese, krievvalodīgā prese ļoti manipulē, apmelojot, nepasakot, neinformējot, ar nolūku informējot nepareizi, uzskūdot cilvēkus. .. Kā tagad notiek tautas kūdīšana caur masu medijiem.” (Latvieši, jaunieši)

Viedoklis par Latvijas iestāšanos NATO un ES

Attieksmes pret Latvijas iestāšanos ES un NATO ir tās, kas atšķir latviešu un cittautiešu atbildes, un atšķirības šajos jautājumos lielā mērā tiek saistītas ar atšķirīgajām informācijas telpām. Ja latvieši pamatā atbalsta Latvijas pievienošanos ES un NATO (atbalsta attiecīgi 65% un 71%), tad krievu un citu tautību pārstāvji ir vairāk pret to (iestāšanos ES atbalsta 32% krievu un 37% citu tautību pārstāvju, iestāšanos NATO atbalsta 22% krievu un 35% citu tautību pārstāvju).

11. grafiks. Attieksme pret Latvijas iestāšanos ES un NATO

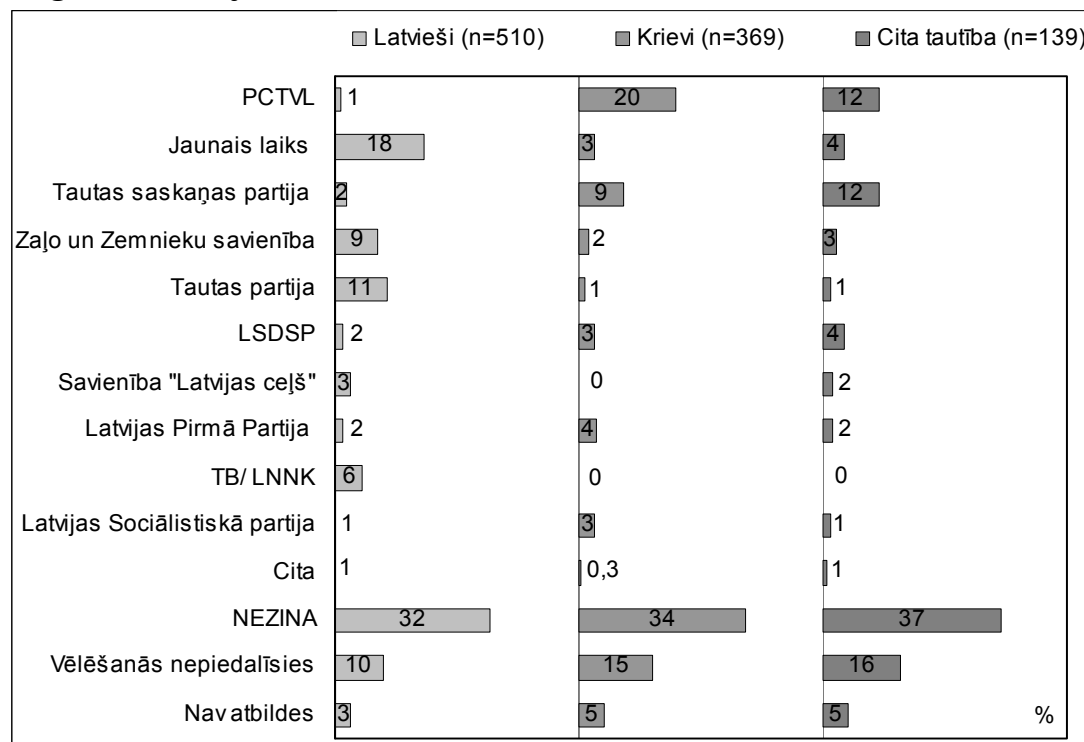

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Partiju atbalstīšana vēlēšanās

Kā jau vairāki etnisko attiecību pētnieki un politologi ir norādījuši, Latvijā partijas dalās pēc etniskā principa: latvieši pārsvarā balso un atbalsta tādas partijas kā „Jaunais Laiks”, „Tautas partija”, „Zaļo un Zemnieku Savienību”, „TB/LNNK”, savukārt krievi un citu tautību pārstāvji atbalsta: partijas, kas agrāk ietilpa partiju apvienībā „PCTVL”, tai skaitā, „Tautas Saskaņas partiju” (12.grafiks). Tā rezultātā politikā etniskie jautājumi ir publiskās politikas centrā, katrai no etnisko līderu grupām, cenšoties mobilizēt vēlētājus pēc etniskās piederības un papildus saasinot etniskos jautājumus.

12. grafiks. Partiju atbalstīšana vēlēšanās

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Arī kvalitatīvo datu analīze liecina, ka politisko spēku atbalsts, vadoties pēc politiku etniskās piederības, ir viena no diskusiju dalībnieku norādītajām etnisko attiecību veidošanas stratēģijām, ar kuras palīdzību nostiprināt savas kā majoritātes statusu sabiedrībā, tādā veidā izolējot lielākās lingvistiskās minoritātes pārstāvjus no politiskās telpas. Uz šādu stratēģiju biežāk norāda vidējās un vecākās paaudzes latvieši. Minoritāšu izolēšana kā etniskās spriedzes mazināšanas stratēģija zināmā mēra norāda uz to, ka latvieši sevi uztver, kā apdraudēto majoritāti.

“Mums, latviešiem, būtu jāņem piemērs no tiem pašiem krievvalodīgajiem un jābūt tikpat aktīviem. Vienkārši vēlēšanās šeit vairs nebūtu tik svarīgi, vai novēlēt par Tautas partiju, par Jauno laiku vai par Tēvzemi un Brīvībai, bet vienkārši iet un novēlēt, lai procentuāli latviešu skaits būtu lielāks un likumdevēju institūcijās paliktu arvien mazāk un mazāk šo kreiso. (..) Jāiet ir uz vēlēšanām un jāņem līdzī visi savi draugi un radnieki, nevis tā kā laukos cilvēki – ai, ko es tur varu izdarīt, es neiešu vēlēties.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Tas viss [saspīlētas etniskās attiecības] arī, iespējams, radās no tā, ka zināmā mērā mēs varbūt arī apzināmies kaut kādus draudus – no Krievijas, bet zināmā mērā arī no tiem cilvēkiem, kas dzīvo Latvijā, bet runā krieviski.” (Latvieši, jaunieši)

Ņemot vērā etnisko konfliktu pētnieka D.Horovica (Horowitz, 1985) atziņas, kurš kā vienu no etniskā konflikta pazīmēm norāda partiju dalīšanos pēc etniskā principa, tad, uzlūkojot pašreizējo partiju grupēšanos Latvijā, nav šaubu par etniskā konflikta pazīmēm Latvijā. Īpaši ņemot vērā, ka tieši etnopolitiskie jautājumi ir tie, kas šobrīd polarizē sabiedrību pēc etniskās un lingvistiskās piederības pazīmēm.

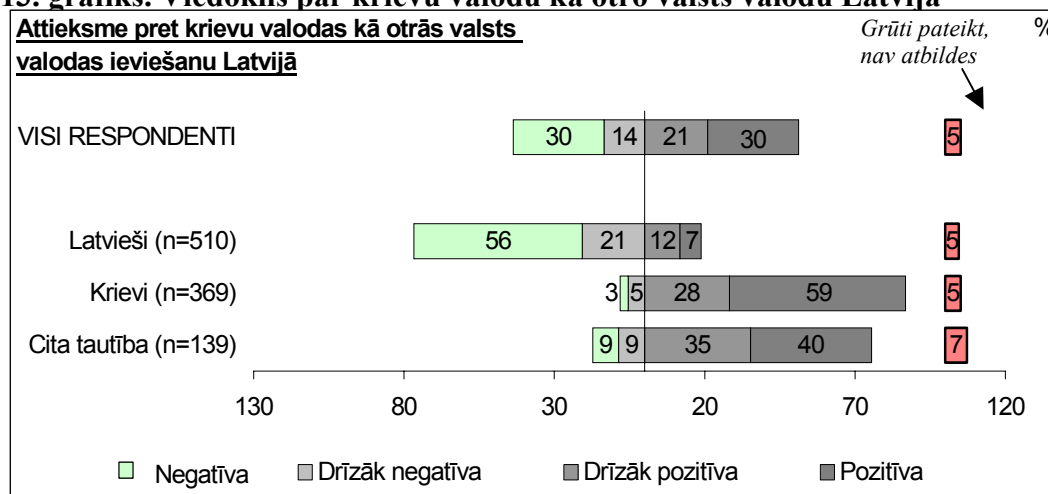
Saskaņā ar P.Brassa teoriju (Brass, 1985) konkurence elites grupu starpā ir viens no etnisko konfliktu riska faktoriem. Iedzīvotāju atbalsta politiskajām partijām

sadalīšanās pēc etniskā principa ir viens no šīs parādības indikatoriem, un tas liecina par tendenci elites grupu vidū izmantot etnisko piederību politisko labumu gūšanai.

Viedoklis par valsts valodu

Viens no jautājumiem, kurā ir vislielākās atšķirības latviešu un cittautiešu uzskatos, ir jautājums par valsts valodu, kas liecina par attieksmju konfliktu starp latviešiem un cittautiešiem. Lielākā daļa cittautiešu atbalsta ideju par otras valsts valodas ieviešanu, kas būtu krievu valoda (atbalsta – 87% krievu un 75% citu tautību pārstāvju), bet latvieši lielākā daļa ir pret to (atbalsta 19%).

13. grafiks. Viedoklis par krievu valodu kā otro valsts valodu Latvijā

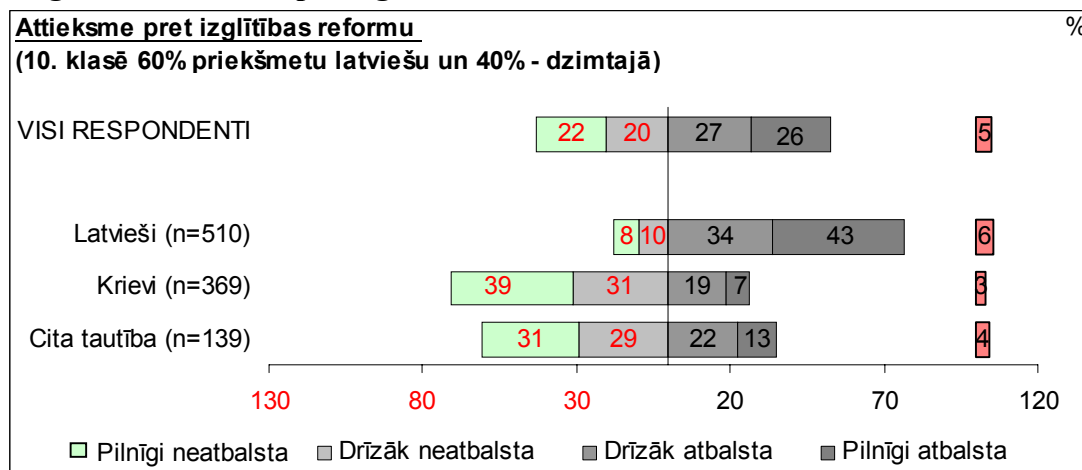

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Viedoklis par izglītības reformu

Līdzīgi atbildes dalās arī jautājumā par izglītības reformu mazākumtautību skolās: latvieši ieplānoto reformu atbalsta, bet krievi un citu tautību pārstāvji – nē. Kopumā jautājumi par valsts valodu un mācību valodu skolās ir pamatjautājumi, kas rada attieksmju konfliktu latviešu un cittautiešu vidū, un BISS iepriekš veiktie pētījumi⁷ liecina, ka galvenais cēlonis tam ir apdraudētības sajūta abās grupās.

⁷ Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Peņķe, I., Krišāne, J. (2004) Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

14. grafiks. Viedoklis par izglītības reformu mazākumtautību skolās

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

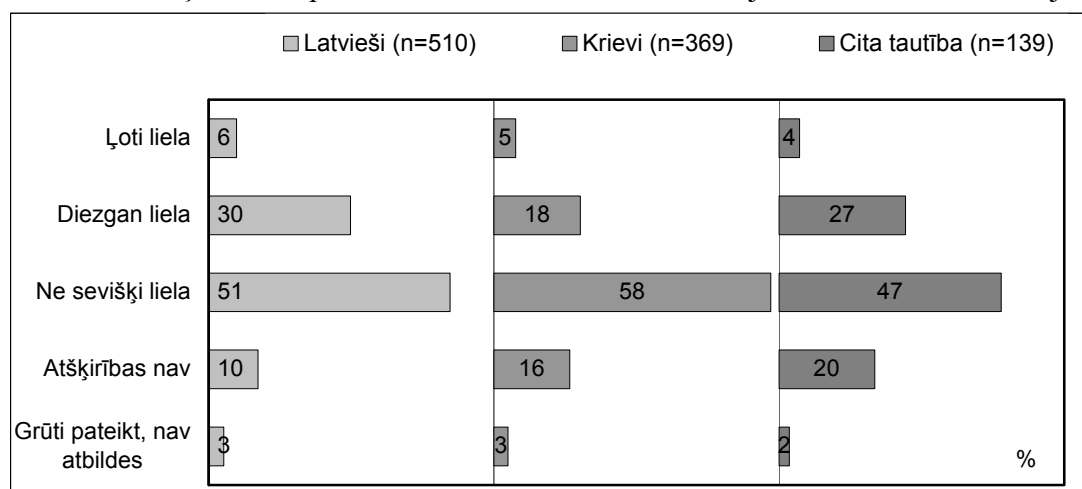
Etnisko attiecību vērtējums un dzīves veida atšķirības

Kvantitatīvo aptauju rezultāti liecina, ka etniskās attiecības Latvijā tiek vērtētas kā labas vai apmierinošas. Savas attiecības ar krieviem latvieši 10 ballu sistēmā novērtēja vidēji ar 7,81 (vidējais aritmētiskais), savukārt krievi ar latviešiem – 8,35, bet citas tautības pārstāvji savas attiecības ar latviešiem – ar 8,70.

Respondentiem pašiem novērtējot latviešu un citu tautību iedzīvotāju dzīves veidu atšķirības Latvijā, izrādījās, ka vairākums latviešu (61%) un krievu (74%), kā arī citu tautību pārstāvju (67%) uzskata, ka nav sevišķi lielu atšķirību latviešu un citu tautību dzīves veidos Latvijā. Tomēr jāpiebilst, ka 36% latviešu, 23% krievu un 31% citu tautību pārstāvji uzskata, ka starp latviešu un citu tautību iedzīvotāju dzīves veidiem Latvijā ir liela vai diezgan liela atšķirība.

15. grafiks. Dzīvesveida atšķirības

Cik liela ir atšķirība starp latviešu un citu tautību iedzīvotāju dzīves veidiem Latvijā?

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Kvalitatīvo datu analīze liecina, ka latviešu un cittautiešu skatījums par Latvijas sabiedrību ir līdzīgs – abām grupām ir vienota izpratne un viedoklis par šodienas sabiedrībai aktuālajām problēmām, un etniskās attiecības šeit neieņem būtisku vietu. Tajā pašā laikā, diskusijas vadītājam aktualizējot etnisko attiecību jautājumu, respondenti norāda uz sabiedrībā pastāvošo plaisu starp latviešiem un cittautiešiem, pievēršoties šo attiecību vērtējumam.

Latviešu un cittautiešu attiecības kopumā raksturo **vāja funkcionālā integrācija**, kas īpaši raksturīga urbanizētajām vidēm. Par to liecina gan fokusa grupu diskusiju dalībnieki, norādot uz vājām sociālās mijiedarbības saitēm ar cittautiešiem, gan iepriekš veikto pētījumu rezultāti. Pētījums “Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” (Zepa, Šūpule et al., 2004) parāda, ka tieši Rīgas iedzīvotāji (gan latvieši, gan cittautieši) biežāk piekrituši uzskatam, ka latvieši un krievvalodīgie iedzīvotāji dzīvo katrs savā pasaulē. Turklāt latviešu vidū šādi domājošu iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks.

Kvalitatīvo datu analīze atklāj, ka latviešu tautības respondenti savos izteikumos demonstrē lielāku sociālo distanci attiecībā pret cittautiešiem, nekā cittautieši pret latviešiem. Radikālāku viedokļu paudēji uzskata, ka “latviešu/krievu” attiecību kontekstā Latvijas šodienas sabiedrību raksturo **etniskais konflikts**. Īpaši raksturīga šāda nostāja ir vidējās un vecākās paaudzes latviešu grupas respondentiem, kas viskritiskāk vērtē starpetniskās attiecības sabiedrībā.

“(..) krievi ar latviešiem nekad nedraudzēsies. [Pauze] Varbūt var tēlot un izlikties, ka nav konflikta, bet patiesībā tas konflikts ir un būs. Jautājums tikai, kā tas nāk uz āru.”(Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Sliktas, ļoti sliktas. Ļoti sliktas attiecības uz šo brīdi ir. Lielāko tiesu varētu domāt, ka tā negribēšana veidot attiecības nāk tomēr no krievu puses, jo te jau arī izskanēja tas viedoklis par krievu mentalitāti, - mūžīgais uzvarētājs. Mēs, latvieši, esam kā latvieši, vienmēr cenšamies ielīst savā būdā un neko daudz ārā neložņājam. Krieviem, viņiem visa pasaule ir dzimtene, tā kā viņi šeit darās, tāpat viņi Amerikā, Vācijā darās, tur ir tieši tas pats, tikai atšķirība tā, ka tur viņi tiešām ir mazākumā.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Latvieši jaunieši izsakās ne tik kategoriski. Kopumā jaunieši uzskata, ka ir pamatots atzinums, ka latviešu un cittautiešu attiecības šobrīd raksturo zināms saspīlējums. Kā norādīja paši respondenti, attiecības šobrīd ir “*saspīlētas, saasinātas mazliet*”, “*uzkurinātas*”.

“Nevar teikt, ka tās ir neitrālas un netiek ievērotas kā tādas. Ja tās būtu neitrālas, tad ir vai nav viņi, tādas problēmas nebūtu vispār. Tāpēc es domāju, ka šobrīd ir saasinājums.” (Latvieši, jaunieši)

Cittautiešu vērtējumi par etniskajām attiecībām ir atšķirīgi. Daļa uzskata, ka attiecības pēdējos gados ir uzlabojušās, un to ir sekmējušas arvien pieaugošās latviešu valodas zināšanas krievvalodīgo iedzīvotāju vidū (arī ikgadējais kvantitatīvais pētījums “Valoda”(BISS, 1996-2004) rāda, ka latviešu valodas zināšanas cittautiešu vidū arvien turpina uzlaboties). Savukārt, daļa respondentu pauž pretēju viedokli un drīzāk jūtas apdraudēti. Kā liecina atsevišķi izteikumi, nedrošības pamatā ir nespēja paredzēt politiskos lēmumus.

“Pirms desmit gadiem es jutos daudz sliktāk. Es domāju, ka sabiedrība bija daudz naidīgāka. Trolejbusā bija klusums, cilvēki baidījās sarunāties viens ar otru. Sasprindzinājums. Tagad

vairs nav tā. Un tā kā mēs, krievi, šeit dzīvojam, labāk iemācāmies latviešu valodu, un tas noņem ļoti daudz problēmas.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Agrāk bija vairāk pārliecības, tagad mazāk pārliecināts jūties, nezini, kas tevi sagaida rītdien. (...) Tas ir atkarīgs arī no likumdošanas. Tas ietekmē - pieņems kādu jaunu likumu, ierobežojumu, kādu tas neskars, bet kādu skars.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

Tajā pašā laikā etniskais konflikts, par kuru runā latviešu un daļa cittautiešu respondentu, nav atklāts, un, kā liecina vairāki BISS iepriekš veiktie pētījumi, (Zepa, Šūpule et al., 2004; Zepa, Kļave et al., 2004), tas ir traktējams kā **etnopolitisks konflikts**, kas visbiežāk izpaužas kā etnopolitisko attieksmju konflikts. Šī pētījuma rezultāti šo atzinumu papildina un apstiprina – pirmkārt, šodienas sabiedrības raksturojumā etnopolitiskie jautājumi nav respondentu dienas kārtības jautājumi; otrkārt, distancējoties no etnopolitiskās problemātikas, latviešu un cittautiešu viedokļi par šodienas sabiedrības profilu būtiski neatšķiras. Sociālās un ekonomiskās problēmas gan latviešiem, gan krievi ir vienādas.

“Visi dzīvojam vienā valstī, principā ar vienu un to pašu saskaramies katru dienu. Ir droši vien kaut kādas lietas, par kurām ir atšķirīgas nostājas, konkrēti, valoda. Es domāju, ka dažiem cilvēkiem ir diametrāli pretēji viedokļi, bet kopumā par lielāko daļu jautājumu, es uzskatu, ka viedokļi ir vienādi, drūmi.” (Cittautieši, jaunieši)

Līdz ar to jāsecina, ka etnopolitiskās aktualitātes un no tām izrietošais attieksmju konflikts latviešu un cittautiešu starpā ir uzspiestā dienas kārtība. Etnopolitiskais konflikts ir vērtējams kā politiska **konstrukcija**, kuras divi galvenie veidotāji, kā liecina grupu diskusiju datu analīze, ir politiskā elite un plašsaziņas līdzekļi. Atbilstoši Rotčailda etnopolitikas koncepcijai (Rothschild, 1982), šāda situācija ir definējama kā etnopolitisks, nevis etniskais konflikts. Vienlaikus tas ietver sevī etniskā konflikta draudus. Situācijas turpmākā attīstība lielā mērā ir atkarīga no politiskās elites lēmumiem un rīcības.

“Konflikts starp tiem latviešiem un krievi ir ļoti bieži vienkārši uzpūsts pārāk liels.” (Latvieši, jaunieši)

“Starpnacionālo attiecību spriedze tiek attīstīta pilnīgi apzināti un mērķtiecīgi. Šī problēma – kurš ir latvietis, kurš krievs, kurš kāds cits, tā jau ir ļoti sen, bet tai nekad nav bijusi nekādi nenormāli apmēri. (...) Problēma tiek veidota mākslīgi no pilsonības, valsts valodas, darbā iekārtošanās problēmām. Tas ir lielisks ienākumu avots valdībai.” (Cittautieši, jaunieši)

“Un tagad tā frāze – “attiecības starp latviešiem un krievi”. Nav mums nekādas attiecības, nav! Es speciāli vēroju elektrovilcienos, (...) ne reizi es neesmu bijusi attiecību noskaidrošanas lieciniece – ak, tu krievu cūku, bet tu tur tāds. Nekā tāda nav, to visu izveidoja politiķi. (...) vienkārši tā ir izgudrota tēma, politiķu izgudrota. Es par to pat runāt negribu, jo personiski man ir ļoti jauka attieksme pret latviešiem.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

Kā liecina respondentu – gan latviešu, gan cittautiešu - izteikumi, raksturojot etniskās attiecības, tiek nošķirti divi līmeņi - **etniskās attiecības sabiedrībā kopumā** un **individuālās etniskās attiecības**. Dominējošais diskurss ir tāds, ka sabiedrībā kopumā šīs attiecības vērtējamās negatīvās kategorijās (sliktas, konfliktējošas, saasinātas utml.), savukārt individuālās (manas) attiecības tiek vērtētas neitrālās, neitrāli pozitīvās vai pozitīvās kategorijās. Turklāt šāds dominējošais diskurss ir raksturīgs gan latviešu, gan cittautiešu vidū.

Tipiski izteikumi:

“Man personīgi ar krieviem šobrīd ir tā, ka man ir normālas, labas attiecības ar krieviem. Es strādāju kopā ar daudziem krieviem, gan arī daudz draugi krievi, bet kopumā, ja jārunā par latviešiem un krieviem, kopumā, tad mums tiešām ir sliktas attiecības, un nav vienkārši sapratne.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Šodienas dzīvē sadzīves līmenī tādu spilgti izteiktu polaritāšu starp latviešiem un krieviem nav, jo man ir daudz kolēģi latvieši, un es kaut kā pat neievēroju, ka viņi ir latvieši. Ja mums ir vienādas intereses, tad mēs viens otru ļoti labi saprotam. (...) Bet sabiedrībā, es domāju, ka šī problēma eksistē.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

Taču vienlaikus pastāv arī alternatīvie attiecību modeļi, atbilstoši kuriem arī individuālajā līmenī attiecības ir problemātiskas, saskarsme ir apgrūtināta:

“Es atkal personīgi nepiekrītu, jo man diezgan daudz sanāk arī darba darīšanās ar ... krieviem kaut kur satīties un runāties.. un man ir tā, ka es pazīstu.. es ļoti daudz esmu satīcis krievu valodā runājošus cilvēkus, un no tiem visiem divi ir, nu, normāli, varētu teikt.”

“Man arī tāda doma ir, ka grūti. Man ir ļoti maz tādi krievi, ko es pazīstu, bet tieši darbā. Mēs it kā runājam par vienu lietu, bet liekas, ka nesaprot. Nē, nu varbūt tāpēc ka valoda, tāpēc tā liekas.” (Latvieši, jaunieši)

Kvalitatīvo datu analīze rāda, ka cittautieši etniskās attiecības vērtē pozitīvāk nekā latvieši. Cittautiešiem raksturīgs diskurss: “latviešu un krievu starpā sadzīves līmenī valda labas attiecības, problēmu nav”. Kritiskās attieksmes tiek vērstas nevis pret latviešiem, bet gan pret etnopolitiskajiem lēmumiem. Diskursa līmenī ir redzams, ka cittautiešu vidū dominē viedoklis, ka valsts etnopolitikas veidotāji ir latviešu kopienas locekļi. Līdz ar to vēršanās pret politisko eliti, tās pieņemtajiem lēmumiem, nereti izpaužas kā nepatika pret latviešiem. Šī atziņa tikai nostiprina pētījuma “Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā” (Zepa, Kļave et al., 2004) vienu no galvenajiem secinājumiem, ka etnopolitisko lēmumu, konkrēti – izglītības reformas īstenošanas, kontekstā ir saasinājušās etniskās attiecības valstī. Tādējādi ir izskaidrojams arī cittautiešu vidū dominējošais etnisko attiecību vērtējums, atbilstoši kuram sadzīves līmenī it kā nekādu problēmu etnisko attiecību ziņā nav, bet sabiedrībā kopumā, kā atzīst respondenti, šī problēma tomēr pastāv.

“Es vienmēr esmu izbrīnīts par to, kur šāda problēma rodas. Man ir radnieki latvieši, un draugi man ir latvieši. Es strādāju visu laiku gan ar krieviem, gan latviešiem. Man nav bijušas nekādas problēmas. Bija nelielas, bet ļoti nelielas. Par šīm problēmām vairāk runā nekā tās patiesībā ir mūsu sabiedrībā. Cik es esmu kontaktējies ar latviešiem, tad nevienam nav bijuši iebildumi pret to, ka te kāds cits dzīvo. Kāda starpība! Tas nevienu neuztrauc. Ļoti daudz jaukto laulību un mierīgi dzīvo un pat ļoti laimīgi.” (Cittautieši, jaunieši)

Latviešu vidū negatīvās attieksmes tiek vērstas tieši pret pašiem krievvalodīgās kopienas locekļiem, retāk pret politiķiem, kas pēc savas etniskās vai lingvistiskās piederības iekļaujas krievu valodas grupā un iestājas par šīs grupas etnopolitiskajām interesēm. Savukārt valsts etnopolitika latviešu vidū netiek kritizēta, gluži otrādi – dominē viedoklis, ka valstij būtu stingrāk jākontrolē šīs politikas īstenošana, īpaši attiecībā uz mazākumtautību izglītības reformu. Etnopolitisko lēmumu nozīme un ietekme starptnisko attiecību veidošanā un uzturēšanā atkārtoti norāda uz politiskās elites lomu etniskās spriedzes risinājuma meklējumos.

Etniskās plaisas cēloņi

Analizējot etniskās plaisas cēloņus, ir jānodala latviešu un cittautiešu raksturotie iemesli, kas lielā mērā arī atspoguļo abu valodas grupu pārstāvju viedokļus attiecībā uz etnopolitisko situāciju sabiedrībā. Cittautieši min mazāk etniskās plaisas iemeslus. Iespējams, tas ir tāpēc, ka viņu vidū starpetniskās attiecības kopumā tiek vērtētas pozitīvāk nekā latviešu vidū. Turklāt cittautiešu norādītie iemesli ir saistīti galvenokārt ar etnopolitiku, kamēr latvieši norāda arī cita rakstura cēloņus – latviešu valodas lietošana, apdraudētība no krievvalodīgās kopienas puses, kultūru/mentalitāšu atšķirības.

Latviešu raksturotie etniskās plaisas cēloņi

Latviešu valoda

Balstoties uz latviešu respondentu domām un izteikumiem, latviešu valodas zināšanas un saskarsmes problēmas latviešu valodā ir viens no galvenajiem sociolingvistisko grupu konfliktu sekmējošajiem faktoriem.

“Man arī iznāk kontaktēties ar krievu tautības cilvēkiem. It kā mēs saprotamies, bet man brīžiem uznāk dusmas, ka cilvēks tik ilgi te dzīvojis, un iznāk tāda lielāka auditorija, un dēļ dažiem ir jārunā krieviski, tad iekšēji ir tādas dusmas, lai gan es varu arī sarunāties...” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Mani šausmīgi uztrauc tas, ka neviens tajās skolās nesaka, ka jums ir jāmacās, bet saka to, ka nemācieties! Gan jau būs tā, ka mēs izkarosim to, ka jūs to visu varēsiet darīt krieviski. Nav tā, ka teiktu, jā, tas jums ir vajadzīgs!” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Es bieži jūtos nedaudz sāpināta tajā sabiedrībā, kurā es esmu, jo tur viss notiek krievu valodā. Un es redzu klaju nevēlēšanos citādāk dzīvot.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Kā liecina kvalitatīvie dati, no latviešu puses šis konflikts tiek risināts pamatā ar izolēšanās un norobežošanās stratēģiju (konkrēti – kā izvairīšanās veidot saskarsmi ar cittautiešiem), izmantojot latviešu valodas vides pašpietiekamību. Ikgadējā pētījuma “Valoda” (BISS, 1996-2004) dati atklāj, ka 54% latviešu dzimtā valoda ir pašpietiekama, lai sazinātos publiskajā telpā. Savukārt attiecībā uz cittautiešu nostādnēm par latviešu valodas lietošanu vērojama negatīvu attieksmju izplatība, un arvien biežākas kļūst situācijas, kad latviešu valodas lietošanu nosaka funkcionāla nepieciešamība, nevis indivīda motivācija un brīva izvēle. Turklāt ir pieaudzis to cittautiešu skaits, kas latviski runā nelabprāt un ar nepatiku (BISS, 1996-2004). Abi šie faktori – latviešu izmantotā norobežošanās stratēģija un pieaugošā negatīvo attieksmju izplatīšanās cittautiešu vidū, kas sekmē arī šīs grupas norobežošanos, jāvērtē kā vērā ņemami etnisko plaisu padziļinoši faktori.

Kultūru atšķirības

Kultūru atšķirības (socioloģiski kultūras jēdziens lielā mērā ir attiecināms tieši uz indivīda dzīves veidu) ir viens no latviešu grupās norādītajiem etniskās plaisas cēloņiem sabiedrībā.

“Latvieši ir pārsvarā, (...) teiksim tie visi, kas man ir pazīstami, ko es uzskatu par saviem draugiem, viņi visi pārsvarā ir (...) kultūras cilvēki. Viņi ir tuvās attiecībās ar kultūru. Turpretī

krievvalodīgie pārsvarā..., es ļoti reti esmu satīcis tādu cilvēku, kam interesē kaut kāda literatūra vai kaut kas tamlīdzīgs.” (Latvieši, jaunieši)

“Lai kādas būtu attiecības, normālas vai kādas, bet viņiem tomēr ir kaut kas iekšā tās. Lai kā tur būtu, lai cik draudzīgi arī justos, bet tomēr kaut kas savādāks.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Ar pārējiem [krievvalodīgajiem] ir ļoti grūti [kontaktēties]. Protams, tas tāpēc, ka tā mentalitāte (...). Es nezinu, man ir grūti ar viņiem kontaktēties un nav mums vienādas intereses, un nav, par ko runāt patiesībā.” (Latvieši, jaunieši)

Cittautieši, kaut arī min šo iemeslu, tomēr uzskata, ka tas nav etnisko attiecību saspīlējuma cēlonis sabiedrībā.

“Tā ir uztveres problēma. Starp latviešiem un krieviem ir būtiskas atšķirības, bet pie esošā kultūras līmeņa un kultūras resursiem, ir apmierināts gan viens, gan otrs pieprasījums. Augsni konfliktiem es šeit nesaskatu.(...) Starpība ir, bet tā nav augšne konfliktam. Es neredzu nevienu tādu momentu, pie kura varētu aizķerties kā konfliktējoša. Tas, ka ar to var spekulēt, jā, protams. Un tas arī tiek darīts.” (Cittautieši, jaunieši)

Latviešu un cittautiešu atšķirīgo nostāju par kultūras atšķirību nozīmi etniskās plaisas izveidē, iespējams, var skaidrot ar to, ka latvieši diskusijās vairāk runā tieši par attiecībām ar cittautiešiem, un savas kritiskās attieksmes vērš tieši pret krievvalodīgās kopienas locekļiem, tādējādi uzsverot atšķirīgo šo divu sociolingvistisko grupu starpā. Savukārt, cittautieši diskusiju laikā savas negatīvās nostājas vērš drīzāk pret valsts etnopolitiku, politisko eliti, kuru pamatā veido latviešu kopienas locekļi, nevis pret latviešiem kopumā. Tāpēc arī cittautiešiem nav tik būtiski saskatīt etniskās šķelšanās iespējamus cēloņus dominējošo valodu grupu kultūrā un dzīves veidā.

Padziļināta izteikumu analīze rāda, ka kultūras (dzīves veidu, pasaules uztveres, mentalitāšu utml.) atšķirības ir jāvērtē drīzāk kā respondentu minējumi jautājumā par etniskās plaisas cēloņiem, nevis kā pamatots iemesls etniskajai šķirtnei.

Cittautiešu raksturotie etniskās plaisas cēloņi

Valsts veidotā un īstenotā etnopolitika

Diskusijās cittautiešu grupās nereti izskan uzskats, ka cittautieši ir diskriminēti attiecībā pret latviešiem. Šādu nostāju respondenti pamato ar to, ka valsts likumdošana, īpaši attiecībā uz etnopolitiskajiem jautājumiem (valoda, izglītība, pilsonība), ir veidota labvēlīgi latviešiem, kā rezultātā viņiem ir vairāk dzīves iespēju nekā cittautiešiem. Līdz ar to cittautiešu negatīvās attieksmes etniskajos jautājumos drīzāk tiek vērstas nevis pret latviešiem, bet gan pret politiķiem, kas ir vainojami pie tā, ka sabiedrībā ir “*slikta etniskās attiecības*”.

“Ja objektīvi skatīties uz lietām, latvieši atrodas daudz privilēģētākā situācijā nekā krievi. Pat ne tādēļ, ka viņi zina latviešu valodu, ka viņi ir titulnācija. Bet tādēļ, ka ir tādi likumi - titulnācijas labā. Jūs man piekrišīsies, ka ļoti daudz kur tiek aizskartas krievvalodīgo tiesības.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Neticu mūsu valdībai, kura, it kā rūpējoties par darbu mūsu bērniem nākotnē, ar spēku bāž latviešu valodu visos priekšmetos. Es tam neticu. Velti viņi tur pūlas iedvest mums šo domu. Tās ir muļķības! (...) Reforma vairāk līdzinās atriebībai.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

Savukārt latviešu nostāja ir diametrāli pretēja. Latvieši uzskata, ka krievvalodīgo kritiskās attieksmes pret valsts etnopolitiku ir nepamatotas, jo likumdošana paredz visiem Latvijas iedzīvotājiem iespējas gan apgūt latviešu valodu, gan iegūt pilsonību, gan nodrošina ar izglītību. Turklāt latvieši diskusijās pauž sašutumu par izveidojušos situāciju etnopolitikas kontekstā, kad latviešiem “*ir jājūtas vainīgiem*” par izvirzītajām prasībām valodas, pilsonības un izglītības jautājumos. Tas liecina par to, ka sociolingvistisko grupu hierarhijas maiņas process vēl nav noslēdzies, un latvieši kā valsts pamatnācija joprojām jūtas kā apdraudētā majoritāte.

“(.) kāpēc mēs mūžīgi taisnojamies par to, ka latviešu valoda ir valsts valoda, ka mēs mēģinām viņu izcelt saulītē un tiek prasīts likt valodas eksāmenu, un tagad šī izglītības reforma tām krievu skolām. Sanāk beigās, ka mums ir jātaisnojas, kāpēc mēs tā darām, kāpēc mēs to latviešu valodu tā bāžam” (Latvieši, jaunieši)

“(.) viņi izvēlas speciāli tos vārdus pēc iespējas skaļākus un tad to mūsu valsts valodas politiku, to jau pārvērš, ka tas jau vispār ar mērķi visus citus apbižot. Bet tas taču ir normāli, ka valstī ir valsts valoda, ka tā ir primārā valoda.” (Latvieši, jaunieši)

“Jebkurš krievvalodīgais, apgūstot valodu, viņš var dabūt pilsonību. Un, ja viņš dabū pilsonību, tad viņam ir tādas pašas tiesības kā visiem pārējiem.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(.) viņiem visiem ir dota iespēja pierādīt sevi, iet mācīties, nokārtot eksāmenus, iegūt pilsonību, un viņi nebūs nepilsoņi. Viņi būs pilsoņi. Ja kaut vienam no viņiem būtu liegts dēļ acu krāsas vai matu skrūļa lieluma iet un mācīties valsts valodu, un iegūt pilsonību, tad mēs varētu runāt par kaut kādām politiskām vai citām nacionālām represijām. Bet tas tā nav!” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Analizējot šos izteikumus no diskursa analīzes perspektīvas, jāsecina, ka tieši etnopolitisko jautājumu apspriešana aktualizē bināro opozīciju respondentu valodā. Lingvistiski uzskatāmi parādās šķirtne starp abām sociolingvistiskajām grupām, kuru respondenti iezīmē ar “*mēs – viņi*” konstrukciju, turklāt stingri ievērojot centrālo varas attiecības raksturojošo pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla diskursīvo stratēģiju, kas ir grupu konflikta vispārīgākā iezīme (Van Dijk, 2000).

Latviešu un cittautiešu viedokļu polarizācija attiecībā uz valsts etnopolitiku ir vērtējama kā etnisko attiecību krīzi sekmējošs faktors, kas raksturo abu valodas grupu varas attiecību uztveri un veidošanu. Turklāt tas atkārtoti norāda uz politiskās elites lomu etnopolitiskā konflikta risinājumu iespējās.

Abu sociolingvistisko grupu minētie etniskās plaisas cēloņi

Līdzās etnisko plaisu sekmējošiem faktoriem, kas raksturīgi tikai vienas vai otras sociolingvistiskās grupas pārstāvju diskursiem, kvalitatīvo datu analīze atklāj arī faktorus, kas ir nozīmīgi abām grupām.

Lingvistiskās identitātes apdraudētība

Bažas par savas lingvistiskās identitātes saglabāšanu ir viena no nākotnes sabiedrības problēmām – turklāt abās valodu grupās. No vienas puses, gan latvieši, gan cittautieši apzinās angļu valodas un Rietumeiropas kultūras ietekmi uz latviešu un

krievu valodām un attiecīgi nacionālajām identitātēm. No otras puses, īpaši tas attiecas uz cittautiešiem, tiek uzsvērtā otras dominējošās valodas grupas ietekme uz savu grupu.

“Mūsu sabiedrība būs latviska, stipri latviska ar angļu valodas akcentu. Tā ir bijis vienmēr ar Latviju. Kad bija vācieši, bija spēcīgs vācu akcents, kad bija krievi, bija krievu akcents. Tagad ļoti spēcīgi ienāk angļu valoda, visas reklāmas utt., paskatieties uz nosaukumiem.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Ir tādi cilvēki manu paziņu vidū, kuri jau tagad ļoti kautrējas par savu krieviskumu. Mēs trīs cilvēki it kā sarunājamies latviski, lai arī mēs zinām, ka mēs esam krievi. Un šī kautrēšanās par savu dzimto valodu mani mulšina. Es redzu, ka šī meitene ar visiem spēkiem cenšas atdot savus bērnus latviešu skolā. Tas ir, viņa pilnībā grib atteikties no savām saknēm. Man šķiet, ka tas nav pareizi, jo, ja mēs atteiksimies no savām saknēm, mēs neko nevarēsim dot sabiedrībai.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Es gribu, lai mani bērni apzinās, ka viņi ir latvieši un dzīvo Latvijā, un runā latviski.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Man jau ļoti gribētos, lai latviešu skolās, bērnu namos daudz vairāk pievērstu uzmanību latviskai videi, etnogrāfijai. (...) pati latviešu tauta nekopj latviešu tradīcijas, un nemāca bērniem. Tas ir tas, kas būtu jāliek bērniem iekšā.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Var izvirzīt vairākus apstākļus (gan ārpolitiskus, gan iekšpolitiskus), kuru rezultātā ir aktualizējušās bažas par savas dzimtās valodas un tādējādi lingvistiskās identitātes saglabāšanu.

Pirmkārt, tā ir Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā. Gan latvieši, gan cittautieši ir pārliecināti par pieaugošo valodu konkurenci, kas ietekmēs arī starptautiskās attiecības valstī, sekmēs multikulturālisma attīstību, kas, savukārt, neizbēgami ietekmēs arī lokālās kultūras identitātes⁸.

Otrkārt, pēdējā gada (2004) notikumi mazākumtautību izglītības reformas sakarā liecina par krievu lingvistiskās identitātes nozīmīguma aktualizēšanos. Viens no pētījuma “Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā” (Zepa, Kļave et al., 2004) secinājumiem šajā sakarā ir, ka protests pret izglītības reformu pēc būtības ir krievu valodas kopienas centieni saglabāt krievu valodas sociolingvistisko funkciju telpu, prestižu un statusu sabiedrībā. Šie procesi ir ietekmējuši arī latviešu kopienas locekļu attieksmi pret savu valodu, tās statusa saglabāšanu un turpmāku nostiprināšanu, aktualizējot arī latviešu identitātes saglabāšanas jautājumu. Par to liecina šī pētījuma kvalitatīvo datu analīze, kas atklāj, ka latviešu vidū etnopolitiskās spriedzes risināšanas dominējošās stratēģijas ir norobežošanās un uzspiešana.

Vēstures interpretācija

Kā minēts teorētiskajā literatūrā, valstisko apziņu veidojošs faktors ir kopīga kolektīvā politiskās vēstures atmiņa. Visai valsts iedzīvotāju kopai kā politiskai nācijai kopīga kolektīvās politiskās vēstures atmiņa ir ne tikai viena no nacionālās (valstiskās) identitātes pamatiezīmēm (Smits, 1997, 2002), bet arī sabiedrības integrāciju sekmējošs faktors. Krievvalodīgajiem iedzīvotājiem lielākajā daļā gadījumu tā ir atšķirīga no latviešiem, proti, viņu priekšstats par vēsturi nav Latvijas

⁸ Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. *Latvijas iedzīvotāju motivācija un ekspektācijas attiecībā pret Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā*. Pētījums. 2003

pirmspadomju vēstures posma, kuram ir būtiska loma latviešu valstiskās piederības izkopšanā.

Par vēstures izpratnes un interpretācijas lomu etniskās plaisas izveidē liecina gan tiešas respondentu norādes par to, ka vienas vai otras grupas locekļiem ir “nepareizs” priekšstats par vēstures notikumiem, kas rezultējas negatīvā attieksmē pret otru etnisko vai lingvistisko grupu, gan arī diskusijas, kuru laikā dalībnieki demonstrē savu Latvijas vēstures izpratni, īpaši attiecībā uz Latvijas okupāciju un laiku, kad Latvija bija Padomju Savienības sastāvā. Šādi novērojumi ir veikti ne tikai šī pētījuma ietvaros, bet arī citos BISS pētījumos (Zepa, Kļave et al., 2004).

“(.) man liekas, ka tie aizspriedumi vairāk uz vēsturi balstīti. Pašreizējā momentā es nevaru neko pateikt, ko man tā Krievija un tie krievi tagad ir sliktu izdarījuši, un ka man tāpēc tagad būtu jātaisa kaut kāds naids pret viņiem. Man liekas, ka tas vairāk tiešām.. tā mūsu vecākā paaudze, viņiem ir bijusi cita pieredze, un viņiem tas bija sāpīgāk.” (Latvieši, jaunieši)

“(.) Padomju Savienība paņēma savā sastāvā Latviju, sāka būvēt rūpnīcas, fabrikas. Tur strādāja cilvēki, kas tika sūtīti no visas valsts, gan Urāliem, gan Kaukāza cilvēki, kuri būvēja, ieguldīja rūpniecībā, attīstīja rūpniecību. Tomēr sanāk, ka viņi visi ir iebrucēji, bet viņi visi strādāja šīs valsts labā. 700 gadus mēs dzīvojām vāciešu varā. Kāpēc vācieši šeit neuzbūvēja rūpnīcu “Ford”, piemēram. Es nevaru nosaukt neko, kas pēc šiem 700 gadiem mums palicis. Latvijā, ņemšu Daugavpili, rūpnīca “Lokomotīve”, ķīmisko šķiedru rūpnīca, metālapstrāde. Redzams, ka okupanti, kā viņi [latvieši] tos sauc, viņi kaut ko pēc sevis atstāja. Viņi neko neaizveda.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

“Ja salīdzina krievu un latviešu mācību grāmatas, tad es apjūku. Lasu, ka Latvija bija okupēta. Cik es dzīvoju un zinu, tad Latvija bija daļa no Padomju Savienības, daļa no lielas valsts. Bet es izlasu grāmatās, ka tā bija okupēta. Es no savas pieredzes zinu, ka tas tā nav, bet nākošās paaudzes to izlasīs un tā arī domās. Vēsture ir domāta, lai cilvēki mācītos no savām izdarītajām kļūdām. Tad darām to, nevis pārrakstām to kādu savu mērķu labā.” (“Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā”, BSZI, 2004, cittautiešu skolēnu diskusija)

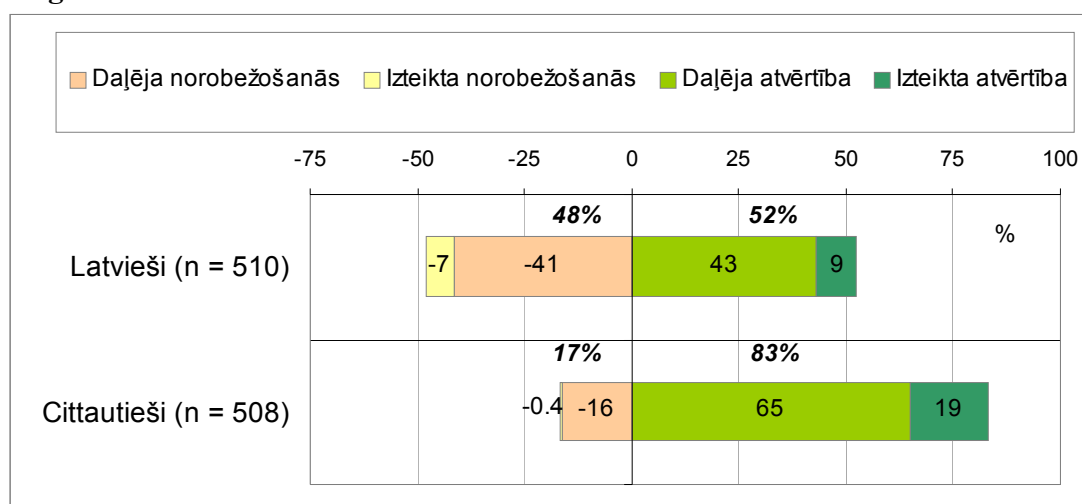
Etniskās plaisas iemeslu analīze abās valodu grupās rāda, ka viens no visnozīmīgākajiem faktoriem ir valsts īstenotā etnopolitika (šādi secinājumi ir izvirzīti arī iepriekš veiktos BISS pētījumos (Zepa, Kļave et al., 2004; Zepa, Šūpule et al., 2004). Šī pētījuma kvalitatīvo datu izpēte atklāj, ka katrā valodas grupā ir atšķirīgs viedoklis par galvenajiem etniskās plaisas cēloņiem. Latviešu vidū valdošais ir viedoklis par latviešu valodu un “nepareizu” vēsturiskās patiesības izpratni attiecībā uz Padomju Savienības īstenoto politiku Latvijā. Cittautiešu vidū savukārt dominē nostāja par pilsonības un izglītības politikas “netaisnīgumu”. Pēc būtības šāda atšķirīga izpratne par sociolingvistiskās šķelšanās cēloņiem apstiprina etniskās šķirtnes esamību.

Norobežošanās tendences

Pētījums „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” (Zepa, Šūpule et al., 2004) iezīmē, ka latviešu vidū biežāk sastopama piesardzība, norobežošanās attiecībā pret citām etniskajām grupām, salīdzinot ar cittautiešiem. No visiem aptaujātajiem latviešiem 48% vairāk vai mazāk piemīt etniskās norobežošanās iezīmes, bet cittautiešu vidū - 17%.

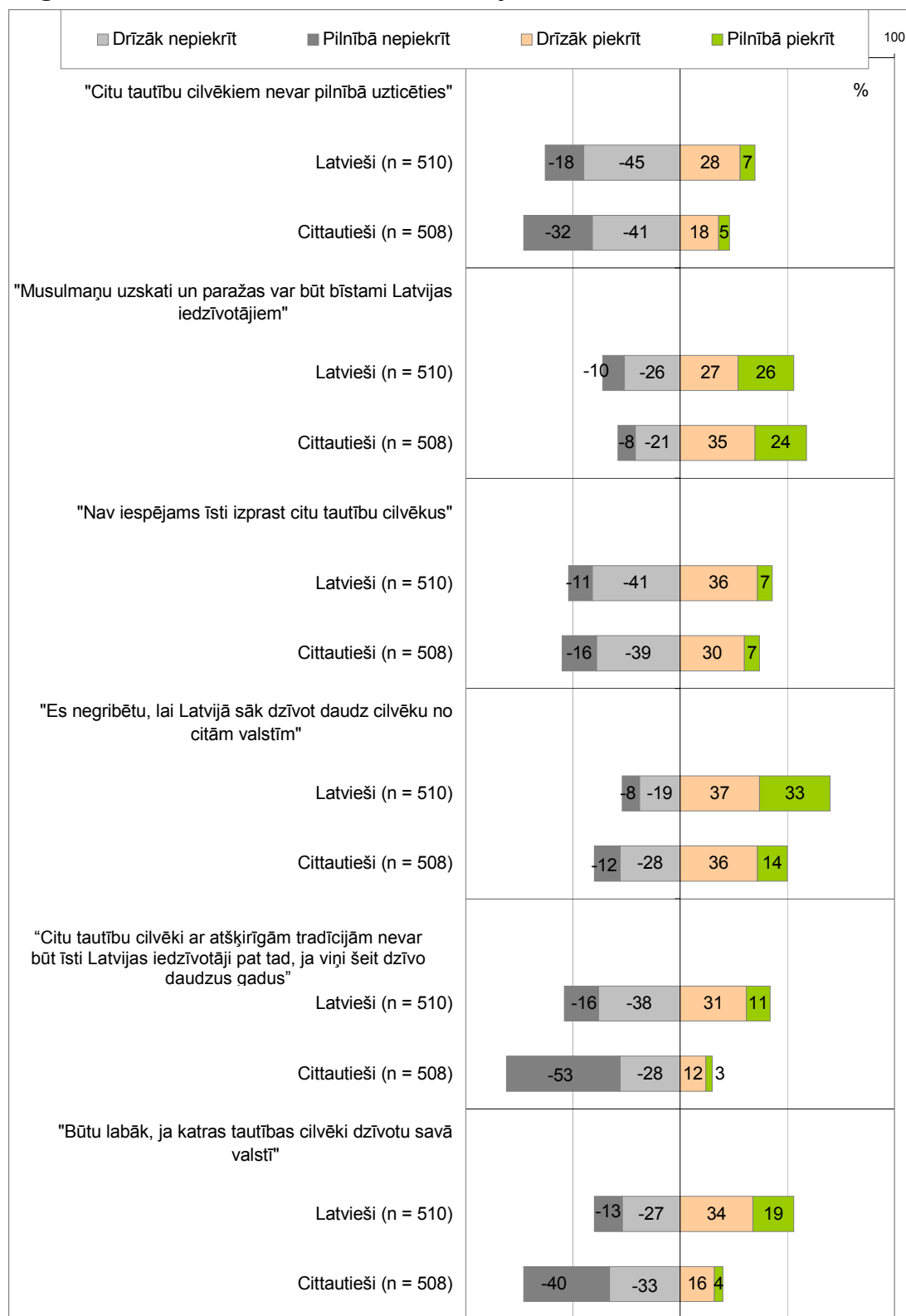
Vislielākās atšķirības cittautiešu un latviešu uzskatos ir attiecībā uz trim izteikumiem: ‘Es negribētu, lai Latvijā sāk dzīvot daudz cilvēku no citām valstīm’, ‘Citu tautību cilvēki ar atšķirīgām tradīcijām un paražām nevar būt īsti Latvijas iedzīvotāji, pat tad, ja viņi šeit dzīvo daudzus gadus’, ‘Būtu labāk, ja katras tautības cilvēki dzīvotu savā valstī’ (sk.17.grafiku).

16. grafiks. Etniskās norobežošanās indekss

Avots: Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Peņķe, I., Krišāne, J. (2004) Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 52.lpp.

17. grafiks. Etnisko norobežošanas raksturojoši izteikumi

Avots: Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Peņķe, I., Krišāne, J. (2004) Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 54.lpp.

Vairāk izteikto norobežošanas latviešu vidū pētījuma autori skaidro, izmantojot dažādas teorijas. Atbilstoši V. M. Esesa (Esses) konfliktu teorijai potenciāli konkurējošas ārējās grupas, kas varētu pastiprināt grupu konkurenci, tiek uzlūktas ļoti piesardzīgi, pat noraidoši. Citiem vārdiem, norobežošanās tiek skaidrota kā vēlme izsargāties no konflikta. Otrkārt, norobežošanās tendence latviešu vidū tiek skaidrota ar G.Olporta saskarsmes hipotēzi: latvieši retāk nekā cittautieši ir kontaktējušies ar citu tautību cilvēkiem, tādēļ viņu vidū ir piesardzīgāka attieksme. Treškārt, norobežošanās tendences latviešu vidū ir skaidrojamas ar latviešu apdraudētības sajūtu: latviešiem raksturīga apdraudētības sajūta, jo latvieši savā valstī pagaidām nejūtas kā vairākums jeb majoritāte un jūtas apdraudēti savās „dabiskajās” tiesībās (Blumers, 1958). Latviešu vidū apdraudētības sajūtu vēl pastiprina psiholoģiskā nedrošība, pazemināts pašvērtējums un pašapziņas trūkums, kas saglabāties no Padomju Savienības laikiem.

Kā liecina fokusa grupu diskusiju rezultāti, indivīda līmenī norobežošanās (izolēšanās, distancēšanās) no otras etniskās vai lingvistiskās grupas ir viena no tipiskākajām etniskās spriedzes mazināšanas stratēģijām. Tā ir viena no stratēģijām, kas tiek pielietota, lai novērstu tiešā konflikta attīstības draudus. Īpaši raksturīga tā ir latviešiem. Papildinot pētījuma “Etniskā tolerance Latvijā un sabiedrības integrācija” (Zepa, Šūpule et al., 2004) secinājumus, jāsaka, ka vēl viens no faktoriem, kas izskaidro latviešu norobežošanas, īpaši no krieviem, ir vēsturiskā nacionālās identitātes saglabāšanas stratēģija – veidot vairāk vai mazāk slēgtu iekšējo grupu ar grupas locekļiem raksturīgu un saprotamu vienotu kultūras kodu sistēmu.

Latviešu jauniešu vidū nav tik raksturīga apdraudētības sajūta – šīs vecuma grupas norobežošanas drīzāk sekmē “ideoloģiskais komforts”, kuru veicina valsts etnopolitika, kas ir labvēlīga latviešiem. Līdz ar to, iespējams, latvieši nesaskata vajadzību meklēt citu etnopolitisko attieksmju konflikta risināšanas stratēģiju, piemēram, kompromisu vai integrāciju. Tā rezultātā sabiedrībā ir vāji attīstīts abpusējs integrācijas process, kura viens no iespējamajiem cēloņiem ir latviešu vājā motivācija integrācijai.

Temata “Krievijas spiediens” ietvaros respondenti “stāsta stāstus” (“stāstu stāstīšana” atbilstoši kritiskā diskursa analīzes principiem ir argumentācijas shēma, kuras pretstats ir “argumentētā pieeja”, kas balstās uz objektīviem faktiem (Kalmus, 2003) par to, kā ar Krievijas atbalstu krievvalodīgie iedzīvotāji tiek aicināti Latvijā neievērot likumus, cīnīties par savām mazākumtautību tiesībām. Latviešu respondenti saskata zināmus draudus no Krievijas puses, kas, pēc diskusiju dalībnieku domām, Latvijā tiek īstenoti ar opozīcijas politiķu starpniecību.

“ (...) kamēr būs pasūtījums no trešās varas [Krievijas], kas ir ārpus Latvijas, kas nevienam nav noslēpums. (...) trešā vara, kas dod finansējumu, kas algo cilvēkus priekš tam, lai viņi te kūdītu, jo viņu interesēs ir tas, lai šeit visa dzīve neritētu mierīgi. Tā [Krievija] ir visaugstākā vara, ne jau viņi [rāda kolāžā uz I. Emsi un V. Vīķi-Freibergu] šeit valda valstī.” (Latvieši, jaunieši)

“Krievijā tur ir saīts, kas ir par Latviju. Tur ir visādi izsaučieni, kas mudina Latvijā dzīvojošos krievus rīkoties – šādi vai tādi. (...) Русские школы – наци Сталинград! [krievu skolas – mūsu Staļingrada – kr. val.] Tāds ir viņu galvenais sauklis. (...) uzsaukums transportā konsekventi nepirkt biļetes (...). Rosina uz to, lai celtu kaut kādus nemierus.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Citētie izteikumi ilustrē latviešu apdraudētības sajūtu. Kolektīvas etniskās bailes un, t.s., “drošības dilemma”, kuru sekmē apzināti radīti nacionālistiski mīti un ārējo briesmu draudi, veicina noteiktu grupu veidošanos un mobilizēšanos, un tādējādi ir viens no būtiskiem etnisko konfliktu saasinātājiem (Rothschild, 1982).

Vienlaikus jānorāda, ka latviešu vidējās un vecākās paaudzes respondenti bija radikāli negatīvi noskaņoti pret krievvalodīgo kopienas, un stāsti par to, kā krievi un Krievija apdraud latviešus Latvijā, iespējams, ir vērtējama arī kā savas radikāli negatīvās nostājas leģitimizācija. Atbilstoši kritiskā diskursa analīzes principiem (Van Dijk, 1995, 1998, 2000) respondenti izmanto attaisnojuma diskursīvo stratēģiju, lai saglabātu pozitīvo paštēlu, runājot par etniskajām attiecībām.

Šādā kontekstā etniskās spriedzes mazināšanas stratēģija latviešiem ir cittautiešu izolēšana (veids, kā īstenot pasīvu norobežošanos), uz ko norāda šīs grupas respondentu vairākkārt paustā pārliecība, ka krievvalodīgajiem iedzīvotājiem ir jānododas projām no Latvijas uz savu etnisko dzimteni vai citu valsti.

“Pirmkārt, vajadzētu likumu pieņemt vai kaut kā palīdzēt tiem cilvēkiem braukt uz savu etnisko dzimteni, tas ir viens. (...)Lai brauc mācīties vai strādāt uz Krieviju. Ir taču brīvais darba tirgus. Uz Vāciju lai brauc strādāt.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

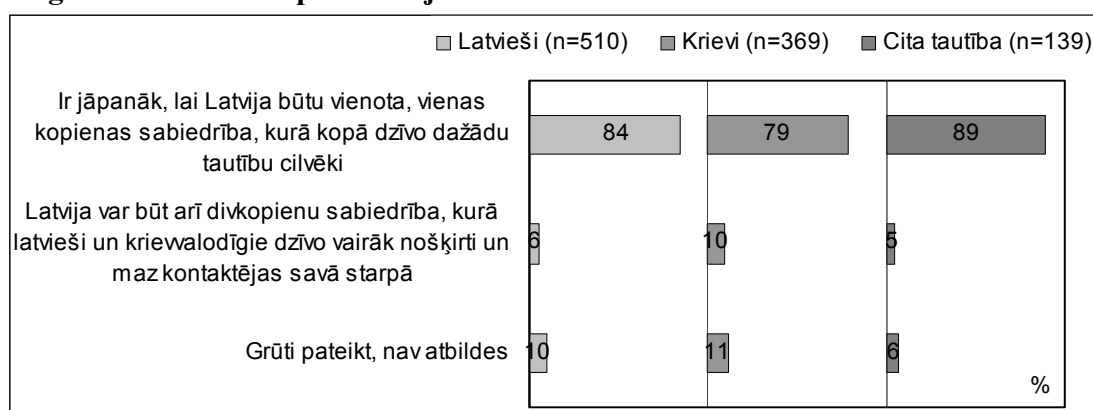
“Šo jautājumu vajadzēja risināt valstiski, un valstij vajadzēja palīdzēt šiem cilvēkiem, kuri grib braukt prom, jo tas ir tikai atbalstāmi, ja cilvēks grib braukt uz savu dzimteni dzīvot.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

NĀKOTNES VĪZIJAS

Viedoklis par Latvijas sabiedrības modeli nākotnē

Kvantitatīvo aptauju dati parāda, ka kopumā gan latviešiem, gan krieviem un citu tautību pārstāvjiem daudzos aspektos ir līdzīgas vīzijas par savu nākotni. 84% latviešu, 79% krievu un 89% citas tautības pārstāvju ir vienoti savā pārliecībā, ka *ir jāpanāk, lai Latvija būtu vienota, vienas kopienas sabiedrība, kurā kopā dzīvo dažādu tautību cilvēki*. Tikai 6% latviešu, 10% krievu un 5% citas tautības uzskata, ka *Latvija var būt arī divkopienu sabiedrība, kurā latvieši un krievvalodīgie dzīvo vairāk nošķirti un maz kontaktējas savā starpā*. Tas liecina, ka sabiedrības vairākums ir noskaņots uz draudzīgas un vienotas sabiedrības veidošanu, nevis separātismu, lai gan jāatzīmē, ka izpratne, kā šī vienotā vienas kopienas sabiedrība ir jāveido, dažādu tautību pārstāvju vidū ir atšķirīga.

18. grafiks. Viedoklis par Latvijas sabiedrības modeli nākotnē

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Latvijas sabiedrības nākotnes redzējumus analizējot tuvplānā, jāatzīmē, ka nākotnes iespējamo aktualitāšu izvērtējums ļauj iegūt padziļinātu izpratni par šobrīd aktuālo dienas kārtību, uz kuru norāda respondentu priekšstati par šodienas problēmu risinājumiem vai gluži otrādi - sarežģījumiem.

Grupu diskusiju dalībnieku dominējošā nostāja attiecībā uz Latvijas sabiedrību nākotnē (pēc 10 gadiem) ir tāda, ka sabiedrība būtiski nemainīsies: turpinās attīstīties procesi un problēmas, kas raksturo šodienas sabiedrību (skat. 3.tabulu).

Būtiski ir norādīt, ka gan latviešiem, gan cittautiešiem ir vienāds skatījums uz Latvijas nākotni. Visās grupās respondenti minēja vienus un tos pašus galvenos tematus: pieaugošā sabiedrības sociālā un ekonomiskā noslāņošanās, nacionālās (etniskās) identitātes krīze, kultūru daudzveidība (multikulturālisms), ienākumu līmeņa nozīmīgums, vides tīrība un pārtikas kvalitāte. Retāk attīstīti temati: Eiropas Savienība, amerikānizācija kā ASV kultūras hegemonija (tā iekļaujas tematā par etniskās identitātes apdraudētību un krīzi), ģimenes kā sociālā institūta krīze, jaunās tehnoloģijas, jaunatnes vērtību maiņa.

“Problēmas paliks tās pašas, kas šobrīd, jo vienalga vienmēr būs slāņi, kuriem pietrūks kaut kas.” (Cittautieši, jaunieši)

“Mēs nekur no tās naudas neaiziesim. Un viņa ir tomēr pamatā tam, ka mums vispārībā ir ģimenes, mums vispārībā ir mājas, mums ir kaut kāda drošības sajūta. Tā nauda tomēr to dod. Un tas, ka mēs sakām, ka nauda dzīvē nav galvenais, nu, viņa ir viens no galvenajiem, nu tur neko nevar izdarīt.” (Latvieši, jaunieši)

“Mani vēl interesē tas, vai Latvija saglabās savu identitāti nacionālajā ziņā – mācīties valodu un tā. Vai arī mēs te visi sauksimies par amerikāņiem, nevis tā, ka būs krievs, latvietis, baltkrievs, vai tas paliks vēl pēc desmit gadiem.” (Cittautieši, jaunieši)

“(.) nākotnē būs viena liela valsts, kas sauksies Amerika! (.) Varbūt ne pēc desmit gadiem, bet viena valsts būs pilnīgi noteikti. Nodzēsīsies, izzudīs atšķirības. Jau tagad izzūd. (.) Ja tu seko vispārpieņemtiem noteikumiem, tad viss ir kārtībā, atšķirības nekādas. (.) Visi pazaudēs savu nacionalitāti.” (Cittautieši, jaunieši)

Diskusijās iegūto datu analīze rāda, ka arī nākotnes sabiedrības dienas kārtībā nav ar etnopolitiku vai etniskajām attiecībām saistītu jautājumu, kas netieši norāda uz šo jautājumu mazsvarīgumu šobrīd un apstiprina iepriekš izvirzīto atzinumu par etnisko attiecību krīzi un etnopolitisko attieksmju konfliktu kā uzspiesto dienas kārtību. Galvenais uzsvars ir uz sociālo un ekonomisko labklājību, kas, pēc respondentu domām, ietekmē arī visus pārējos procesus sabiedrībā un indivīda apmierinātību ar dzīvi.

“Vai nu sabiedrībā augs labklājība, cilvēkiem parādīsies nauda, vai arī sabiedrība sitīsies kā plika pa nātrēm. Veselā sabiedrībā, pārticībā, visas pārējās problēmas kaut kur aiziet. Viņas paliek, bet nav pašas svarīgākās.” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

Vēlme aizbraukt no Latvijas

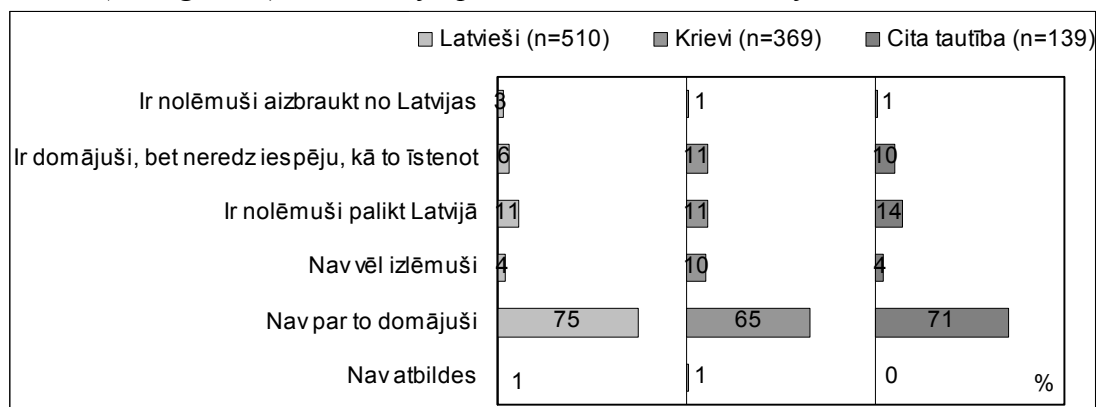
Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju nav vispār domājuši par to, ka varētu aizbraukt no Latvijas. Vislielākā „svārstīgo” daļa ir krievu tautības cilvēku vidū (22%) – 11% neredz iespēju, kā aizbraukt projām no Latvijas, 10% vēl nav izlēmuši, bet 1% ir nolēmuši aizbraukt no Latvijas. Citu tautības pārstāvju vidū šī svārstīgo daļa veido 15% (10% neredz iespēju, kā aizbraukt projām no Latvijas, 4% vēl nav izlēmuši, bet 1% ir nolēmuši aizbraukt no Latvijas), bet latviešu vidū – 13% (6% neredz iespēju, kā aizbraukt projām no Latvijas, 4% vēl nav izlēmuši, bet 3% ir nolēmuši atstāt Latviju).

Respondentiem, ar kuriem intervijas notika krievu valodā, tika lūgts salīdzināt savas iespējas Latvijā ar tām, kas būtu Krievijā. Aptaujas rezultāti liecina, ka gandrīz vai apmēram puse krievu un citu tautību pārstāvju (47% un 55%) uzskata, ka viņu dzīves līmenis Latvijā ir labāks nekā tas varētu būt Krievijā. Nedaudz vairāk ir to, kas uzskata, ka Latvijā viņiem un viņu ģimenei būs daudz labāk nekā Krievijā (atbilstoši 50% un 61%). Skeptiskāki kā krievi, tā citas tautības pārstāvji ir attiecībā uz apgalvojumu: *„Tādam cilvēkam kā man vieglāk darbu atrast ir Latvijā nekā Krievijā”*. Tam piekrita tikai 36% krievu un 41% citas tautības pārstāvju. Gandrīz viena trešdaļa aptaujāto (26%-36%) nespēja sniegt atbildi uz šiem jautājumiem.

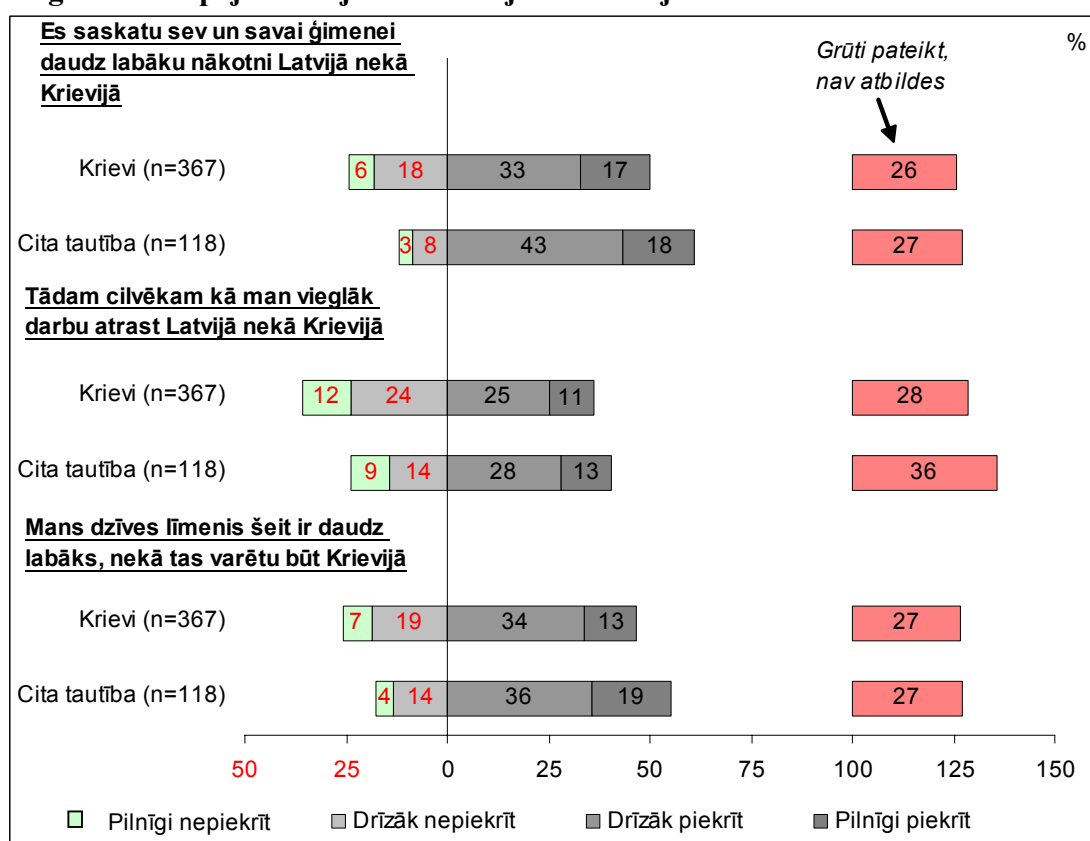
Kopumā tas liecina, ka gandrīz puse krievu un cittautiešu ir motivēti palikt Latvijā, jo saskata šeit labākus dzīves apstākļus nekā Krievijā.

19. grafiks. Vēlme aizbraukt no Latvijas

Vai Jūs (Jūsu ģimene) esat domājis par aizbraukšanu no Latvijas?

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

20. grafiks. Iespēju Latvijā un Krievijā salīdzinājums

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, % no tiem, ar kuriem intervija notika krievu valodā, N=504.

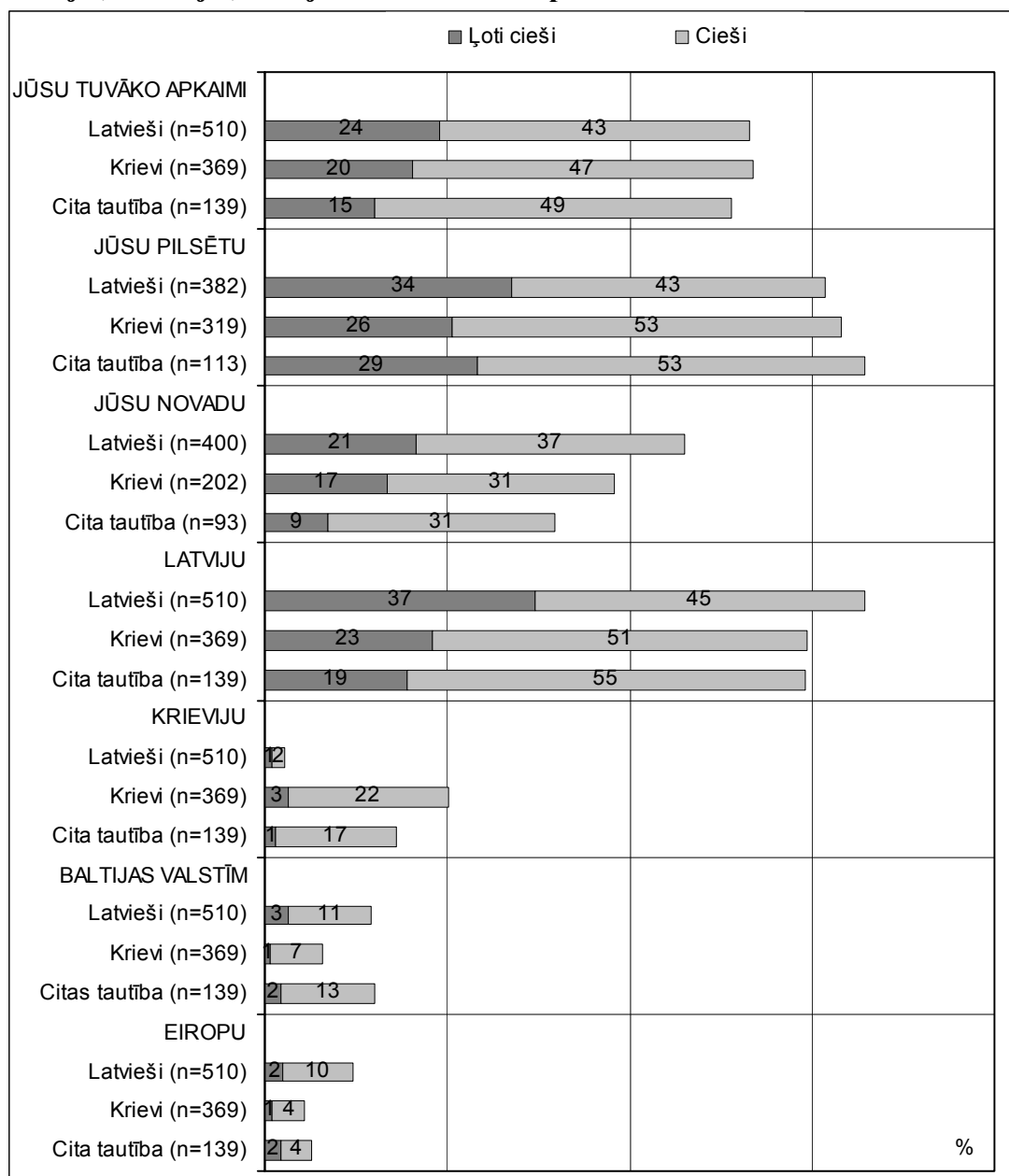
Piederības sajūta un pilsoniskā identitāte

Atbildes uz jautājumu „Cik cieši Jūs jūtaties saistīts ar ...” liecina, ka gan latviešu vidū, gan krievu, gan citas tautības pārstāvju vidū, visciešākās saites ir ar pilsētu, kurā dzīvo, un Latviju. Latviešu vidū piederību Latvijai pauduši 82%, bet krievu un citu tautību pārstāvju vidū – 74% aptaujāto. Savukārt piederību savai

pilsētai pauduši 77% latviešu, 79% krievu un 82% citu tautību pārstāvju. **Kopumā tas liecina, ka lielākā daļa kā krievu, tā citu tautību pārstāvju, kas dzīvo Latvijā, jūtas piederīgi un saistīti ar šo zemi.**

Analizējot to, cik liela daļa krievu un citu tautību pārstāvju jūtas saistīti ar Krieviju, redzams, ka tā ir tikai neliela daļa krievu un citu tautību pārstāvju Latvijā – atbilstoši 25% un 18%.

21. grafiks. Piederības sajūta tuvākai apkārtni, savai pilsētai, novadam, Latvijai, Krievijai, Baltijas valstīm un Eiropai

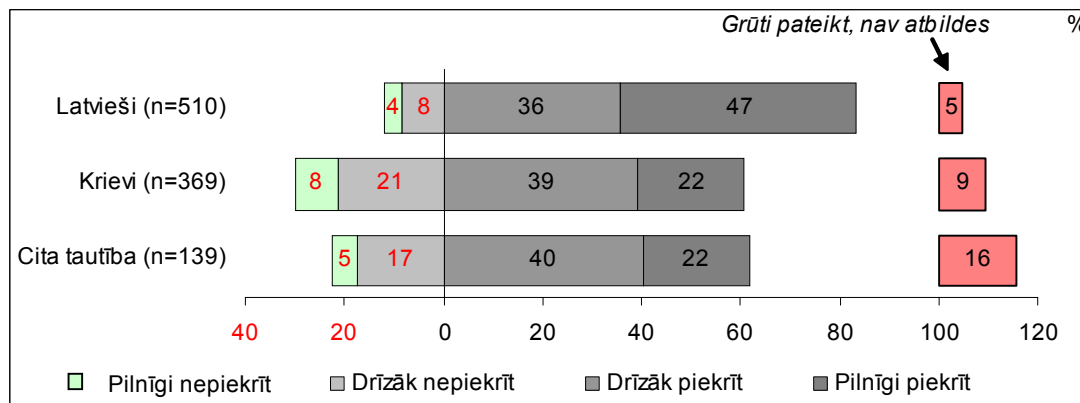

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Tomēr jāatzīmē, ka latviešu vidū piederība Latvijai kā valstij ir izteiktāka. Analizējot attieksmi pret izteikumu „*Es labāk vēlos būt Latvijas nekā kādas citas valsts iedzīvotājs*”, redzams, ka latviešu vidū tam piekrīt 83%, bet krievu vidū – 61%,

un citas tautības pārstāvju vidū – 62%. To latviešu, kas ir pilnīgi pārliecināti par savu viedokli (atbildes „pilnīgi piekrīt”), ir 47%, savukārt krievu un citu tautību pārstāvju vidū – 22%.

22. grafiks. Attieksme pret izteikumu „Es labāk vēlos būt Latvijas nekā kādas citas valsts iedzīvotājs”

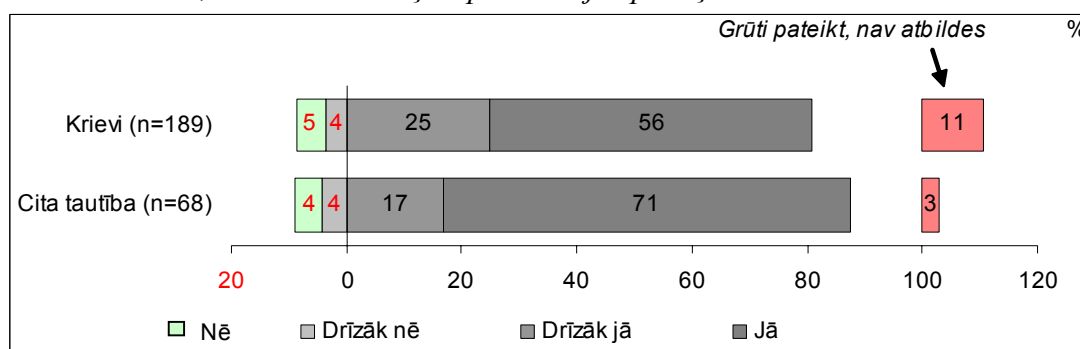
Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, N=1018.

Aptaujāto latviešu vidū visi respondenti bija pilsoņi, savukārt krievu un citu tautību pārstāvju vidū 49% krievu un 51% citu tautību piederīgie bija Latvijas pilsoņi.

No tiem krievu un citu tautību respondentiem, kas nav pilsoņi, tikai 8-9% nevēlētos, lai viņu bērni kļūst par Latvijas pilsoņiem. 81% krievu un 88% citu tautību pārstāvju vēlētos, lai viņu bērni iegūst Latvijas pilsonību. Savukārt paši iegūt pilsonību naturalizācijas kārtībā plāno tikai 34% krievu - nepilsoņu un 37% citas tautības pārstāvju – nepilsoņu.

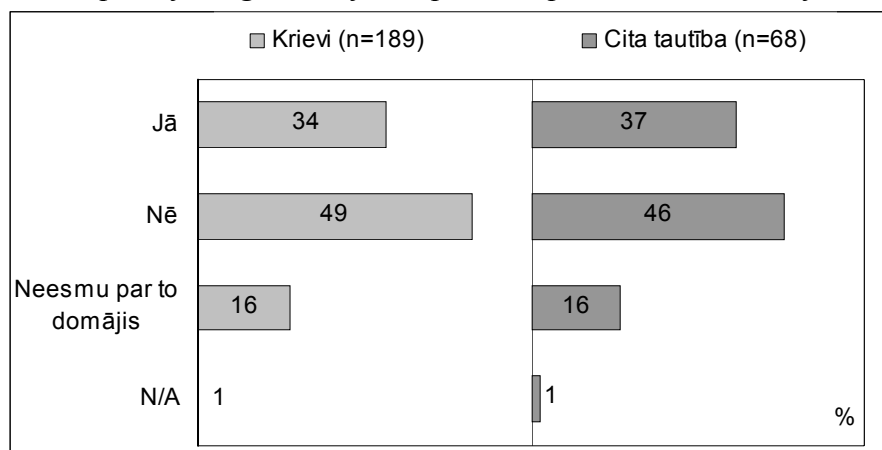
23. grafiks. Attieksme pret bērnu kļūšanu par Latvijas pilsoņiem

Vai Jūs vēlaties, lai Jūsu bērni kļūst par Latvijas pilsoņiem?

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, % no nepilsoņiem, N=257.

24. grafiks. Attieksme pret LR pilsonības iegūšanu naturalizējoties
Vai Jūs plānojat iegūt Latvijas Republikas pilsonību naturalizējoties?

Avots: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. 2004.gada aprīlis, % no nepilsoņiem, N=257

Etnisko attiecību attīstība nākotnē

Fokusa grupu diskusiju dalībniekiem bija diezgan grūti izteikties par to, kā Latvijā turpmāk varētu attīstīties etniskās attiecības. Kopumā visi minētie viedokļi iedalās trīs grupās, kas atbilst trīs atšķirīgiem etnisko attiecību attīstības scenārijiem.

(1) Viens no radikālākajiem scenārijiem ir atklāts etniskais konflikts. Šāds viedoklis ir raksturīgs vidējās un vecākās paaudzes grupās, īpaši izteikti latviešu grupā. Cittautieši par šādu etnisko attiecību attīstības rezultātu izteicās vairāk pieņemumu formā.

“Tā ir tāda bumba ar degli, un tas deglis jau ir aizdedzināts, un viņš deg. Kaut kad būs tas lielais, lielais konflikts. Pagaidām sabiedrībā ir ļoti mierīgi, visas tās demonstrācijas un piketi, bet kaut kad tas sprāgs vaļā. Būs! Un tad noteikti tiks pieņemti radikāli mēri.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(.)ja būs tāda visatļautība kā tagad, (..) ja tas tā turpināsies, tad tiešām tas [konflikts] notiks. Uzreiz tā tas nebūs, bet kaut kur tā pa druskai, pa druskai viens no otra ... tādas grupas izveidosies.” (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

“(.) ja tiek uzstādīts lēnās iedarbības spridzeklis sabiedrībā, tad pēc gadiem desmit tas sāk darboties. Jau pagājuši tie desmit gadi, sākas šīs sarunas par konfliktu. Lūk, tas lēnītēm sāk darboties. Priekš kam to vajag?” (Cittautieši, vidējā un vecākā paaudze)

(2) Etniskās attiecības paliks nemainīgas. Šāds viedoklis ir raksturīgs latviešu un cittautiešu jauniešiem. Pēc respondentu domām ļaunākajā gadījumā ir sagaidāmas organizēta protesta izpausmes – mītiņi, piketi, demonstrācijas. Cittautiešu jaunieši apšaubā atklāta etniska konflikta izvēršanos, savu nostāju pamatojot ar to, ka latvieši ir sociāli neaktīva grupa un drīzāk norobežosies, nevis izies uz atklātu konfliktu. Savukārt latviešu tautības jaunieši uzskata, ka sliktākajā gadījumā ir sagaidāms publisks nosodījums no citām valstīm, īpaši no Krievijas, par Latvijā īstenoto etnopolitiku attiecībā uz cittautiešiem un minoritātēm.

(3) Pozitīvākais etnisko attiecību attīstības scenārijs, pēc respondentu domām, ir integrācija. Abām sociolingvistiskajām grupām ir atšķirīgs skatījums uz šo modeli. Latvieši sagaida, ka cittautieši integrēsies (latvieši atkal izvēlas pasīvo attiecību veidošanas formu). Cittautieši, savukārt, integrāciju uztver drīzāk kā piekāpšanos etnopolitiskajos jautājumos (pilsonības iegūšanas nosacījumi, izglītības reforma, latviešu valodas apguves nodrošinājums) no latviešu puses (cittautieši sagaida aktivitāti integrācijas procesā arī no latviešu puses).

"(..) tas viss ir atkarīgs no indivīda. Cik tas indivīds, tas krievu indivīds vēlas integrēties šajā vidē, kur viņš dzīvo. Vai viņš pieņem to kā savu mītnes zemi ar visām savām kaulu smadzenēm, vai arī viņš turas, kā jau kolēģi teica, kā uzvarētājs, man pieder, man pienākas, tas ir tieši tā. Īpatņa iekšējā pasaule."

"Tur jau tā lieta, ka viņi negrib integrēties!" (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

"Šeit ir tiešām divi varianti. Atkal sabiedrība šķirosies divās daļās – tie, kas gribēs integrēties, labākajā gadījumā bērni mācīsies latviešu valodu, strādās Latvijā, varbūt atradīs šeit sev otro dzimteni. Un tie, kas nespēs, - viņi aizbrauks." (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Taču jāpiebilst, ka latviešu grupu respondenti zināmā mērā apšaubā integrāciju kā starpetnisko attiecību attīstības scenāriju nākotnē, tāpēc viņi izdala alternatīvo labākā gadījuma modeli – norobežošanos, kas tiek īstenota ar krievvalodīgo iedzīvotāju atdalīšanās stratēģiju (aizbraukšana no Latvijas).

"(..) labākajā gadījumā būtu, ja tie, kam te nepatīk, tie brauktu kaut kur tur, kur viņiem patīk. (Latvieši, jaunieši)

"Zinot, ka viņu izcelsme ir vairāk kā lopkopēji – ceļotāji no seniem laikiem, ka viņi nav tādi kā latvietis, kas savā sētā sēž cauri paaudzēm, tad, ja viņi jutīs, ka kaut kur ir vēl labāk un ka tie ceļi ir vaļā, tad varbūt viņi aizbrauks." (Latvieši, vidējā un vecākā paaudze)

Kopumā jāsecina, ka respondentu raksturotie etnisko attiecību attīstības scenāriji nākotnē norāda uz divām būtiskām atziņām. Pirmkārt, domājot par starpetnisko attiecību veidošanos nākotnē, respondenti fokusējas uz etnopolitiskajiem tematiem, mazāk uz savstarpējām attiecībām. Tas liecina par etnopolitisko jautājumu nozīmīgumu etniskajās attiecībās. Otrkārt, iezīmējas atšķirīgas etnisko attiecību veidošanas un spriedzes mazināšanas stratēģijas. Ja latviešiem raksturīgākas ir pasīvās formas (protesta akcijas, integrēšanos, atdalīšanos viņi sagaida no cittautiešu puses), tad krievvalodīgie jaunieši vairāk runā par aktīvām etnopolitisko problēmu risināšanas formām un sagaida abpusēju aktivitāti, kas norāda arī uz atšķirīgām, t.s., etniskajām gaidām.

LATVIEŠU UN KRIEVU PRESES SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE

Ievads

Latviešu un krievu preses salīdzinošās analīzes mērķis bija:

- izpētīt latviešu un krievu valodā izdoto lielāko laikrakstu veidoto priekšstatu atšķirības etnopolitikas jautājumos,
- noskaidrot, cik lielā mērā Latvijā pastāv divas nošķirtas mediju telpas, kurās dominē krievu vai latviešu valoda.

Lai sasniegtu šo mērķi, tika:

- atlasīti raksti par izglītības reformu latviešu un krievu laikrakstos;
- pielietojot kritisko diskursa analīzes metodi, analizēts ar izglītības reformu saistīto norišu atspoguļojums latviešu un krievu presē;
- salīdzināti latviešu un krievu laikrakstos novērotie diskursi.

Analīzei tika atlasīti raksti, kas publicēti divos laika posmos: 2004.gada 1.-29.februāris un 2004.gada 15.augusts – 15.septembris. Šajā laikā notika nozīmīgas protesta akcijas pret izglītības reformu mazākumtautību skolās, un tās saistīja lielas sabiedrības daļas uzmanību. Raksti tika izvēlēti no trim latviešu un trim krievu dienas laikrakstiem (Diena, Neatkarīgā Rīta Avīze, Latvijas Avīze, Час, Вести Сегодня, Телеграф).

Lai precīzāk varētu veikt avīzēs pausto nostādņu salīdzināšanu, raksti tika izvēlēti par atsevišķiem tematiem saistībā ar izglītības reformu, kas pietiekoši plaši tika atspoguļoti gan latviešu, gan krievu presē. Savukārt tematu ietvaros tika atlasīti raksti, kuros vislabāk atklājas avīzes redakcijas nostāja, tātad vairāk nekā pāris rindkopas gari raksti, kuru autori ir attiecīgā laikraksta žurnālisti. Netika aplūkotas lasītāju vēstules.

Sociāli politiskā konteksta raksturojums

Mediju analīzei izvēlētais laika periods - 2004.gada 1.-29.februāris un 2004.gada 15.augusts – 15.septembris - ir laiks, kad visā Latvijā noritēja aktīva protesta kampaņa pret izglītības reformu mazākumtautību skolās. Lai minētais laiks iezīmētos vispārējā notikumu kontekstā, šeit sniedzam īsu kopsavilkumu par 2004.gada protesta akcijām un notikumiem saistībā ar izglītības reformu mazākumtautību skolās.

22.janvārī Rīgā pikets pie Saeimas ēkas “Rokas nost no krievu skolām!”. Šajā dienā bija paredzēts pieņemt valdības 2003.gada maijā ierosinātos grozījumus Izglītības likumā, lai nostiprinātu samēru starp mācībvalodu lietojuma apjomu 60% latviešu un 40% dzimtajā valodā mazākumtautību vidusskolās. Taču rezultātā otrajā lasījumā likumprojekts tika pieņemts jaunā redakcijā, paredzot mācības latviešu valodā mazākumtautību vidusskolās, izņemot ar etnisko identitāti un kultūru saistītos mācību priekšmetos.

23.janvārī Rīgā protesta mītiņš pret jauno likuma redakciju un izglītības reformu pie Izglītības un zinātnes ministrijas ēkas.

Saeimas valdošās koalīcijas deputāti atteicās no ierobežojumiem izglītībā, un trešajam lasījumam tika sagatavots priekšlikums mazākumtautību vidusskolās noteikt mācības atbilstoši iepriekšējam principam – 60% latviešu, 40% dzimtajā valodā. Turklāt dzimtajā valodā apgūstamo mācību priekšmetu izvēle ir skolas ziņā.

29.janvārī mazākumtautību skolēnu protesta akcija Ventspilī.

5.februārī likumprojekta pieņemšana trešajā lasījumā. Šajā dienā tika organizēti masu protesta mītiņi pie Saeimas ēkas un Valsts prezidentes pils.

11.februārī Rīgā streiks - mītiņš pie Valsts prezidentes pils. Līdz 12. februārim valsts prezidente *varēja* atdot pieņemto Izglītības likumu Saeimā atkārtotai izskatīšanai.

13.februārī Valsts prezidente izsludināja pieņemtos grozījumus Izglītības likumā. Šādu valsts pirmās amatpersonas lēmumu krievu skolu aizsardzības štābs komentē kā pierādījumu tam, ka Valsts prezidente nav visu Latvijas iedzīvotāju prezidente.

27.februārī stājās spēkā pieņemtie grozījumi Izglītības likumā. Rīgā Basteja kalnā tiek organizēta akcija "Siena", lai aizstāvētu videoklipa "Melnais Kārlis" (videoklips ir veidots uz grupas "Pink Floyd" dziesmas "Another Brick in The Wall" ("Vēl viens ķieģelis sienā")) bāzes un vēršas pret izglītības reformu Latvijā) veidotājus un dalībniekus.

6.martā notika Latvijas krievu skolu aizstāvju kongress. Tā dalībnieki izvirza trīs galvenās prasības. Pirmkārt, atjaunot izglītību krievu valodā, otrkārt, LR pilsonības piešķiršanu visām personām, kurām ir "LR nepilsoņa" statuss, treškārt, oficiālās valodas statusa piešķiršanu krievu valodai.

15.aprīlī Rīgā Esplanādē pie J. Raiņa pieminekļa streiks pret izglītības reformu. Akcijas galvenais mērķis nodot Izglītības un zinātnes ministram un ministru prezidentam vēstuli "Mums nav vajadzīga šāda reforma!".

16.aprīlī Rīgā organizēta atklātā stunda krievu valodā pie Kongresu pils.

1.maijā Liepājā nesankcionēta akcija pret mazākumtautību skolu pāreju uz mācībām pārsvarā latviešu valodā. Skolās tika izplatītas skrejlapas ar aicinājumu piedalīties krievu skolu aizsardzības akcijā "pret izglītības krievu valodā iznīcināšanu".

1.maijā Rīgā pie Uzvaras pieminekļa notika manifestācija "Par krievu skolām vienotā Eiropā".

10.jūnijā Krievu skolu aizsardzības štābs organizēja krievu izglītības aizstāvju delegācijas tikšanos ar komisāru jautājumos par cilvēktiesību aizstāvību Alvaro Hil-Roblesu, kā arī ar vairākiem ES deputātiem Strasbūrā.

Visu vasaru Krievu skolu aizsardzības štābs gatavojās protesta akcijām 1.septembrī. Diskusija par šīm protesta akcijām un izglītības reformu īpaši aktualizējās augusta otrajā pusē. Augusta vidū protesta akciju aktīvisti vēstulē valsts augstākajām amatpersonām brīdina, ka masveidīgie protesti pret izglītības reformu "izsauc nopietnas bažas, ka 1.septembrī iespējama protestējošo atklāta sadursme ar policiju".

No 23.augusta līdz 3.septembrim izglītības reformas pretinieki rīkoja piketu Esplanādē. Šī akcija tika organizēta kā diennakts pasākums, kas ilga divpadsmit diennaktis.

Laika periodā no 22.augusta līdz 5.septembrim protesta grupa (6 cilvēki) pieteica bada streiku.

1.septembrī svinīgo līniju laikā tika organizēta protesta lapiņu izplatīšanas akcija, 1.septembra vakarā protestētāju grupa (8 cilvēki) pieķēdējās pie MK durvīm.

Paralēli krievu skolu aizstāvības štāba 1.septembrī organizētajai sapulcei Uzvaras parkā, Izglītības un zinātnes ministrija un Rīgas dome 11.Novembra krastmalā rīkoja koncertu ar latviešu un krievu mūziķu, tai skaitā, populārās grupas „Mumij Troll” piedalīšanos par godu Zinību dienai.

Neskatoties uz krievu skolu aizstāvības štāba aicinājumiem no 2.septembra boikotēt mācību darbu, gandrīz visi mazākumtautību skolu skolēni Latvijā uzsāka mācības, kā paredzēts.

11.septembrī tika organizēts krievu kopienas apvienotais kongress, kurā piedalījās 270 pārstāvji, un tika dibināta jauna nevalstiska organizācija *OKROL* - Latvijas Krievu kopienas apvienotais kongress cīņai par valodu, pilsonību, varu valsts pārvaldē.

Analīzes rezultāti

Šajā rakstu analīzē tiek izmantots dalījums “latviešu avīzēs” un “krievu avīzēs”, jo izglītības reformas norises tiek atšķirīgi atspoguļotas latviski un krieviski rakstošajā presē. Tomēr arī abu šo grupu ietvaros saskatāmas būtiskas atšķirības, piemēram, laikraksts “Latvijas Avīze” atklāj latviski nacionālāku nostāju nekā citas latviski izdotās avīzes. Lielākoties katra avīze vairāk vai mazāk izteikti atbalsta vienu viedokli, un caur šo prizmu raksta par notikumiem izglītības reformas sakarā.

Pirms aplūkojam konkrētu notikumu un sociālo aktoru atspoguļojumu latviešu un krievu presē, tiks raksturotas laikrakstu vispārējās nostādnes jautājumos par izglītības reformu un etniskajām attiecībām kopumā.

Kopumā latviešu avīzes par mazākumtautību izglītības reformu raksta daudz mazāk nekā krievu avīzes, to dienaskārtībā lielākoties spēj ielauzties tikai nozīmīgākie notikumi saistībā ar reformu. Tātad laikraksti latviešu valodā izteikti orientējas uz latviešu lasītāju un pieņem, ka viņu mazākumtautību izglītības reforma īpaši neinteresē. Par to liecina arī tas, ka, aplūkojot aktuālus notikumus saistībā ar reformu, ļoti bieži raksta sākumā tiek sniegts vispārīgs pārskats par situāciju šajā jomā un pārmaiņām mazākumtautību izglītībā kopš neatkarības atgūšanas.

Latviešu preses izdevumos raksturīgākās propozīcijas⁹ vai citiem vārdiem, nozīmīgākās tēmas:

⁹ Termins „propozīcijas” tiek lietots kritiskās diskursa analīzes pieejas nozīmē. Diskursu ietvaros būtiska nozīme ir tēmu reprezentēšanai jeb diskursa ietvaros nozīmīgākās informācijas atlasīšanai un izcelšanai. Šo tēmu apzīmēšanai T. Van Dijks lieto apzīmējumu „propozīcija”.

Latviešu valoda mazākumtautību skolās jāapgūst ļoti labi, lai nodrošinātu visu jauniešu vienlīdzīgas iespējas iestāties valsts augstskolās un viņu konkurētspēju darba tirgū. Izglītības reforma ir viena no iespējam nodrošināt mazākumtautību skolu skolēniem labas latviešu valodas zināšanas.

Likums nosaka, ka šī mērķa sasniegšanai priekšmetu apgūvē nepieciešams izmantot latviešu valodu kā mācību valodu. Nav saprotams, kāpēc krievvalodīgie protestē, ja valsts ir piekāpusies un atsacījiesies no prasības mācīties tikai latviešu valodā, tā vietā nosakot proporciju 60/ 40. Savukārt protesta akcijas nav jāņem vērā, jo tajās piedalās tikai neliela krievvalodīgās sabiedrības daļa. Vienīgi satrauc krievvalodīgo atklāti paustā neapmierinātība un kareivīgais noskaņojums, kā arī pretošanās latviskas Latvijas veidošanai.

Krievu valodā iznākošajos laikrakstos norises saistībā ar izglītības reformu tiek atspoguļotas daudz plašāk nekā latviski rakstošajā presē.

Par izglītības reformas kā tēmas nozīmīgumu krievu laikrakstos liecina arī tas, ka gandrīz ikvienā intervijā par jebkuru tēmu aplūkotajā laika posmā tiek uzdots jautājums par intervējamā attieksmi pret izglītības reformu.

Krievvalodīgo propozīcijas:

Krievu avīzēs kā arguments par izglītību dzimtajā valodā tiek minēts, ka šajā ziņā tiesībām un iespējām jābūt vienlīdzīgām – ja reiz latviešiem ir tāda iespēja, arī krievu bērniem jābūt tādai iespējai.

Savai argumentācijai krievu avīzes nereti izmanto salīdzinājumu ar padomju laikiem, norādot, ka izglītības reforma ir latviešu atreibība par padomju gadu ciešanām, tūlīt minot pretargumentu, ka tad latviešiem tomēr neaizliedza mācīties dzimtajā valodā, un norādot, ka pašreizējā valsts politika ir nežēlīgāka un netolerantāka par padomju varu.

Apspriežot izglītības reformu, krievu laikrakstos parasti tiek uzsvērts, ka krievvalodīgie uzskata, ka latviešu valoda ir jāzina un jāmacās. Tomēr jautājumā par to, kādā veidā skolās mācīt latviešu valodu, visbiežāk kā pieņemamākais veids tiek minētas latviešu valodas stundas (tāpat kā latvieši ļoti labi apguvuši krievu valodu), nevis apgūstot mācību priekšmetus latviski. Savukārt priekšmetu mācīšana latviski nozīmē, ka cieš skolēnu zināšanas. (Šo argumentu savukārt parasti nemin latviešu prese.)

Tā kā avīzes lielākoties pārstāv kādu vienu nostāju attiecībā uz izglītības reformu, tad citi viedokļi tiek publicēti samērā reti vai arī noteiktā gaismā. Krievu avīzēs dominējošajam viedoklim pretēji uzskati parādās gadījumos, ja tos pauž amatpersonas, kuras ir atbildīgas par izglītības politiku un atbalsta to. Jāatzīst, ka krievu avīzēs atšķirībā no latviešu preses šad un tad parādās arī pretējais viedoklis 'savējo' vidū, piemēram, krievvalodīgie, kas atbalsta izglītības reformu. Kopumā aplūkotajā laika periodā latviešu avīzēs mazākumtautību pārstāvji parādās mazāk, nekā krievu laikrakstos – latvieši.

Aplūkojot izglītības reformu etnisko attiecību kontekstā, laikrakstos iezīmējas vairāki vispārīgi diskursi:

Diskursu "MĒS negribam naidu" izmanto gan latviešu, gan krievu avīzes, tiesa, no pretējām pozīcijām. Ja pirmās rada priekšstatu par protestētāju agresivitāti, tad otrās uzsver miermīlīgo noskaņojumu, piemēram, badastreiku kā nevardarbīgas

pretošanās veidu. Tādējādi tiek leģitimēta sava pozīcija, diskreditēta pretējā puse un pastiprināts etnolingvistisko grupu pretnostatījums (mēs un viņi).

«Когда колонна с криками «Руки прочь от русских школ!» проходила мимо латышской школы, на шум открывались окна классов. И наши дети дружелюбно махали своим сверстникам руками. Так что пусть политики не говорят о разжигании межнациональной розни. Русские дети вообще не связывают свои акции в защиту русской школы с национальными разборками!»

(“Kad kolonna ar saucieniem “Rokas nost no krievu skolām!” gāja garām latviešu skolai, atvērās klašu logi. Un mūsu bērni draudzīgi māja saviem vienaudžiem. Tāpēc lai politiķi nerunā par nacionālā naida kurināšanu. Krievu bērni vispār nesaista savas krievu skolu aizstāvības akcijas ar nacionāliem ķīviņiem!”)
(Вести Сегодня, 6.02)

Krievu avīzēs samērā bieži parādās fašisma diskurss, kura ietvaros latvieši dažādos kontekstos tiek pielīdzināti fašistiem, bet valsts īstenotā politika - genocīdam. Tas saistās ar latviešu un krievu avīzēs paustajiem pretējiem viedokļiem attiecībā uz 2. pasaules kara beigām, no vienas puses, uztverot to kā okupāciju, vai no otras - kā atbrīvošanu no fašisma. Tāpat fašisma diskurss sasaucas ar diskusiju par latviešu līdzdalību kara noziegumos. Šis diskurss tā daudzinātājiem dod neapšaubāmu morālu pārākumu, kas savukārt palīdz leģitimēt viņu viedokli attiecībā uz izglītības reformu.

“Mums ir jāatbrīvo Latvija no neonacisma” (mītiņa dalībnieka teiktais, Latvijas Avīze, 3.09)

«Реформа - это духовный геноцид! Реформа - это фашистский эксперимент! »
(“Reforma – tas ir garīgs genocīds! Reforma – tas ir fašistisks eksperiments!”)
(Вести Сегодня, 2.09)

«..депутат Геннадий Котов продемонстрировал символ той партии, которая и была инициатором реформы,- «Тевземей ун Бривибай». Символ партии – свастика.» (*..deputāts Genādijs Kotovs nodemonstrēja tās partijas simbolu, kas arī bija reformas iniciatore, - “Tēvzemei un Brīvībai”. Partijas simbols ir svastika.*)
(Вести Сегодня, 2.09)

Diskurss “valsts jūsu labā ir tik daudz darījusi”: – latviešu avīzēs nereti kā pretargumentu skolu negatīvībai īstenot izglītības reformu tiek minēti valsts iestāžu ieguldījumi reformas sagatavošanai – finansu līdzekļu apjoms, bilingvālās izglītības kursi skolotājiem. Lasītājs tiek rosināts domāt, ka pēc tik lieliem ieguldījumiem visām skolām jābūt gatavām pāriet uz mācībām pārsvarā latviešu valodā.

Notikumu atspoguļojums

Atbilstoši N. Ferklafa (Fairclough, 2003) izstrādātajai diskursa analīzes pieejai teikumos var izdalīt trīs pamatelementus – procesus, dalībniekus un apstākļus. Turpinājumā tiks aplūkots, kā latviešu un krievu presē atspoguļoti atsevišķi notikumi saistībā ar izglītības reformu, pēc tam ir analizēts nozīmīgāko iesaistīto sociālo aktoru raksturojums.

Demonstrācija pie Rīgas pils 5. februārī

Latviešu avīzes cenšas mazināt protesta demonstrācijas apmērus un nozīmi, izmantojot dažādas diskursīvās stratēģijas:

- radot priekšstatu par nelielu akciju dalībnieku un pasīvo atbalstītāju skaitu;
- diskreditējot dalībniekus, detalizēti aprakstot to negatīvās iezīmes (nekulturāli, slinki, nelojāli, latviešiem naidīgi, neorganizēti u.c.);
- norādot uz Krievijas politiķu līdzdalību protesta akciju organizēšanā;
- uzsverot gadījumus, kad akcijas ir nesankcionētas, un saistot tās ar pārkāpumiem, policiju, nelikumībām (“..vara tiecas skolēnu aktivitātes pārvietot no sociālpolitiskas nostājas izpausmes konkrētas lietas sakarā kaut kur puskriminālā zonā” (NRA, 17.02));
- akcentējot, ka akcijas rada draudus drošībai (“..tika pat izsaukti policijas papildspēki, kas mēģināja novērst jauniešu iespējamās provokācijas” (NRA, 6.02))

Šīs stratēģijas tiek izmantotas ar mērķi rosināt latviešu auditoriju domāt, ka patiesībā viss ir kārtībā, protestus var neņemt vērā, uz tiem var nereagēt pēc būtības un nemeklēt problēmas cēloņus un risinājumus.

Latviešu avīzēs tika plaši aprakstīta atsevišķu demonstrācijas dalībnieku nekulturālā uzvedība un huligānisms:

“..apgānot prezidentes rezidenci”, “..bradāja pa apstādījumiem”, “..bezkauna, kurš alkohola reibumā pie pils čurāja”, “..policija konstatēja, ka uz pils sienām uzzīmēta svastika un prezidentei Vairai Viķei-Freibergai adresēti rupji uzraksti”, “vandaļi” (Latvijas Avīze, 6.02); “piketētāji mērķtiecīgi meta pa pils logiem” (NRA, 6.02)

Krievu presē šie pārkāpumi aprakstīti ļoti īsi, savukārt akcentēti šādi aspekti:

- demonstrācijas masveidīgums (latviešu un krievu avīzēs minēts krasi atšķirīgs dalībnieku skaits);
- visas krievvalodīgo sabiedrības iesaistīšanās:

«Среди защитников русского образования были все: и дети рабочих, и дети крупных бизнесменов, которые пришли на митинг с персональными шоферами и охраной» (“Krievu izglītības aizstāvju vidū bija visi – gan strādnieku, gan lielu biznesmeņu bērni, kas atnāca uz mītiņu ar personīgajiem šoferiem un apsardzi.”) (Вести Сегодня, 6.02)

Kopumā krievu avīzēs notikumi aprakstīti daudz plašāk un ilustrēti ar lielām fotogrāfijām (vēlāk ar šīm fotogrāfijām papildināti arī citi raksti saistībā ar izglītības reformu). Demonstrācija tiek attēlota kā revolūcija, vēsturiski nozīmīgs izšķirošs notikums visu Latvijas krievvalodīgo dzīvē, rakstos daudz dramatisma un patosa, par to liecina arī virsraksti «Школьная революция» (“Skolu revolūcija”)(Вести Сегодня, 6.02), «День неповиновения» (“Nepakļaušanās diena”)(Телеграф, 6.02), «Страсти вокруг реформы–2004: весна на дворцовой площади» (“Kaislības ap reformu-2004: pavasaris pils laukumā”)(Час, 6.02), «Сегодня решается будущее всего русского нацменьшинства» (“Šodien izšķiras visas krievu nacionālās minoritātes nākotne”)(Вести Сегодня, 6.02)

Vairākkārt tiek vilktas paralēles ar cīņu par Latvijas neatkarību Atmodas gados, tādējādi vedinot domāt par tautas ciešanām un cīņu par tiesībām uz brīvību pret represīvu valsts varu.

«Наверное, этот по-весеннему теплый февральский день войдет в историю русских Латвии. Потому что это начало русской весны. Бархатная революция. Атмода?» (“Šī pavasarīgi siltā februāra diena droši vien ieies Latvijas krievu vēsturē. Jo tas ir sākums krievu pavasarim. Samta revolūcija. Атмода?”) (Час, 6.02)

Pieaugošie konflikti starp krievu un latviešu skolēniem

Latviešu avīzēs manāms ievērojami lielāks satraukums par iespējamo vardarbības pieaugumu Latvijā saistībā ar latviešu un krievu jauniešu konfliktiem (“*Sabiedrībā notiek vardarbības eskalācija*”, “*..vardarbība var tikai palielināties*”) (Latvijas Avīze, 14.02)). Kā galvenais iemesls tiek minētas protesta akcijas pret izglītības reformu. Konflikti tiek atspoguļoti diezgan dramatiski, kas liek domāt, ka situācija ir ļoti nopietna un steidzami nepieciešama aktīva pretdarbība, citādi krievi stipri nodarīs pāri latviešu skolēniem. Un tūlīt seko arī Rīgas domes loceklis A. Vilka aktivitāšu, kas veiktas, lai mazinātu konfliktu draudus, uzskaitījums.

Savukārt krievu laikrakstos saklausāma ironija par latviešu bailēm no krievu bērniem un it kā ikdienišķo pusaudžu konfliktu dramatisēšanu.

Interesanti, ka presē nav minēts neviens gadījums, kurā latvieši darījuši pāri krievu skolēniem, tomēr formulējumi lielākoties ir neitrāli – “konflikti starp latviešiem un krieviem”.

Prezidente paziņo, ka izsludinās Izglītības likuma grozījumus

Gan krievu, gan latviešu avīzes uzsver, ka prezidente ilgi un rūpīgi iedziļinājusies Izglītības likuma grozījumos un daudz laika veltījusi sarunām ar dažādu viedokļu aizstāvjiem – PCTVL deputātiem, LAŠOR, organizāciju “Strasbūra”, IZM, ĪUMSILS sekretariātu un citiem. Prezidentes paziņojums kā ļoti nozīmīgs lielā mērā gan latviešu, gan krievu avīzēs atspoguļots tiešajā runā.

Krievu avīzēs prezidentes pieņemtais lēmums tika uztverts ar lielu vilšanos un sarūgtinājumu:

«Очень жаль, г-жа президент, что вы такая непонятливая. Мы до последнего верили в вашу государственную мудрость, но, видимо, ошиблись. Печально однако...»

“Ļoti žēl, prezidentes kundze, ka Jūs esat tik neattapīga. Mēs līdz pēdējam ticējām jūsu valstiskajai gudrībai, bet acīmredzot kļūdījāties. Skumji tomēr...” (Вести Сегодня, 11.02)

«Президент Латвии против русских школ!» (“LR prezidente ir pret krievu skolām!”) (Вести Сегодня, 11.02)

Emsis tiekas ar direktoriem

Latviešu valodā izdotās avīzes I. Emša tikšanās ar mazākumtautību skolu direktoriem apraksta kā ļoti pozitīvu, uzsverot jauko gaisotni un savstarpējo sapratni: “*..saruna noritēja (..) konstruktīvi abpusēji simpātiju gaisotnē – ar premjera pateicības vārdiem skolu vadītājiem un arī skolu direktoru atklāti pausto labvēlību*

pret ministru Radzēviču”, “..direktore (..) iepriecināja premjeru”, “..un atkal cerības viesā ministrs Radzēvičs”, “..ministrs bija iepriecināts, ka..” (Latvijas Avīze, 20.08).

Latviešu avīzes šīs tikšanās aprakstā ļoti uzsver (ar atvieglojuma sajūtu, triumfāli), ka mazākumtautību skolas ir gatavas ar 1. septembri 10. klasēs uzsākt mācības pārsvarā latviešu valodā, jo to pauduši skolu direktori, kas piedalījās sarunā. (“Skolas apliecina gatavību reformai” (Diena, 20.08)) Tātad direktoru kā reformā iesaistīto izteikumi tiek uzskatīti par ticamības garantu. Tiek radīts priekšstats par visu klātesošo absolūtu vienprātību, kas rada iespaidu, ka rakstā tiek pausts praktiski visas sabiedrības viedoklis.

Turpretī krieviski iznākošie laikraksti pret šo I. Emša tikšanos ir daudz skeptiskāki un apšaubā premjera secinājumu, ka mazākumtautību skolas reformai ir gatavas. Tā “Час” uzsver, ka Emsis izdarījis secinājumus pēc stundu garas sarunas ar 19 mazākumtautību skolu direktoriem, savukārt latviešu avīzes tos uzskata par pilnīgi pamatotiem (“..tikšanās, lai saprastu reālo situāciju krievu skolās” (Latvijas Avīze, 21.08)). Tomēr arī “Latvijas Avīzē” minēts, ka ar premjeru “..tikās to skolu vadītāji, kuri šim mācību gadam jau gatavojušies pirms 5 un pat 10 gadiem. Tāpēc saruna noritēja bez savstarpējiem apvainojumiem un liekiem asumiem” (Latvijas Avīze, 20.08).

Krievu laikraksti ironizē par direktoru vienprātību. Tas tiek skaidrots, pirmkārt, ar to, ka uzaicināti tikai tie direktori, kas atbalsta izglītības reformu. «Их коллег, критически оценивающих реформу, в списке приглашенных не было. И значит честного диалога по реформе-2004 как не было, так и нет. Так, показательный междусобойчик...» (“Viņu kolēģu, kas kritiski vērtē reformu, ielūgto sarakstā nebija. Tātad vēl joprojām nav godīga dialoga par 2004. gada reformu. Tāds savējo izrādīšanās tusiņš.”) (Вести Сегодня, 20.08)

Otrkārt, klātesošie direktori baidījušies paust patieso viedokli:

«..даже многие лояльные директора вдали от представителей власти о той же реформе отзываются неодобрительно (предварительно убедившись, что рядом не включен диктофон). И, конечно же, сидя за одним столом с министрами, вряд ли они стали бы высказывать опасения в связи с нововведениями в образовании.» (“..pat daudzi lojāli direktori tālāk no varas pārstāvjiem par to pašu reformu izsakās negatīvi (iepriekš pārliicinoties, ka blakus nav ieslēgta diktoфона). Un, protams, sēžot pie viena galda ar ministriem, diez vai viņi sāktu izteikt savas bažas saistībā ar jaunievedumiem izglītībā.”) (Телеграф, 20.08)

Arī latviešu avīzēs tiek akcentēta direktoru pakļautība un amata pienākums īstenot mazākumtautību izglītības reformu, nevis direktoru viedoklis: “..ja ir pieņemts likums par izglītības reformu, skolas to pildīsot” (Diena, 20.08). Savukārt skolu direktoru minētās problēmas izglītības reformas īstenošanā netiek saistītas ar iespējamo izglītības kvalitātes pazemināšanos, kas ir galvenais reformas pretinieku arguments.

Badastreika sākums

“Diena” badastreika izsludināšanu apraksta komiskā stilā, tādējādi norādot, ka šī akcija nav nopietni ņemama: “Kad pieci vīri beidzot bija ieņēmuši vietas uz neliela

dēļu paaugstinājuma, klāta finiera gabaliem, viens no viņiem svinīgi paziņo: “Badastreiku izsludinu par atklātu!”, “viss štāba dibinātāju zieds” (Diena, 24.08).

Štāba aktīvistu un PCTVL biedru izteikumi ir atspoguļoti atstāstījuma izteiksmē, tā mazinot teiktā ticamību.

Turpretī krievu avīzes, rakstot par badastreiku, uzsver akcijas dalībnieku drosmi, pašizliedzību, kā arī to, ka tas ir galēja izmisuma solis, kad izmēģināti citi protesta veidi. Tā ir nevardarbīga pretošanās represīvai valsts varai. Tiek plaši aprakstīti akcijas dalībnieki un viņu viedoklis, rosinot lasītāju identificēšanos ar viņiem un līdzjūtību.

1. septembra notikumi

Gan krievu, gan latviešu laikraksti 1. septembra notikumu atspoguļojumā akcentē plašos drošības pasākumus un lielo kārtības sargu skaitu, detalizēti un daudzviet atzinīgi apraksta policijas darbības. Dažviet latviešu un krievu avīzēs sniegta atšķirīga informācija, piemēram, par mītiņa dalībnieku skaitu, tomēr daudz vairāk atšķiras norišu interpretācijas un rakstos piešķirtās nozīmes nokrāsas.

Mītiņš pie Uzvaras pieminekļa

Mazākumtautību izglītības reformas pretinieku mītiņš ļoti plaši atspoguļots gan krievu, gan latviešu avīzēs. Latviešu avīžu rakstos dominē ironija un bailes. Mītiņa dalībnieki tiek attēloti komiski, izceļot runātāju teiktajā mulķīgāko, bet neatainojot protestu būtību:

“*“Apsmiesim reformu ar bērnu smiekliem – hā, hā!” aicināja pedagogs ar 30 gadu stāžu J. Pliners, un mītiņa dalībnieki viņam pievienojās šajā naivajā akcijā.*” (NRA, 2.09),

“*..tribīnē kāpēji lielākoties izcēlās ar patosa pilnām runām, no kurām lielāko klātesošo sajūsmu izpelnījās kāda jaunieša teiktais, ka Latvijā ar viņiem “veic fašistiskus eksperimentus”*” (NRA, 2.09).

Latviešu avīzēs mītiņa dalībnieki tiek attēloti kā nekritisks, nedomājošs pūlis, ar kuru manipulē protesta akcijas organizētāji: “*protestējošie organizēti atkārtoja no skatuves skanošos saukļus*”, “*turpināja aplaudēt, atbalstot visu, kas tika teikts no skatuves*” (Diena, 2.09).

Latviešu laikrakstos protesta akcijas vairākkārt apzīmētas ar vārdu “šovs”, tādējādi uzsverot, ka to organizatoru patiesie mērķi ir ārišķīgi, un novēršot uzmanību no protestu būtības:

“*..kaut kāds šovs [protestētājiem] bija vajadzīgs*” (Diena, 2.09),

“*..akcija tika veikta tikai tāpēc, lai to parādītu tieši krievu auditorijai publicitātes iegūšanai*”, “*“Šovs” ar pieķēdēšanos*” (Latvijas Avīze, 3.09).

Līdzīgas noskaņas vērojamas arī krievu avīzēs: «*Акция протеста прошла по уже отработанному сценарию – лозунги «Руки прочь от русских школ» (..) и так далее.*» (“*Protesta akcija noritēja pēc jau noslīpēta scenārija – lozungi “Rokas*

nost no krievu skolām” (..) un tā tālāk.” (Телеграф, 2.09). Krievu laikrakstos ļoti uzsvērta ārzemju mediju klātbūtne mītiņā (Час, Вести Сегодня 2.09).

Atspoguļojot 1. septembra notikumus, spriedze jaušama gan latviski, gan krieviski rakstošajās avīzēs, tomēr šķiet, ka latviešu laikrakstos baiļu un draudu sajūta ir izteiktāka (*“..viņus [mītiņotājus] uzmanīja gara policistu ķēde”* (Diena, 2.09)). Dažādas briesmas gan latviešu, gan krievu žurnālisti gaidīja no “provokatoriem”, kuru tēlā, šķiet, apvienoti gan Krievijas specdienesti, gan vienkārši iereibuši iedzīvotāji:

“..kāds provokators – sarkanā jakā un cepurē viņš tuvāk stāvošajiem vicina gar degunu krievu skolu aizstāvju emblēmas” (Diena, 2.09)

“..spontānais un nesankcionētais protesta mītiņš, kuru Ministru kabineta (MK) ēkas tuvumā izprovocēja krievu skolu aizstāvības štāba aktīvisti” (NRA, 2.09)

“Štābisti provocē nekārtības” (NRA, 2.09)

Un kaut arī līdz vēlam vakaram notikumi bija risinājušies samērā mierīgi, bailes vēl nebija izklīdušas: *“..līdz plkst. 22.30 nebija ziņu, ka būtu notikuši kādi būtiski incidenti”* (Diena, 2.09).

Krievu avīzes akcentē mītiņa masveidīgumu un to, ka piedalījušies dažādu sociālo grupu pārstāvji, ieradušies arī cilvēki no citām Latvijas pilsētām.

Koncerts Doma laukumā

Latviešu avīzēs Izglītības un zinātnes ministrijas rīkotais koncerts atspoguļots plašāk nekā krievu presē. Latvieši to apraksta ļoti pozitīvi, uzsverot lielo klausītāju skaitu – *“..jauniešu tūkstoši koncertā svinēja jaunā mācību gada sākumu”, “..laukums pilns apņēmīgi bezbēdnīgu jauniešu – latviešu, krievu, lielām nošļukušām biksēm, kostīmos un uzvalkos, arī pa daļai iereibušu”* (Diena, 2.09). Tiek akcentēts koncerta dalībnieku miermīlīgais noskaņojums (netieši pretstatot to reformas pretinieku mītiņa dalībnieku iedomātajai agresivitātei): *“..Edgars saka, ka no kautiņiem baidoties, tad gan būs jāskrien prom, bet nesaprot, kāpēc īsti būtu jākaujas”* (Diena, 2.09).

Krievu presē tiek akcentēts, ka koncerts tika rīkots ar mērķi pārvilināt krievu jauniešus no mītiņa Uzvaras laukumā, kā arī, ka tas rīkots par valsts budžeta līdzekļiem (Телеграф, 20.08).

Streiks “Tukšās skolas”

Krievu un latviešu avīzēs protesta akcija atspoguļota diezgan pretrunīgi – latviešu avīzes apgalvo, ka akcija ir izgāzusies, jo lielākā daļa mazākumtautību skolu skolēnu devušies uz skolu. “Krievu skolu aizstāvības štāba izsludinātā akcija ‘Tukšās skolas’ atbalstu neguva ne pirmajā, ne otrajā dienā.” (Diena, 4.09). Šim viedoklim pievienojas arī Телеграф ar virsrakstu «Школы не опустели» (“Skolas nav tukšas”) (Телеграф, 3.09). Latviešu avīzēs pie vārda tikuši tikai tie, kas atbalsta izglītības reformu, rodas iespaids, ka netiek pieļauta pat doma, ka ir iespējams arī cits viedoklis, vēl jo vairāk, drosme to atklāti paust: *“..pat 21. vidusskolas direktore nemaz necenšas slēpt savu negatīvo nostāju pret mazākumtautību izglītības reformu”* (Latvijas Avīze, 3.09).

Turpretī, lasot krievu laikrakstus, lielākoties rodas pretējs iespaids par skolās notiekošo: «Школьная забастовка началась» (“Skolu streiks ir sācies”)(Час, 3.09).

Gan latviešu, gan krievu prese samērā dogmatiski atbalsta vienu vai otru nostāju attiecībā uz akciju “Tukšās skolas”, un ja kāds pauž atšķirīgu nostāju, tad tiek meklēti visdažādākie iemesli, kāpēc tas tā ir. Bet netiek pieļauta doma, ka tas ir indivīda apzināts viedoklis: “..viņi vienkārši izmantoja gadījumu neierasties uz stundām” (Latvijas Avīze, 3.09), «Народ после лета еще не раскачался.» (“Tauta pēc vasaras vēl nav iešūpojusies.”)(Час, 3.09).

Dalībnieku raksturojums

Viena no plaši izmantotām diskursīvajām stratēģijām ir detalizēti aprakstīt vēlamo, bet pavisam abstrakti un vispārīgi – to, kas neatbilst autora perspektīvai. Rakstos par izglītības reformu krievu presē biežāk sastopami individualizēti sociālo aktoru raksturojumi, tādējādi vedinot lasītājus identificēties ar viņu skatījumu.

Turpretī latviešu avīzēs izglītības reformas pretinieki kopumā tiek diskreditēti ar dažādiem paņēmieniem, galvenokārt uzsverot politiķu savtīgās intereses un manipulāciju ar krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, kā arī centienus radīt dažādas nekārtības un draudus sabiedriskajai drošībai:

“antireformisti”, vēlas “piesaistīt sev politisko reklāmu” (Diena, 20.08)

“..tukša muca, kas tālu skan” (prezidente, Diena, 20.08)

“..neļautu visādiem provokatoriem jaukt gaisu” (Latvijas Avīze, 21.08)

Latviešu avīzēs vairākkārt pieminēti nedaudz mistiski ‘spēki’, kas pretojas izglītības reformai. Tas vedina domāt par nezināmām, grūti prognozējamām briesmām.

“..pret izglītības reformu vērsto spēku pārstāvji”, “..ja ir spēki, kas iedomājas...” (Diena, 20.08)

Latvieši un krievi

Pieminot abu etnolingvistisko grupu pārstāvjus, gan latviešu, gan krievu laikraksti virzās no savējā uz svešo, tāpēc latviešu presē raksta “latviešu un krievu skolēni”, savukārt krievu presē – “krievu un latviešu skolēni”.

Krievu presē diezgan bieži tiek rakstīts par “krievu kopienu” vai divām kopienām («Русская община Латвии» (“Latvijas Krievu kopiena”)(Час, 02.09)), turpretī latviešu presē vārds kopiena parādās tikai savienojumā – divkopienu valsts vai divkopienu sabiedrība, jo tas ir negatīvs nākotnes scenārijs vai realitāte, ko latvieši uzskata par nevēlamu.

Gan krievu, gan latviešu avīzes cenšas pamatot savu nostāju, rakstot par cilvēkiem no “pretējās puses”, kas atbalsta tajās dominējošo viedokli. Tā, piemēram, “Вести Сегодня” stāsta par bērniem «..из трех латышских школ (!), которые рассказывают своим о сути этой реформы и информируют об акциях протеста. В результате чего около 70 латышских учащихся регулярно протестуют вместе с русскими.» (“..no trim latviešu skolām (!), kas stāsta

savējiem par šīs reformas būtību un informē par protesta akcijām. Tāpēc aptuveni 70 audzēkņu regulāri protestē kopā ar krieviem.”) (Вести Сегодня, 6.02).

Krievu avīzēs tiek akcentēts viedoklis, ka krievi nav iebrucēji šajā zemē, bet drīzāk līdzinās vēsturiskai minoritātei.

«Традиции русского языка на этой земле уходят в глубь столетий. Много веков назад здесь жили русские люди, они участвовали в формировании коренного населения Латвии.» (“Krievu valodas tradīcijas šajā zemē stiepjas gadsimtu dziļumā. Pirms daudziem gadsimtiem šeit dzīvoja krievu cilvēki, viņi veidoja Latvijas pamatiedzīvotāju daļu.”)(Час, 2.09)

Mazākumtautību skolu skolēni

Gan latviešu, gan krievu avīzēs skolēni visbiežāk tiek saukti par bērniem, tomēr ar atšķirīgu diskursīvu mērķi. Latviešu prese tādējādi uzsver skolēnu nespēju patstāvīgi spriest par izglītības reformu un organizēt protesta akcijas un cenšas radīt priekšstatu, ka skolēni protesta akcijās piedalās tikai kā pieaugušo ļaunprātīgu manipulāciju upuri un paši īsti neapzinās, pret ko protestē.

“..mītiņā bija ierauti arī bērni, kas jaunāki par desmit gadiem” (Latvijas Avīze, 6.02)

“Skolēnus uzkurināja ar megafoniem aprīkojušies Tatjana Ždanoka, Jakovs Pliners, Genādijs Kotovs un viņu biedri. Neļaujot pūlim atslābt un zaudēt kaujiniecisko garu, viņi pa laikam atkārtoja izkļedzamo.” (Latvijas Avīze, 6.02)

“..arī viņas nevarēja pateikt, ko tad, viņuprāt, īsti nozīmē izglītības reforma. Mītiņotāju vidū bija ļoti daudz pamatskolas vecuma bērnu, kuri par reformas būtību nevarēja pateikt neko, izņemot jau dzirdētas frāzes un lozungus.” (Latvijas Avīze, 6.02)

Turpretī krieviski rakstošajā presē skolēni tiek saukti par bērniem («дети», «ребята»), lai akcentētu viņu neaizsargātību pret politiķu ļaunprātīgajiem lēmumiem. Pretēji latviešu avīzēm tiek uzsvērts, ka krievu skolēni paši spēj izvērtēt situāciju un patstāvīgi veidot savu viedokli par izglītības reformu. Tāpēc skolēni, kas piedalās protesta akcijās, apzināti pauž savu personisko nostāju, nevis ir upuri krievu politiķu manipulācijām vai vienkārši nevēlas iet uz skolu. Krievu presē skolēni tiek slavēti, ka jau tik agrā vecumā ir garīgi nobrieduši un spēj parādīt pilsonisku drosmi un iniciatīvu.

«Ребята один за другим поднимались на сцену - им было что сказать публике.» (“Bērni viens pēc otra kāpa uz skatuves – viņiem bija, ko teikt publikai.”)(Час, 2.09))

Ļoti bieži krievu avīzēs tiek akcentēta skolēnu piederība krievu etnolingvistiskajai kopienai, skolēnus apzīmējot ar “наши дети” (“mūsu bērni”). Tādējādi tiek veidots un uzsvērts pretstats starp latviešu un krievu kopienām un veicināta lasītāju identificēšanās ar krievu skolēnu izglītības problēmām.

Savukārt, latviešu avīzēs, lai noniecinātu protestētājus lasītāju acīs, detalizēti tiek atspoguļota atsevišķu protesta akciju dalībnieku nekulturālā rīcība.

Politikā

Jānošķir PCTVL un citu partiju deputāti, kas pretēji tiek atspoguļoti gan latviešu, gan krievu presē. Krievu presē PCTVL deputātu darbība un viedokļi atspoguļoti daudz plašāk, savukārt latviešu presē viņu viedokļi parādās daudz retāk.

PCTVL pārstāvji latviešu avīzēs lielākoties tiek raksturoti kā no Krievijas politiķiem atkarīgi (*"gan vietējo štābu bitītes, gan to bitenieki Maskavā"* (Diena, 2.09)), savtīgi, savu politisko interešu dēļ kūda krievvalodīgos uz protestiem: *"..reforma ir tikai ieganst politisko akciju rīkošanai"* (Latvijas Avīze, 21.08). Ļoti bieži par viņiem raksta nicīgi, ironiski (*"..Buzajevs, Pliners un pārējā labi zināmā kompānija"* (Latvijas Avīze, 21.08)).

Turpretī krievu laikrakstos Saeimas deputāti no PCTVL tiek aplūkoti kā idejiskas autoritātes un krievvalodīgo iedzīvotāju galvenie aizstāvji, atainojot viņus ļoti pozitīvi pretstatā latviešu politiķiem. Tiek uzsvērts, ka atrašanās opozīcijā traucē kreisajiem deputātiem pilnvērtīgi darboties.

«Никто из депутатов, кроме «пчел», к детям не вышел» (*"Neviens no deputātiem, izņemot 'bites', pie bērniem neiznāca"*) (Вести Сегодня, 6.02)

Citu partiju politiķi krievu avīzēs bieži tiek raksturoti kā nacionālistiski, vienaldzīgi pret mazākumtautību problēmām: *«Впервые за много лет глава правительства пригласил на встречу администраторов нелатышских учебных заведений.»* (*"Pirmo reizi pēc daudziem gadiem valdības galva uzaicinājis uz tikšanos nelatviešu mācību iestāžu administratorus"*) (Час, 20.08)

«.. считает Латвию демократическим государством, в котором у власти находятся национал-радикалы, «у которых закрыты глаза и уши к нуждам других общин.» (*".. uzskata Latviju par demokrātisku valsti, kurā pie varas ir nacionālradiķāļi, "kuru acis un ausis ir aizvērtas pret citu kopienu vajadzībām"*.) (Час, 23.08)

«А наши политики – непрофессионалы! Правительство в отставку!» (*"Mūsu politiķi ir neprofesionāli. Atlaist valdību!"*) (Вести Сегодня, 2.09)

Arī valsts institūciju darbība kopumā latviski rakstošajā presē tiek atspoguļota labākā gaismā nekā krievu medijos, ļoti pozitīvi tiek aprakstīti dažādu valsts institūciju pārstāvji, radot priekšstatu par saprātīgu, savlaicīgu rīcību un rūpēm par iedzīvotājiem (skat. Diena, 20.08). Tādējādi lasītāji diskursīvi tiek pārliecināti, ka valsts institūciju darbībai var pilnībā uzticēties – reforma ir pareiza un drošība nav apdraudēta.

Turpretī krievu laikrakstos tiek akcentēta valsts represīvā vara: *«Государству выгодно давить нас всех поодиночке.»* (*"Valstij ir izdevīgi apspiest mūs katru atsevišķi."*) (Час, 2.09)

«За последние 13 лет государство и этот режим доказали нам, что они не будут о нас заботиться. Им на нас наплевать. Мало того, они хотят, чтобы нашим детям было еще труднее, чем нам.»

("Pēdējo 13 gadu laikā valsts un šis režīms ir pierādījuši mums, ka viņi par mums nerūpēsies. Viņiem par mums nospļauties. Vēl vairāk, viņi grib, lai mūsu bērniem būtu vēl grūtāk nekā mums.") (Час, 2.09)

Krievu avīzēs nereti arī pozitīvas izpausmes no valsts puses tiek interpretētas un pasniegtas negatīvi. Piemēram, kad izglītības ministrs pauda gatavību izskatīt jautājumu par iespēju izvēlēties eksāmenu valodu, "Час" to komentēja šādi: «Оговорился Радзевич или пошел на такое обещание ради усмирения протестов, покажет время.» ("Vai Radzevičs pārteicās vai deva tādu solījumu, lai nomierinātu protestus, rādīs laiks." (Час, 20.08))

Krievu skolu aizstāvības štābs

Krasi atšķiras Krievu skolu aizstāvības štāba dalībnieku un darbības raksturojums latviešu un krievu presē. Ja pirmie par viņiem raksta gandrīz kā par ļaunuma iemiesojumu, tad otrie turpretī idealizē un glorificē šīs organizācijas dalībniekus kā pašai dziedīgus cīnītājus par visas krievvalodīgās sabiedrības nākotni.

Krievu avīzēs plaši un detalizēti tiek atainota šīs organizācijas darbība, lasītāji tiek iepazīstināti ar tās aktīvistiem. To "iedomātais lasītājs" vērīgi seko līdz visiem notikumiem saistībā ar izglītības reformu un ir labi informēts arī par štāba darbību.

Turpretī latviešu avīzēs štābs tiek parādīts kā margināla ("Tā dēvētais krievu skolu aizsardzības štābs" (Latvijas Avīze, 3.09)), radikāla organizācija ar noslieci uz noziedzīgām aktivitātēm. Štāba dalībnieki tiek nievājoši attēloti kā aģitatori, provokatori un sabiedrisko nekārtību rosinātāji.

Mazākumtautību skolu direktori un skolotāji

Krievu presē tiek pieņemts, ka visi krievvalodīgie ir pret izglītības reformu, un, ja kāds no viņiem neprotē vai pat izsaka tai atbalstu, tam tiek meklēti dažādi iemesli. Atšķirīgā rīcība vai izteikumi tiek skaidroti dažādi, tomēr nepieļaujot domu, ka tāds varētu būt indivīda patiesais viedoklis. Visbiežāk kā iemesls tiek minētas bailes paust pretestību valsts īstenotajai reformai. Tieši pēdējais skaidrojums parasti tiek attiecināts uz mazākumtautību skolu direktoriem un skolotājiem, kas nevēršas pret pārmaiņām mazākumtautību izglītībā. Direktoru pienākums ir pakļauties IZM pavēlēm un pildīt Latvijas Republikas likumus, īstenojot reformu. Savukārt skolotāji ir pakļauti direktoriem.

«Многие учителя были за нас, но они не могут открыто выразить свою позицию, потому что зависят от руководства.» ("Daudzi skolotāji bija mūsu pusē, bet viņi nevar atklāti paust savu pozīciju, jo ir atkarīgi no vadības." (Час, 3.09)),

«Многие учителя поддерживают их [активистов штаба] втихаря, понимая, что в результате реформы их скорее всего уволят и наберут на замену неопытных практикантов.» ("Daudzi skolotāji viņus [štāba aktīvistus] paklusām atbalsta, jo saprot, ka reformas rezultātā viņus visticamāk atlaidīs un nomainīs ar nepieredzējušiem praktiķiem") (Вести Сегодня, 6.02)

Savukārt latviski rakstošajā presē lielākoties atspoguļots mazākumtautību skolu skolotāju un direktoru atbalsts izglītības reformai. Viņu paustie kritiskie izteikumi atainoti, neakcentējot, ka aprakstītie skolotāji vai direktori ir pret reformu.

Atsauces

- Aklaev, A.R. (1999) *Democratization and Ethnic Peace. Patterns of ethno-political crisis management in post-Soviet settings*, Ashgate Publishing Ltd.: England.
- Almond, G.A., Verba, S. (1980) *The Civic Culture Revisited*, Little, Brown, Boston.
- Almond, G.A., Verba, S. (1963) *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Little, Brown, Boston.
- Allport, G. (1954/ 1979) *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Books, London.
- Apine, I., Dribins, L., Jansons, A., Vēbers, E., Volkovs, V., Zankovska, S. (2001) *Etnopolitika Latvijā*, Rīga: Elpa, 2001.
- Baltic Institute of Social Sciences. *Jaunais Baltijas Barometrs*, Pētījums, 2004.gada novembris – decembris. Npublicēti dati.
- Baltic Institute of Social Sciences. *Valoda*. Pētījums. 1996-2004.
- Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. *Latvijas iedzīvotāju motivācija un ekspektācijas attiecībā pret Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā*, Pētījums. 2003.
- Blumer, H. (1958) *Race Prejudice as a Sense of Group Position*, In: *Pacific Sociological Review*, 1.
- Bolger, C. (2003) *Conflict Resolution Strategies*,
<http://www.cathybolger.com/conflict.html>, date of visit: 2004-12-10
- Brass, P.R. (1985) (ed.), *Ethnic Groups and the State*, Barnes and Noble Books, Totowa, NJ.
- Brown, M. (1993) *Causes and Implications of Ethnic Conflict*, In: M.Brown (ed.) *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton University Press, Princeton, NJ, pp.3-27.
- Deutsch, M. (1987) *Theoretical Perspectives on Conflict and Conflict Resolution*, In: D.J. Sandole and I.Sandole-Staroste (eds.), *Conflict management and Power Sharing: Interpersonal to International*, New York University Press, New York.
- Esman, M.J. (1994) *Ethnic Politics*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Esses, V.M. (1998) *Intergroup Competition and Attitudes Toward Immigrants and Immigration: an Instrumental Model of Group Conflict*, In: *Journal of Social Issues*. Winter.

Fairclough, N. (2003) *Analyzing Discourse. Textual Analysis for Social Research*, Routledge, New York

Geertz, C. (1963) *The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States*, in C.Geertz (ed.), *Old Societies and New States*, The Free Press, Glencoe, IL.

Hofstede, G. (1989) *Cultural Predictions of National Negotiations Styles*, In: F.Mautner-Markhof (ed.), *Processes of International Negotiations*, Westview: Boulder, pp 193-201.

Horowitz, D. (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley, CA.

Kalmus, V. (2003) "Is interethnic integration possible in Estonia?": *ethno-political discourse of two ethnic groups*. In: *Discourse and Society*, 14 (6) London: Sage Publications, pp. 667-697.

Karklins, R. (2000) *Theories of National Integration and Developments in Latvia*. Integrācija un etnopolitika, Vēbers, E. (red.) LU Filozofijas un Socioloģijas institūts.

Nelde, P.H. (1998) *Language Conflict*, In: *Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Coulmas, F. Blackwell Publishers.

Nelde P.H. (1986) *Language Contact Means Language Conflict*, In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol.8. pp.33-42.

Rothschild, J. (1982) *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*, Columbia University Press, New York.

Posen, B.R. (1993), *The Security Dilemma and Ethnic Conflict*, in M.Brown (ed.). *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton University, Princeton.

Smits, E.D. (1997, 2002) *Nacionālā identitāte*, Izdevniecība AGB.

Van Dijk, T.A. (1993) *The principles of critical discourse analysis*. *Discourse and Society* 4 (2) pp. 249-283. London: Sage.

Van Dijk, T.A., Ting-Toomey, S., Smitherman, G. and Troutman, D. (1997) *Discourse, Ethnicity, Culture and Racism*, In T.A. van Dijk (ed.) *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Vol. 2*, pp. 144-180. London: Sage.

Van Dijk, T.A. (2000) *Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction*, English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). July. In: <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>

Verba, S. (1965) *Comparative Political Culture*, In: L.W.Pye and S.Verba (eds.), *Political Culture and Political Development*, Princeton University Press: Princeton, NJ, pp. 512-560.

Winn, N. (1996) *European Crises Management in the 1980s*, Dartmouth, Aldershot.

Wodak, R. and Meyer, M. (ed.). (2001) *Methods of critical discourse analysis*, London: Sage Publications.

Zepa, B., Kļave, E., Jeruma, L., Krišāne, J. (2004) *Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā*, Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Peņķe, I., Krišāne, J. (2004) *Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija*, Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.